

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

En byhistorie
ÅRHUS
ved århundredeskiftet

Danske Byer og deres Mænd.

I.

AARHUS BY.

•

»En byhistorie –
Århus ved århundredeskiftet«

Udgivet første gang i 1915 i serien
»Danske Byer og deres Mænd«

Genudgivet i 1982 af
Forlaget Thorsgaard ApS, 3600 Frederikssund

ISBN 87-88165-03-5

Danske Byer og deres Mænd.

Redaktør: Andr. K. Jensen.

I.

Andr. K. Jensen:

AARHUS BY.

1915.

Danske Byer og deres Mænd.

Tryk: Clemensstrykkeriet ved C. Reimann.

Aarhus.

Københavnerdamperen sejler ind i Aarhus Havn.

Den rislende Lyd af Bølgeslaget tonede stadig i mit Øre, medens jeg sad derude ved Havet og tænkte paa, hvorledes jeg skulde finde Vejen ind til denne Bys inderste Liv.

Foran mig havde jeg et af det danske Lands prægtigste Billeder med Skov, Hav og Strand. Freden og Stilheden hvilede over det, men midt i Billedet rækker to lange, smalle Moler ud i Havet som et Par graadige Fangarme, der skal skaffe Bytte til Pakhusene, til Kranerne, til Jernbanevognene, til alt det, der findes derinde bag Skovens Stammer.

Livets ubønhørlige Lov.

Fred og Stilhed, en velsignet Fred og Stilhed her, og kun 5 Minutters Vej herfra lever Byen sit travle Liv, -- der leves og lides, handles og spildes, der gærer det frodigt og derved skabes Væksten -- Fremtiden.

Hvor er det sjældent vi giver os Stunder til at tænke lidt

over det hele omkring os, tænke paa, at alt Dagliglivets Kævl og trættende Slid dog alligevel er det, der skaber og bygger Fremtiden for os og vore Børn, som det har gjort det, saalænge Verden stod.

Saa var det anderledes for de mange Hundrede Aar siden, da Absalons Frænde, Peter Vagnsen, gik her ved den samme Strand og lod Tankerne gaa langt, langt frem over sin egen Tid, alt medens han formede Planerne til sit store Livsværk, Bygningen af Sct. Clemens Kirke — Aarhus Domkirke —, der den Dag i i Dag hæver sig højt over Byen, og som ogsaa skimtes herfra gennem Trærnes Løv.

Banegaarden, set fra Broen ved Bruunsgade.

Den gamle Toldbod, set fra Aaen.

I

Lidt Historie.

Da Byens Mænd i 1608 lavede Byens Segl fik de ikke fat i den rigtige Oprindelse af Navnet, men lod Seglet komponere som et Aarehus, et aabent Hus med 3 liggende Aarer.

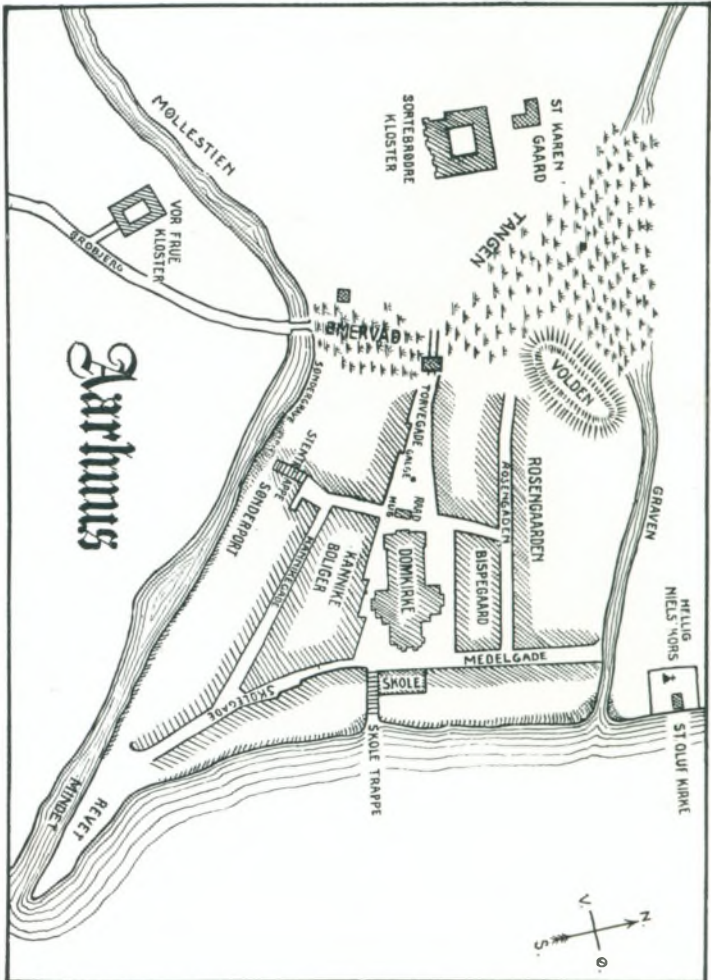
Navnet saavel som Byen har imidlertid sin Oprindelse fra Aaen.

Da Kirkens Mænd under Kong Frode trængte op i Jylland for at kristne Landet, havde de hørt megen Tale om Aar-oss — Aamundingen —, der var berømt blandt Sømænd og Fiskere, som en ideel, naturlig Havn, og de fandt da ogsaa en tæt befolkede Boplads, hvorfor de byggede en Kirke ved „Arus“, som Byens latinske Benævnelse nu blev. Dette „Arus“ eller „Arh-us“ er efterhaanden bleven til Aarhus; men helt er den gamle Benævnelse ikke forsvunden endnu. Gamle Bønder kører den Dag i Dag til Aa'os.

Aarhus er en af Landets ældste Byer. Interessante Oldtidsfund fortæller os om en tæt Bebyggelse langs Aaen ligefra Bra-brand Sø og ud til Havet allerede for 3000 Aar siden. Det er antagelig Fiskere, der først slog sig ned ved „Mindet“; men

historisk hører vi intet derom, før Munkene byggede deres Kirke og lidt senere i 948 under Harald Blaatand lod Byen blive Sædet for en Biskop. Under Svend Estridsen blev Byen Hovedstad i Aarhus Stift, og alt syntes at forme sig for at skabe en

Aarhus ca. 1450.

Gl. Gaard paa Mejlgade.

stor og betydelig By, men det blev en underlig March paa Stedet fra Aarhundrede til Aarhundrede og dette skyldtes vel for en stor Del, at Byen var en Kystby, der frit laa ud til det aabne Hav, medens Konkurrenten mod Nord, Aalborg, gemte sig langt inde ved den smalle Limfjord.

Allerede i 1050 hører vi, at Byens frie Beliggenhed fristede Vikingerne, idet Harald Haarderaade fuldstændig ødelagde og plyndrede Byen, der derefter laa øde et halvt Hundrede Aar.

Aaen var der imidlertid stadig og som den alle Dage var en Livskilde for Byen, skulde den ogsaa nok snart samle en ny Befolkning om sig, og det berettes da ogsaa, at der omkring Aar 1100 blev grundlagt en Stenkirke i Byen, en af de 5 Kirker Erik Ejegod byggede til de Relikvier af St. Nicolaj, han hjembragte fra sin Romcrrejse i 1098. Ved Udgravninger og Undersøgelser er det konstateret, at den nuværende Vor Frue Kirke er bygget over Resterne af St. Nicolaj Kirke, og det ældste Aarhus maa derfor antages at have grupperet sig omkring Kirken mod Vest.

Foruden Vikingernes og Vendernes Plyndringstogter er der kun faa krigerske Bedrifter knyttet til Aarhus. Ved Solhvervfestens Tid Aar 1043 udkæmpede Magnus den gode og Svend Estridsen et Søslag paa Aarhusbugten, 1627—29 fo'r de kejserlige Tropper haardt frem mod Byen, Svenskerne kom 1644 og 1657. Polakkerne og Brandenborgerne bagefter, men egentlige krigerske Bedrifter var det ikke, nærmest Plyndringstogter og Røvier;

**Interiør fra Marcus Becks Gaard.
Købmandsgaard fra 1595.**

først i 1849 oplevede Aarhus en virkelig krigersk Bedrift, da de jyske Dragoner jog de preussiske Husarer paa Flugt.

Større Betydning fik Kirkens Mænd og særlig erindres Hellig Niels, den unge Kongesøn, der henlevede sit Liv paa sine Gaarde i Skejby og Viby under Andagt og Bodsøvelser. Mange Jærtøgn og vidunderlige Mirakler skete der ved hans Grav, men hans Berømmelse skyldes nok saa meget, at han døde i en heldig Stund. De Aarhusmænd havde set, hvor megen Nytte Odense havde af Knud Konge, og Klerkerne forstod hurtigt, at Hellig Niels var den Helgen, der kunde kaste Glans over Byen. Alle

Miraklerne fra hans Grav paa St. Olufs Kirkegaard nedskreves og sendtes til Paven med en „Indstilling“ om, at Hellig Niels kanoniseredes som Helgen; men skønt Paven nedsatte en Kommission af jyske Gejstlige, blev Niels ikke ophøjet til Helgen; dog æredes han stadig af Aarhus, som en meget hellig Mand.

Biskop Svend, Absalons utrættelige Kampfælle, og hans Efterfølgere, Peter og Skjalm Vagnsen, Absalons nære Slægtninge, var Mænd, der baade havde Evner og Vilje til at hjælpe Aarhus By.

Fremmest i vor Bevidsthed staar Peter Vagnsen, der omkring Aar 1200 lagde Grundstenen til Aarhus Domkirke, helliget St. Clemens. Byen flyttedes derved nærmere Havet og lejrede sig omkring „Mindet“ og op ad Havbakkerne ved Kirken og Kannikeboligerne. Saalænge St. Clemens Kirke, Aarhus Domkirke, behersker Jyllands Hovedstad, vil Peter Vagnsen blive husket af de mange; om han derved har opnaaet sin Hensigt med sin mægtige Kirkebygning, eller om hans Motiver virkelig har været sin Sjæls Frelse, kan ingen have nogen Mening om. Peter Vagnsen var af en mægtig Slægt, Hviderne, der har folestret mange af de Mænd, Historien fortæller os om, og naar han vandrede om langs Stranden eller i de store Skove om Aarhus, har sikkert mange Tanker beskæftiget ham, ogsaa om den Tid, der ligger bag Livets Afslutning, det Liv, der for ham og hans Slægt var saa stort og rigt paa eventyrlige Oplevelser og store Bedrifter.

Imidlertid, Kirken staar der endnu helliget den hellige Pave Clemens, Søfarernes Beskærmer, og den behersker stadig Aarhus By med sin kolossale Bygning og stærke Taarn.

Skønt der baade fra Stats og Gejstligheds Side gjordes store Anstrengelser for at hjælpe Byen fremad, gik det kun smaat.

Saa kom Mærkeaaet 1441, da Aarhus By fik sit første Privilegium ved Christoffer af Bayerns Stadsret. Dette Dokument, der bør kendes af hver Aarhusborger, lyder saaledes:

„Wy Christoffer meth gudhs nadhe Danmarcs Wendis oc
„Gotes koning palantz greve paa Rein oc hertugh i Beyern
„göre widerlicht alle mæn som nw ære oc komme schule
„at wy haue taghit oc wntfongit oc taghe oc wntfaa meth
„thette wort opne breff wore elschelighe burgemestere radh-
„men burghere oc alle menichedhen som bygge oc bo i wor
„köpstædh Aarss oc alle theris thænere hion oc gotz wdi
„wor konungelighe wern hæghe oc bescherning oc vnnc

„thöm nadhelighe at haue nydhe oc brwghe alle thesse
„cfftscreffne article friihet oc nadher först at the mve oc
„schule wære toldfrii hwor the kommende wordhe vdi wort
„Righe Danmarck at köbe oc selghe vnder taghne Schone
„marckneth oc andre wore fischeleyæ (om Hösten). It.
„schule the haue besetning i forne wor köpstædh Aars fore
„widerlicth Gæld swo at hwo som laghlighe ther besetter
„wordher oc dyrghes at fare ouerhörigh bort tha schule
„the haue macht at fuldfølge honum vppa theris bything
„meth wold It. hwo sigh forbyrdher eller byfriidh gör vdi
„forne wor köpstædh han schall swo meghit haue forbrudhit
„oc bæthrä omodh byen som omodh oss It. hwo ther
„gör wlaghlicht köp han schall bæthre iii marck fore hwor
„tiidh halffdelen koningen oc halffdelen byen It. schall
„engen köbæ eller besidhe wort schatte go:z vdi forne wor
„köpstædh Aars vden the som schatte woghe oc andre ko-
„nungeliche thynger vppa holde meth wore burgheræ vde:
„wy nogher sonderlighe ther vm benadhende wordhe It schall
„forne wore burgeris byfriidh være oc wdhræcke sigh
„sönnen widh byen fraa the dighe mellom Hauerballigh
„Agger oc brobærgh oc westen fra theth Dighe som galghen
„vppa stander oc till theth Dighe som löber i stranden hoss
„Wædelby holæ vm theth swo aff arild sidh wærit hauer
„It schall eller maa engen köbe eller selghe i noghræ
„vlaghlighe haffne som ligge hoos eller vmkring forne
„wor köpstædh Aarss vnder thes gotzes fortabelsse som han
„swo köber eller selgher halfft koningen oc halfft byen
„It vnne wy them frii marck Schow færgang oc fischerii
„ vdi salt watn som the theth aff alder hafft oc nyt have
„It. hwo meth rette fordeelt wordher oc friidhloos giort
„i forne wor köpstædh oc sidhen friidhlos kyndher paa
„Wiburghs Landzthing som theth sigh bör han schall wær
„friidhlos ouer alt Right It schall engen bygge eller
„burgheræ wordhe i forne wor köpstædh som annen hos-
„bonde eller forswar hauer æn oss vden noghen hauer theth
„sonderlighe aff wor nadhe ho her omodh gör han schall
„schatte som burgheræ oc köpæ som gæst It schule wore
„burgemesteræ oc radhmen haue fuldmacht at regeræ alle
„æmbede i forne wor köpstædh effter schellichet som the
„wele wære bekænde fore oss It schall eller maa engen

göra sambinding omodh wore burgemesteræ oc radhmen
„vnder sin hovitlod It schall eller maa engin gange eller
„ridhe meth spentæ armbörst dagh eller natt i wor köp-
„städh Aars dyrghes theth nogher at göra oc fonger ther
„scathe ouer han schall beholde scathen vböther It schall alle
„hande köpmandscap weyæs i forne wor köpstædh Aars
„som i stædherne weyæs hwo theth icke gör han giue iii
„marck som selgher oc three som köber halfft koningen
„og halfft byen

„Alle thessæ forne article haue wy nadhelighe vnt oc
„giuet oc vnne oc giue forne wore elschelighe burgemesteræ
„radhmen burgheræ oc menichet i Aars paa theth at wor
„köpstædh ther aff forbæthris maa thoc wele wy haue
„fuldmacht thennem at forbæthrä oc till oc aff at sette vm
„oss thycker theth nyttelicht være

„Thy forbiwthe wy alle e hwo the helst ære oc særdelis
„wore foghede oc æmbitzmen forne wore burgemestere
„radhmen burgheræ oc menichet i Aars modh thenne wor
„gunst oc nadhe i nogher madhe at hindrä eller hindrä
„lade.

„Vnder wor konungeliche hæffnd oc vredhe.

„Dat castro nostro Haffnensi Die visitationis beate marie
„virginis nostro sub secreto Anno Dom. M. C. D. quadra-
„gesimo primo Anno regni nostri secundo.

Dette Kongebrev efterfulgtes af mange andre, men Aarhus var og blev kun en uanseelig By, en Samling lave Træhytter samlet om den mægtige Domkirke og over 2000 Sjæle har Byen

Aarhus ca. 1890, i Forgrunden St. Pauls Kirke.

sikkert ikke rummet gennem Middelalderen; men Livet gik sin Gang omkring Aaen og Kirken, og naar Dagens Gerning var til ende, samledes man i et af de Gilder, der da eksisterede, og hvoraf „Vor Store Frue Gilde“, der første Gang nævnes i 1418. var det anseeligste. Her opførtes i Aarene omkring 1500 Skolekomedie af Disciplene fra Domskolen (den nuværende Katedral-skole) under Rektor Morten Børups Ledelse.

Nævnte Morten Børup sammen med Kanniken Poul Reff. var Byens literære Elementer og udgav sammen en Række Smaaskrifter. Børup var en betydelig Personlighed, død 1526, som blandt andet blev Lærer for adskillige af Reformationstidens kendte Mænd.

Kanniken Poul Reffs var Bogtrykker, og hos ham trykkede den fra København flygtede Bisp Poul Helgesen forskellige Skrifter. der i populær Form angreb den nye Tid, der nu var i Frem-march.

Der findes mange andre Mænd fra hine Tider, som det vilde være interessant at fortælle om, men jeg maa modstaa Fristelsen. da Hensigten med denne Bog er i første Række at give et Billede af vor Tids Aarhus og dens Mænd; dog, deres Gerning forstaas alligevel klarere, naar vi ser den paa Baggrunden af det. der svandt.

I Tiden omkring Midten af det 16. Aarhundrede kom der gode Tider til Aarhus, ganske vist hærgedes Byen af mægtige Ildebrande, Pest og Farsotter, men det hørte Tiden til, skyldtes slet Byggemaade og manglende Hygieine, og modtoges som Himlens Straf for Borgernes syndige Levned; men til Trods for alle disse Ulykker er det ligesom Byen mere og mere smelter sammen til en Eenhed. Der var jo et vist kommunalt Selvstyre under Kronens Kontrol og de arbejdede flittigt og forstandigt for Byens Vel, selv om de tillige, som enhver god Borger fra hine Tider, nødig gik ædru i Seng, og de gæve Raadherrer ansøgte da ogsaa i 1582 Kronen om at maatte holde Vinkælder paa Raadhuset. Kronen havde den rette Forstaaelse af Sagens Betydning og sendte en længere motiveret Tilladelse til Raadet.

Nede paa „Mindet“ herskede et rigt og broget Liv, Smaaskippere og Fiskere, Sømænd, der kom fra Langfart, Krambodsvende, Kontorbetjente og Pakhusarbejdere har dannet en livlig Skare, der var i fuld Virksomhed med at bjerge de mange, gode Dalere i Husbondens Lommer, og at der var kommen Penge

til Byen sporedes paa forskellig Vis, de gamle lave Træhuse erstattedes flere Steder med gode Købmandsgaarde af Bindingsværk, sjældnere af Sten.

De Aarhuskøbmænd drev Handel viden om og sendte deres Skibe helt til Spanien, Frankrig, England og Holland, og Aarhus havde paa denne Tid en Handelsflaade, der talte 100 Skibe, hvoraf de tyve var ret store, indtil 3000 Tdr. Rums Størrelse; men hele denne livlige Handel og Skibsfart trak ogsaa flere Mennesker til Byen og den talte nu over 4000 Sjæle.

Store Begivenheder hændte ikke, det der optog Sindene mest var Kristian V.s Besøg i Byen 1680, og det har sikkert været et kosteligt Syn at se Byens Folk overvære „da Hans Majestæt gik gennem Gaderne til Fods og besaa Byen, dens Havn og Torve, og hvad ellers værd var at se“. Vi smiler ad denne barnlige Begejstring over Kongens Besøg — — og gaar selv næste Dag ud for at overvære Fyrstemodtagelse. Hvor var det en klog Mand, der sagde os: „Hvi ser Du Skæven . . .“

Saa kom der drøje Tider til Byen.

I det næste Aarhundrede gik det stadig nedad. Den store nordiske Krig i 1710-Aarene tog haardt paa Landet, den økonomiske Evne forringedes mere og mere. Initiativet svigtede og Ansøgningerne til Kronen om Hjælp til den forarmede Stad bliver stedse hyppigere, Befolkningstallet synker med omtrent en Fjerdedel, Flaadens Skibe gaar ned til godt 60, og Domskolens Rektor, Niels Krogh, indberetter til Bispem, at Elevantallet i øverste Klasse var sunket til 17 imod forrige Tidens 80.

Regeringen forstod til Slut at den maatte hjælpe den forarmede By, og da den forskellige Steder udbad sig Erklæringer om Grunden til Byens store Tilbagegang, svarede de 24 Mænd aabent, at Krigen bar den største Del af Skylden, idet Skatterne og andre Ydelser var saa høje, at „nogle af Borgerskabet gik rent ud og blev øde, og det gav Byen det første Stød“.

Havnen, „Handelens Sjæl“, var i en sørgelig Forfatning. Mudder og Sand bunkede sig troligt op og kun Skibe paa fem Fods Dybtgaaende kunde besejle den; hele Udenrigsfarten indskrænkede sig nu til 4 Skuder, der gik paa Trondhjem med Korn, og nogle Smaaskibe, der gik ad Kristianiafjorden til med Korn og Foderstoffer.

Borgerskabet tog sig nu sammen og efter Forhandlinger med

Lille Torv i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede.
Foran Domkirken ses Raadhuset.

Lille Torv 1915.

**Den gamle Borgmestergaard paa Hjørnet af Lille Torv
og Emervad (Immervad).**

Stiftamtmanden vedtog Magistraten for Byens Penge og med privat Tilskud at forlænge Skibsbryggen, det saakaldte „Mindehofved“, paa den nordre Side, og man anskaffede en Mudderpram til at rense Indløbet. Man haabede dette atter vilde skabe Liv i Byen og lade Guldstrømmen paany søge Vej til de Aarhus Købmænd; men det blev kun en smuk Fremtidsdrøm, og i 1743 gik man i Gang med en grundig Undersøgelse, og skønt Resultatet heraf blev en Beretning om, at 3000 Rdlr. var aldeles nødvendig til Reparationer og Opmudring, blev det kun til smaa Lapperier hist og her, indtil en Efteraarstorm i 1760 helt knuste det nordre Mindehoved, og saa blev endelig denne Side gjort grundig i Stand.

Det var smaa Forhold, og det er underligt at gaa gennem det moderne Aarhus med sine ca. 62,000 Indvaanere og tænke sig, at for godt 100 Aar siden boede her kun 3000 Mennesker, som kæmpede Aartier igennem for at faa en Reparation af Havnen paa et Par Tusind Rdlr. gennemført, og saa lykkedes det endda først, da Havet traadte til og fuldstændig ødelagde de sørgelige Havnerester, der tidligere havde set talrige, stolte Sejlere komme ind med Lasten fyldt af de fjerne Landes Rigdomme; men nu var

Nedgangstiderne ogsaa forbi, og selvom det gik langsomt, ja til Tider næsten var helt Stilstand, var Opgangsperioden begyndt. Handelsflaaden var i 1768 gaaet helt ned til 28 Skibe, men i de følgende 30 Aar voksede den jævnt og talte 1798 44 Sejlere, og Befolkningstallet voksede saaledes, at det ved Aarhundredskiftet talte 4100 Mennesker.

En offentlig Mening begyndte ogsaa at komme til Orde. Hjulpen frem af den franske Revolution, men med god Rod i de hjemlige Forhold. Københavns Enevælde er brudt under

Det gamle Hotel Royal.
Prins Christian kører ud.

Napoleonskrigene, der bliver mere Plads for Aarhus til at røre sig, men der var ikke meget at prale af. Aalborg var langt foran Aarhus, Randers ligeledes. — Havnen var bleven betydelig forbedret, men det var dog endnu kun en Aamunding, og det i den Grad, at under Paalandsvind spærredes Aaen med et Reb for at hindre Skibene i at løbe for højt op i Aaen. Byens yderste Grænser gik fra Fiskergade og Frederiksgade til Studsgade og Mejlgade.

1834 indhentes Randers hvad Folketallet angaar, og endelig i 1850 overfløjes Aalborg, og Aarhus bliver Jyllands folkerigeste By, men var alligevel kun en ringe By efter vore Begreber. Hele Byens offentlige Belysning udgjorde saaledes i 1837 — 64 Tranlamper!

Kort over Aarhus 1855.

Handelen var stadig det dominerende og i hele Byen fandtes kun een eneste Fabriksskorsten — paa I. P. B. Jensens Ølbryggeri, og udover et Par Jernstøberier, Garverier og Farverier fandtes ingen Industri af nogen Betydning.

Saa kom Treaarskrigen 1848—50. Den politiske Side af Konflikten interesserede ikke Aarhusianerne, der var tilfreds med deres borgerlige Frihed og kun brød sig om at dyrke Handelsinteresserne, og selv Preussernes Besættelse af Byen har ikke efterladt noget Spor i Byens fattige Historie; men den indirekte Følge af Krigen blev som bekendt, at Hamborgs dominerende Indflydelse blev brudt og Handelen maatte søge nye Veje, og da samtidig Spørgsmaalet om Jernbanerne, der diskuteres ned gennem Halvtredserne, løstes ved Anlægget af Længdebaner langs Jyllands Østkyst, blev Betingelserne for Byens Fremtid de bedst mulige.

Først nu kan man egentlig tale om en Historie for Aarhus. Byen vokser med rivende Hurtighed og Befolkningstallet stiger stærkt. 1860 talte Byen 11,000 Indbyggere, 20 Aar senere var Tallet 25,000 og Aarhus var nu Landets største og betydeligste By efter København. 1890 tæller Byen 33,000 og ved Aarhundredskiftet 45,000 Sjælc, og i Aar 1915 har Aarhus 62,000 Indbyggere.

Den gamle Borgmestergaard.

Parti fra Aaen.

II

Aarhus i vore Dage.

Lad mig begynde med Aaen!

Den var alle Dage en Livskilde for Byen, dens Munding var en søgt Havn, der tidlig bragte Ar-os i Folkemunde viden om, og sank Byen i Grus, vogtede Aaen trofast Ruinerne og lokkede ved sit friske, klare Vand og sit sprudlende Liv paany Menneskene til sig, og Byen rejste sig paany.

Aaen gav Plads til Tvættestederne, hvor Tøjet rensedes til en lystig Passiar over Næstens Lyder, og Aaen gav Drikkevand til Byen og fyldte Bygravene til Værn mod Fjenden, og saa bandt Aaen Byens Folk fast til Havet, det Hav, der før regnedes for Fjenden, fordi det bar Røverne frem til Plyndring, men som senere blev Byens bedste Ven, fordi det nu bragte til Aarhus de fuldt-lastede Skibe, hvorved Byen fik det klingre Guld i Kisten.

Og denne Aa, der aldrig sveg sin By, den lader Byen nu forfalde, medens den burde plejes og kæles for som en god, vel-tjent Fælle. Kloak- og Spildevand fra Fabriker og Behøelses-huse plumrer Vandet til en modbydelig Vædske, der langsomt

flyder ud i Havnen; kun ude ved Bispetofthen, hvor Biblioteket og Krediforeningen har deres Bygninger, er der anlagt Gader langs begge Sider af Aaen, medens Vandløbet pletvis er garneret med Roser, Slyngplanter og en enkelt Grædepil.

Hvorfor er der ikke friske græsklædte Skraaninger med Blomster og Buske, løvrige Træer med magelige Bænke?

I Byens Fædre! Tænk paa hvad Aaen i Tidernes Løb gav Jeres By! Tak den nu for det og gør den smuk, den vil da endnu engang kunne tjene sin By!

Aaen med Clemensbro i Baggrunden.

Aamundingen og Partiet ved Aagade minder om gamle Tider. Der er endnu de morsomme gamle Bindingsværkshuse, som gaar helt ned til Vandlinien, og ved den gamle Toldbod er der tillige en liden Skibsbro, som en fjern Erindring om det Liv, der tidligere rørte sig her. Hvor Aaen skærer Søndergade var der tidligere en saare besværlig Passage ad „Stentrappen“ over Fiskebroen gennem Fiskergyden op til Søndergade, og eftersom Byen voksede og Forbindelsen mellem nordre og søndre Bydel blev livligere, kom Tanken om en Luftbro frem; men Planen blev nærmest modtaget med Spot; (det var i Halvfjerdserne) en Bro, der skulde

gaa hen over Tagene paa adskillige Huse!! Næh, det var altfor tydeligt et Luftslet — men alligevel! 10 Aar senere forstod man, at Broen maatte bygges.

Premierløjtnant Andersen udarbejdede Planerne, og efter at der privat var indsamlet 100,000 Kr. blev Clemensbro bygget og aabnet for Færdselen 1884. Den kostede 260,000 Kr., men skabte samtidig et virkeligt Storstadparti i Byen.

Under alt dette fortsatte den gamle Aa sit sindige Løb, ved Immervadbroen findes endnu et ejendommeligt Parti, der taler til Beskueren i et kraftigt Sprog om malerisk Skønhed — blot de irriterende Olieklatter og Farverivand kunde finde andet Steds hen! Partiet ved Immervad har kun kort Tid tilbage, det skal forsvinde for at give Plads for nye Gadeanlæg — husk saa at indram Aaen med Grønt iklædt farverige Blomster!

Nede ved Bispetofte; hvor rædselsvækkende Kaserne minder om halvfemsernes vilde Spekulationer, er der midt i denne Stenørken en lille Oase, som er kønnest set fra Slusebroen. Det er Partiet, hvor Statsbiblioteket, Kreditforeningen og det nye Tinghus findes, og herfra bliver Aaen romantisk!

Muscets frodige Have gaar helt ned til Aaens Løb, Træer, grønne Plæner og Blomster kranser den gamle Aa, og medens jeg slænger mig i Græsset, hører jeg den dybe Stilhed afbrudt af en Hanes skingrende Galen — og kun 2 Minutters Vej herfra findes Byens ivrigt arbejdende og larmende Centrum.

Under Løvtræernes Skygger drømmer jeg om denne Aa, lader min Fantasi følge dens Liv tilbage i Tiderne, og jeg ser en Dragesnekke med Rælingen dækket af Skjolde piske Aaens Vande til Skum mod sin brede Stavn. Den vender og lægger bi, brynjeklædte Hirdmænd springer rask paa Land, gladelig modtaget af gullokkede Kvinder, der rækker deres Husbond det gyldne Drikkehorn til Velkomst, medens Baadsvendene bringer Eytet fra Baaden.

Og jeg ser et andet Billede for mig. En Skude kommer for fulde Sejl op ad Aaen; sortsmudsede, skæggede Mænd med vilde, begærlige Øjne springer i Land, røver alt Godsct, over Vold mod Kvinderne, afbrænder Husene og dræber de Mænd, der findes. De rejser bort med det røvede Gods, og tilbage sidder de mishandlede Kvinder og kærtegner i forøvlet Krampesgaard det lille Lig, der var deres kærester her paa Jorden, det eneste Barn.

En Motorbaads Tøffen kalder mig tilbage til Virkeligheden!
Paa den anden Aabred gaar en lille Trappe ned i Aaen fra en
dejlig, frodig Have, hvori 2 hvidkjolede Smaapiger staar og
vinker til Fa'r, der har været en Tur med sin nye Motorbaad.

Du forunderlige, gamle Aa!

Hvad har Du ikke oplevet i de mange, mange Aar, Du
tjente Aarhus!

Kunde Du blot tale!

* * *

Aarhus Havn fødtes af Aaen!

Det er lidt vanskeligt at forstaa for den, der nu vandrer
rundt og ser paa de store Anlæg, der endda stadig vokser sig
større, men det er rigtigt!

Fra Havnen i Aaens Munding lod forstaaende Embeds-
mænd og interesserede Borgere bygge Læmoler ud i Havet, og
efterhaanden blev disse udvidede og forbedrede saaledes, at den
nuværende „Gamle Havn“ i 1862 var en Keadsgerning. Havnen

Clemensbro, i Baggrunden Domkirken.

kunde da rumme ca. 100 Skibe paa 20 Commercelæster med indtil 10 Fods Dybgaende, og ved Anlægget af Dækningsmoler opnaaedes Plads for endnu større Skibe, selv om disse ikke kunde gaa ind i den egentlige Havn.

Molerne var bygget som Stenkastninger med Bølgeskærme af Træ og Molehovederne var af Pæleværk. Efterhaanden byggedes der gode Bolværk med svære Fortøjningsspæle, og ved Anlæg af Jærnbanespor og lignende Hjælpemidler, blev der gjort alt for at gøre Molerne til tidssvarende Anlægskajer. 1878 fuldførtes en 212 Meters Forlængelse af søndre Mole, der blev anlagt saaledes, at den kunde danne Begyndelsen for en ny Havneudvidelse, en ydre Havn. Mole byggedes efter Mole, den ene Uddybning fulgte den anden og hele Havneanlægget, saaledes som det staar nu, har siden 1862 kostet omkring 4 Millioner Kroner. Dybden er nu indtil 7,5 Meter.

Af vedføjede Tal vil den interesserede Læser danne sig et anskueligt Billede af Havnens Vækst.

Aar	Sejlskibe		Dampskibe		Ialt		Havne- & Bropenge
	Antal	Tonnage	Antal	Tonnage	Antal	Tonnage	
1862	1120	41,000	500	79,000	1620	120,000	45,900 Kr.
1872	1200	56,000	480	88,000	1680	144,000	81,500 -
1882	1270	62,000	650	156,000	1920	218,000	119,400 -
1892	1410	56,000	1210	283,000	2620	339,000	190,800 -
1902	1240	63,000	1350	434,000	2590	497,000	260,600 -
1911	1130	64,000	1970	655,000	3100	719,000	395,200 -
1913	1244	68,924	1928	788,900	3172	857,824	451,282 -

Af Havnens Regnskaber skal jeg bringe et Par Tal:

Indtægter	1883	84	1893—94	1903—4	1912—13
Havne- og Bropenge	143,524.01		189,447.40	342,961.00	433,871.17
Lejeindtægter.	2,405.16		23,547.64	64,966.83	58,186.77
Udgifter					
Renter.	18,893.20		24,149.93	38,816.93	28,032.03
Løn og Pension. . .	8,890.00		11,208.00	27,054.11	31,274.94
Nyanlæg.	132,183.45		164,092.64	17,642.87	1,310,272.67
Vedligeholdelser. . .	8,307.94		7,244.03	16,931.41	20,116.12

Aarhus begyndte derfor alvorligt at tænke paa en større Udvidelse, og den nulevende Slægt er Vidne til et imponerende nyt Havneanlæg uden for Søndre Mole, den saakaldte Sydhavn, der naar helt ud til Marselisborg. Hele Anlægget vil koste 12 Millioner Kroner, men Planen er delt i Afsnit, saaledes at det Stykke for Stykke kan gøres færdig. Der er anvendt op imod Halvdelen af det projekterede Beløb.

Dybden i den nye Havn bliver 8,3 Meter, Kajlængden vokser fra 2275 m til foreløbig 4775 m, og ved Opfyldninger er der indvundet et helt nyt Landareal paa 24,75 Hektar.

Disse tørre Tal fortæller os om en By, rig paa Initiativ og Virkelyst, med en lykkelig og stærk Ungdomstro paa Fremtiden. Og der gøres et Arbejde her, det er ikke lutter Drømmerier; gaa en Tur ned omkring Havnen og lyt til de mangeartede Lyde, der sitrer gennem Luften. Var man en Ordenes Mester kunne det vel lade sig gøre at skrive en begejstret Hymne derom, men jeg synes det bliver saa fattigt alligevel; gaa selv derned og lad Fantasien gaa paa Langfart, følg Dampernes Vej fra de fjerne

Fra Aaen.
Kreditforeningen. -- Statsbiblioteket.

Lande, se for dine Øjne de mange, mange Hænders Arbejde inden den rige Last hviler i Aarhuskøbmandens Pakhus. Og gaa saa bagefter en Tur omkring ad Mindebroen til, der findes endnu tilbage noget af det gamle Havnebillede med Tjærelugt, Sejl og Tovværk, og er Du heldig, vil Du en Aften, naar Solen rødmer Himlen, se en Sømand, der med Længsel i Sindet ridder paa Kabytten af en Marstaller eller Hollænderskude og spiller sine vemodige Sømandsviser paa Harmonikaen.

— — —
Medens vi er ved Havnen, aflægger vi et Besøg hos Told-

væsenet, der i 1897 flyttede ind i Hack Kampmanns berømte Toldkammerbygning.

Det er som hele Havnens Virksomhed munder ud i disse Kontorer. Her føres Kontrol og Regnskab med alt, hvad der foregaar i Havnen, indgaaede og udgaaede Skibe, Varernes Art og Bestemmelsessted eller Oprindelse, alt registreres af flittige Hænder, og det er sandelig ikke Bagateller, hør blot følgende faa Tal, der giver en lille Anelse om, hvilket Arbejde der præsteres.

Foruden mange andre Varer indførte Aarhus i 1913: 2,647,100 kg Oleomargarine, 93,583,000 kg Kornvarer, 93,762,900 kg Olie-

Indsejling til Havnen.

kager, 28,845 kg andre Foderstoffer, 984,400 kg Kartoffelmel. 992,500 kg Ris, 608,100 kg Kaffe, 9,085,800 kg Petroleum og Olie, 5,247,700 kg spiselige Olier (bl. a. til Margarinefabrikation), 6,468,600 m³ Trælast, 39,058,100 kg Frugter til Oliepresning, 42,170,300 kg Gødningsstoffer, 253,737,900 kg. Kul og Kokes, 7,044,200 kg Raajern, 9,228,100 kg grove Jernvarer, 13,108,900 kg mineraliske Stoffer.

Dette mægtige Arbejde ledes af Toldinspektør Scharffenberg, 74 Aar, men stadig lige rask og spænstig, en Mand, der kender sit Arbejdsfelt ud og ind, og som forstaar bag alle de lange Talrækker, at se hele det rige Liv, der findes „bagved“.

For alle de mange, rare Penge Staten indkasserer, har Told-

Toldinspektør
S. C. U. F. Scharffenberg.

Toldkasserer
P. J. St. Lund.

kasserer Lund Ansvar, og det er Kapitaler, der vokser Aar for Aar. Toldintraderne var saaledes

1874:	Kr.	719,850,00.
1884:	—	1,348,365,00.
1894:	—	1,766,470,00.
1904:	—	2,390,137,00.
1914:	—	3,042,325,00.

Toldkasserer Lund er en fin, pligtopfyldende Embedsmand med udpræget literære Interesser; særlig dyrker Lund engelsk Litteratur og hans Navn er kendt blandt vore Blade og Tidsskrifter, som en forstaaende Oversætter af Byron, Longfellow og fra Pragt-udgaven af Marryats Romaner.

— — —
Ved at se paa de Tal over Indførslerne, jeg her har nævnt, vil den tænksomme Læser hurtig forstaa, at Aarhus er en gros Handelens By, og den, der har set de lange Rækker tungtlastede Jernbanevogne, der daglig løber langs Havnebanens Spor, vil have faaet et stærkt Vidnesbyrd om denne Handels Udstrækning.

Byen stiller derfor ogsaa store Krav til Jernbanen, og skønt der paa Aarhus er en enorm Persontrafik, er Godstrafiken dog den dominerende — og der findes vist ikke een eneste By i Danmark, der har saa fortvivlede Baneforhold som Aarhus.

Den nuværende Station toges i Brug 1884 og maatte liden den Tort, at Byens Blade paa Indvielsesdagen skrev, at Stationen

var altfor lille og umulig kunne overkomme Trafiken. — Det var i 1884 og nu — 29 Aar efter — bruges den samme Station

Der har været adskillige Projekter fremme om en tilfredsstillende Ordning, og særlig kæmpes der om to Projekter: Flytning af hele Banegaardsterrænet ud i Mølleengen, et Projekt, der har alle Banemænds Interesse, men møder stærk Modstand fra det store Flertal blandt Byens Borgere. Det andet Projekt, der er udarbejdet efter Jensen-Sønderup og Bygmester Andersens Planer, gaar ud paa at flytte Godsbanegaarden og ved Ekspropriering af Hallsvej, at udvide Personbanegaarden, der herved vil faa en saadan Størrelse, at der er Plads langt ud i Fremtiden.

Havnen med Svingbroen.

Selvfølgelig spiller der mange personlige og private Interesser ind i en saadan Banegaardssstrid, og det er vanskeligt for andre at udtale sig om, hvilket Projekt, der bedst tilfredsstiller alle beretigede Krav, dog har jeg, ved at tale med mange af de Mænd, der arbejder med Banegaardssagen, faaet det Indtryk, at de ledende Banemænd har vanskeligt ved at forstaa Byens Interesser — mulig vil dette blive anderledes, naar den nye Generaldirektør tiltræder sin Stilling. Han er jo Aarhusianer og kender sin By!

At der skal et roligt og klart Hovede til at lede en saa over-

bebyrdet og vanskelig Station som Aarhus, er indlysende, men Stationsforstander Nielsen, en sand Kæmpe, har løst Opgaven med sjælden Dygtighed. Nielsen er født 1856 i Nyborg, ansattes i Statsbanernes Tjeneste i 1873, blev 1894 Stationsforstander i Lunderskov, hvor han viste saa fremragende Evner, at han allerede i 1897 betroedes den vanskelige Post, som Leder af Aarhus Hovedbanegaard.

I Banegaarden har desuden Statsbanernes 3. Trafikkreds sine Kontorer med Trafikbestyrer Federspiel som øverste Chef. Født 1852 i Hamborg, hvor Faderen var dansk Postembedsmand; ved Krigen 1864 blev Familien fordrevet af Tyskerne og kom til København, hvor Sønnen 1879 ansattes som Elev ved Statsbanerne. Federspiel har som Aspirant gjort Tjeneste ved alle Statsbanefdelinger, derefter Fuldmægtig i Aarhus, Trafikinspektør i Struer, Trafikbestyrer i Fredericia og 1912 Trafikbestyrer i Aarhus.

Fra Banegaarden tværs over Sporene findes i en Krog mellem 2 Lokomotivremiser Maskinbestyrer Dusebergs Kontor. I Kontoret hænger en morsom Tavle, fyldt med farvede Brikker, der hver repræsenterer et Lokomotiv. Der føres meget streng Kontrol med Tavlen, men ved et Blik er Bestyreren derfor ogsaa i Stand til straks at sige, hvor hvert enkelt Lokomotiv befinder sig. Duseberg er født i Flensborg 1856, studerede i Mittweida 76—79, ansattes i D. S. B. 1882, Maskinbestyrer i Aarhus 1908.

Statsbanerne har desuden store Centralværksteder i Aarhus, der ledes af C. Rasmussen, en dygtig Mand, der har tjent sig op fra Maskinarbejder. Født 1861 i Viby paa Sjælland, ansat i Banernes Tjeneste 1882 og udnævnt til Værkstedsbestyrer i 1912. — Det er en meget stor Virksomhed, Rasmussen leder; foruden 2 Maskiningeniører og 18 Værkstedsmestre beskæftiges ca. 800 Mand. Under Værkstedet hører 320 Lokomotiver og over 5000 Vogne, saa der er noget at holde vedlige.

Det er vældige Værksteder, Banerne raader over. Maskiner af alle mulige Typer, der hver har sit bestemte Arbejde at udføre; og der er stærk Efterspørgsel efter Pladserne, skønt det maa være svært Dag ud og Dag ind, at staa bøje ved Skruestikken over de oljede Maskindele og indaande den tunge Luft i en Larm, der gør almindelig Tale uhørlig — men her er et Fristed for Arbejdsløshedens tunge Svøbe, og dermed er egentlig alt sagt!

*

*

*

I Kannikegade, der hvor Munkene fordums færdedes under fromme Betragtninger, findes den moderne Post- og Telegrafbygning, som ligeledes skyldes Hack Kampmann. I den store lyse Publikumshal findes Hansen-Reistrups berømte Friser, der i Billeder fortæller os om Postvæsenets Udvikling ned gennem Tiderne.

Medens Telegrafvæsenet her, som de fleste Steder, ligesom er et Væsen oven over eller udenfor Byen, er Postmændene et Led af sin By, der omfattes med en underlig Blanding af irriteret

Toldkammerbygningen,

Kritik og velment Hjertelighed. Aarhusianerne holder af deres Postmænd og med Rette, thi Postautoriteterne har altid forstaaet at samarbejde med Byens Næringsdrivende og evner at se paa Sagerne med det praktiske Krav for Øje.

Et Billede af de voksende Krav, der stilles til Aarhus Postkontor, giver følgende Tal:

I Finansaa:ct 1903—04 ankom til Kontoret 3,124,563 Brevførsendelser, 1913—14 var Tallet steget til 5,479,006. — 1903—04 ankom desuden 138,019 Pakker, 1,688,712 Aviser og udbetaltes gennem Postanvisninger og Opkrævninger 4,235,898 Kroner, medens Tallene for 1913—14 var 321,084 Pakker, 3,231,386 Aviser og 14,241,068 Kroner.

Alle disse Tal giver igen et Billede af det intensive Forretningsliv i Aarhus, og i vore Dage, hvor Post, Telegraf og Telefon ligesom er kædet sammen vil det derfor være naturligt her at se indenfor hos Jydsk Telefon Aktieselskab, der ledes af Direktør Kirk, en sjelden Personlighed, der i sin ydre Fremtræden mest ligner en jevn Husmand, men som ved sin sjeldne Dygtighed og Energi evnede at bringe Telefonselskabet paa Fode. I 1876 havde Selskabet 2650 Abonnenter, hvoraf 529 i Aarhus, i 1899, da Direktor Kirk overtog Ledelsen, var de tilsvarende Tal 3850

Aarhusbugten tilfrossen!

Beboerne spadserer over Isen til Mols. Et meget sjældent Tilfælde!

og 977, men saa kom der en hurtig Stigning, og Tallene stiller sig nu saaledes:

- 1900: 4360 Abonnenter, deraf 1203 i Aarhus.
- 1905: 7909 Abonnenter, deraf 2170 i Aarhus.
- 1910: 15,805 Abonnenter, deraf 3688 i Aarhus.
- 1914: 26,014 Abonnenter, deraf 5409 i Aarhus.

Og denne Stigning skyldes først og fremmest Direktør Kirk: født 1845 i Harboøre, hvor han gik i den almindelige Landsby-skole, overtog senere en Række Entreprenørarbejder ved Vestkysten, og kom derfra til Aarhus som Direktør for Telefonselskabet.

J. S. J. Federspiel,
Trafikbestyrer, R. af D.

Peter Hiort Lorenzen,
Banebestyrer, R. af D.

Axel Duseberg,
Maskinbestyrer, R. af D.

C. Rasmussen.
Værkstedbestyrer.

Statsbanernes Embedsmænd i Aarhus.

Mange Mennesker ser kun en brysk Embedsmand i Kirk, men bag det barske Væsen banker et sjældent, varmt Hjerte, der faar Manden til at gøre meget godt i det stille, særlig blandt de fattige Beboere paa Vestkysten, hvor Kirk levede saa mange Aar.

Fra Telefonstationerne fører de mange Traade ud i Aarhus By, og jeg gaar ud paa dens Gader, for at faa et personligt Indtryk af den, og jeg kan egentlig godt forstaa de mange Men-

Alexander Nielsen.
Stationsforstander, R. af D.

Direktør G. Kirk,
DM., R. af D.

nsker, der efter et kort Besøg i Aarhus har sagt, at den By kunde de ikke lide.

Byen mangler Harmoni!

Den virker saa underlig mosaikagtig paa den fremmede, der mellem høje moderne Forretningsbygninger finder de kedelige, pudscde Smaahuse, der end ikke ved Ælde kan afvinde nogen Interesse — de er kun kedelige. Den Del af Byen, der strækker sig ud mod Marselisborg, syd for Paulskirken, er moderne fuldtud: ensformige, høje Beboelseshuse med alle moderne Bekvemmeligheder, men kønne? — Ak! hvor der mangler meget!

Ildebrande har ofte raseret Aarhus, derfor ejer Byen kun faa af de gamle Købmandsgaarde som f. Eks. Aalborg og Randers kan opvise. Den berømteste er Marcus Becks Gaard, som nu nedrives for at give Plads for et stort, moderne Bygningskompleks. Det gamle Bindingsværkshus har ogsaa i mange Aar dannet en generende Hindring for Trafiken fra St. Torv til Lille Torv.

Og er man kommen til Aarhus med Damperen og først har set Kampmanns Toldkammer, Katedralskolen, Domkirken og Teatret bliver Forventningerne skruet stærkt op — men Skuffelsen saare stor!

Af Anlæg i Byen er der egentlig kun Vennelyst; men her er ogsaa dejligt! Hvorfor mon dette Anlæg endnu ikke er „opdaget“ af Aarhusianerne? Det er Skade, for sjelden har jeg paa min Vej gennem det danske Land mødt skønnere Anlæg, men Byens Borgere kommer der kun, naar der er Fest eller Sommer-

Udsigt over den indre By.

teater. Karakteristisk er det Svar, jeg modtog, da jeg den 10. September med min Kone og en god Ven vilde spise Frokost i Anlæggets Restaurant! Tjeneren erklærede aabenhjertig, at Forretningen egentlig ikke var aaben paa denne Tid af Aaret, da der ingen Folk kom! — -- Og Solen stod højt paa Himlen, et frisk og dejligt Vejr med Varme i Luften!! —

Ved Vennelyst findes en Stump Gade af en ejendommelig Charme. Det er Nørrebrogades Begyndelse, hvor man tydelig

Kongebesøg i Aarhus.

ser den gamle Landevej med store Træer, der nu er slugt af Byen. Ned ad Studsgade og Mejlgade træffes en Del ældre Bygninger med de kønne Svalegange og udvendige Trapper mod Gaardspladsen, og paa Aagade findes en Købmandsgaard, der er berømt over det ganske Land. Den ligger ud mod Aaen, og Bønderne fra Møls — de saakaldte Molboer — sejlede herover i deres Baade, for at foretage sine Indkøb, og til den omtalte Købmandsgaard kom en Dag et Baadelag for at købe en stor Gryde, der kunde koge uden Ild.

Det er selvfølgelig nogle Dage siden, og de Molboere, der fortælles saa meget om, findes ikke mere. „De er allesammen rejst til København“, siger de nulevende Molboere med et lunt Blink.

— — —

En af de Bygninger i Aarhus, der interesserer Byens Borgere mest, er Teatret.

Det er opført af Hach Kampmann, og er ifølge Aarhus Vejviser — der forresten er en af de bedste Vejvisere, jeg har set;

Militærmusiken spiller foran Aarhus Teater.

fuld af oplysende, historisk Stof om Byen — „efter Sagkyndiges Dom det smukkeste Teater i Danmark“, og jeg kan af et ærligt Hjerte sige, at det er smukt, endda meget smukt! Det hændte mig ofte, naar jeg kom over Bispetervet og var lidt gnaven over et eller andet, at Synet af den kønne Teaterbygning forjog alt Gnaveri, saa jeg fandt Hvile i Betragtningen af de rene Linier og den smukke Frontespice med en Række holbergske Figurer, regnede af Hans Tegner og brændt i Lær. Teatret er stort og kan rumme op mod 1000 Tilskuere, det har rummelige Lokaler for Publikum, en vidunderlig skøn Foyer med en Marmorbuste

Direktør Garde og Overregissør Wantzin konfererer.

af Benjamin Petersen, Teatrets første Direktør (død 1908). Tilskuerpladsen er præget af en sikker, kunstnerisk Smag, og overalt møder man Bygmesterens Haand, men den Del af Teatret, der findes bagved Tæppet, er nærmest fortvivlet. En af de Kræfter, der har været knyttet til Teatret i mange Aar, sagde, at Arkitekten havde „glemt“, at der skulde være Plads til Skuespillerne! Hvorledes dette end forholder sig, er det et Faktum, at Teatret har købt en Naboejendom og indrettet sine Kontorer, Rekvisitkamre og Paaklædningsværelser der, og at Arbejdet besværliggøres derved, kan enhver sige sig selv!

Aarhus er en daarlig Teaterby for dem, der møder med den rette Opfattelse af Skuespillernes høje og vanskelige Kunst, thi Aarhusianerne er intet literært Folkefærd; den største Del er jevne Smaafolk, hvis økonomiske Evne er stærkt begrænset, og hvis kunstneriske Interesse ikke er udviklet. De søger Folkeforestillinger og lignende, men Teatrets kunstneriske og literære Stræben ligger langt over deres Horisont. De Borgere, der har Pengene, er for en stor Del Mænd, der har slidt sig frem i Livet, og deres Tid forbyder dem at dyrke Kunst, og der findes faktisk et saa ringe Antal virkelig kunstinteresserede og literært dannet Publikum, at Teatret ikke kan bygge sin Eksistens paa dette.

De Mænd, der arbejdede for at skaffe Aarhus et fast Teater, var derfor ogsaa Mænd med et videre og større Syn, end det vanlig findes selv blandt Pengematadorer i en By som Aarhus.

Byen skænkede Grunden til Teatret, der tegnedes en Aktiekapital og et Laan, Otto Mønsted bekostede Tilskuerpladsens Udsmykning med ca. 60,000 Kr., og den 15. September 1900 indviedes Teatret under Benjamin Pedersen ved en Festforestilling bestaaende af „Erasmus Montanus“ og Ennas Eventyr-Operette „Prinsessen paa Ærten“.

Nogle af Skuespillerne samlede om Benj. Petersens Buste¹

Aarhus By fik et Arnested for Kunst og Kultur, der kan faa en afgørende Indflydelse paa Byens aandelige Udvikling; blot Kunstnerne og Publikum altid vil forstaa, at her arbejdes i en hellig og ophøjet Sags Tjeneste.

Saa skabes der Kunst! —

-- Foreløbig findes et Biografteater i Teatrets ene Fløj!!

— — —

Der bør ikke skrives om Aarhus Teater uden at mindes Jacob Jacobsen.

Han fik som Teatrets Direktør det vanskelige Hverv, at føre dets Arbejde ind i et nyt Spor, idet Teatrets Repertoire skulde „moderniseres“ efter Byens Krav til lettere Kost — og Teatret fik i Jacobsen en meget kundskabsrig Mand af fin Kultur. Han var den rette Mand, han forstod Aarhusianerne — men han var aldrig den, der sanktionerede deres Smag — og han skaffede Teatret et Par vellykkede Sæsoner. Den Arbejdsro, Jacobsen skulde have, fik han imidlertid ikke. Fra en vis Side ønskede man at faa ham bort, og det ihærdige Arbejde kronedes med Held — Jacobsen blev træt og gik!

* * *

Direktør Aage Garde.

Derefter blev Aage Garde Direktør, en fin og nobel Personlighed, der med en charmerende Blanding af Myndighed og kammeratlig Elskværdighed formaar at styre sine Skuespillere, der jo mindst af alt forstaaer Diciplinens vanskelige Kunst. Stillingen er saare besværlig, idet Direktøren i første Række maa tage Hensyn til Teatrets Økonomi, og derfor ofte tvinges til at vende Ryg til Kunstens Alter; dog var det Garde, der fremførte Olaf Hansens Arbejde „I Rungsted Kro“, hvorved Teatret

ovede en kunstnerisk Indsats, der længe vil mindes af de faa, der forstaaende følger Skuespillernes Gerning.

Garde, hvis Ønske det var at spille moderne Lystspil eller Klassikerne, maatte opleve, at Aarhusianerne ikke skænkede „Vildanden“ nogen Interesse, men stormede Teatret, da „Jorden rundt i 80 Dage“ opførtes!!

Garde, der er født i Kerteminde 1876, er Elev af P. A. Rosen-

Fra Aarhus Teater.

Johs. Ewald   Schönheyder   Mad. Oles
(Aage Garde)   (Axel Strøm)   (Hulda Diedrichsen)

Ewald: Der ligger i mit Indre en dyb, dunkel Drift,
som er mig mere hellig end den helligste Skrift.
Lad Jorden saa aabne sit ildhvide Gab,
og Helvedhunden spy med sin fraadende Flab.
I kommer tilkort med Jer Bedreviden, Præst!
for baade godt og daarligt kan jeg gøre bedst.

„I Rungsted Kro“, 1. Akt. Skuespil i 3 Akter af Olaf Hansen.

*Fra hver Scene paa „Rungsted Kro“
paa Aarhus Teater gik jeg høit med
stede stort Respekt for Skuespillerens
skikkelige og værdifulde Kunst*

Axel Strøm.

Johs. Guldbrandsen.

berg og Herman Bang, debuterede 1895 paa Dagmartheatret i Hauptmanns „Væverne“ og kom til Aarhus 1909, Direktør fra 1913. Blandt de Roller Garde har spillet i Aarhus bør nævnes. Evald i „I Rungsted Kro“ samt „Daniel Hertz“ i Stykket af samme Navn.

Personalet ved Aarhus Teater burde være det bedste, der kan skaffes; her skal spilles klassiske Skuespil, Folkekomedier og moderne Lystspil. Der stilles store Krav til Skuespillernes Evner, og de mange, gode Kræfter, der burde være, mangler af økonomiske Grunde. Teatret har knyttet til sig som Sceneinstruktører Axel Strøm og Johs. Guldbrandsen; desuden virker Direktør Garde som Instruktør for Flertallet af de Stykker, der opføres og hans Bestræbelser gaar særlig ud paa at skabe en fast sammenspillet Trup, der evner at løse de givne Opgaver, saaledes at der kan præsteres stedse bedre og lodigere Kunst.

Axel Strøm, født 1866 i København, Elev af Jerndorff og Karl Mantzius, debuterede 1897 paa Dagmartheatret som Eremiten i „Ludvig den XI“. Han er en Kunstner med rige Evner og høj Stræben, hvilket bl. a. førte til, at han stiftede „Den frie Scene“ for at bringe den fine, gode Kunst frem som sjældnere i vor Biograftid, kommer frem for Rampen, og her skabte Strøm ved sit utrættelige Instruktørarbejde en Række rige, minderige Teateraftener. Som en af Strøms bedste og rigest nuancerede Præstationer i det ældre Rollefag maa nævnes den gamle Fader i „Husmandstøsen“, ligeledes Montalaup i „Revolutionsbryllup“, en Rolle, der skal gennemsyres af raa, brutal Kraft.

Johannes Guldbrandsen, født 1871, bærer som Skue-

Fru Victoria Petersen.

Fru Forchhammer.

spiller og Instruktør Præget af den Skole, han har gennemgaaet paa det kgl. Teater. Med et behageligt velskolet Organ er han en habil og rutineret Holberg-Skuespiller; dog mangler saavel hans Præstationer som hans Instruktion Fantasi; han følger alle Traditionerne. Dette kan derimod ikke siges om Peter Christiansen; hans Jeppe i „Jeppe paa Bjerget“ var god og selvstændig Kunst. Han spillede Jeppe med en skarp Bondekaraktæristik og undgik heldigt at føre Figuren ud i farceagtig Komik, og hans Opvaagnen paa Møddingen var netop gennemsyret af den Tragedie, uden hvilket Jeppe falde til Jorden.

I Adolf Wantzin har Teatret en Overregissør, der er ganske overordentlig dygtig; med sin glimrende Hukommelse crindrer han nøjagtig alle de Tusinder af Smaating, der synes at være Bagateller, men som er saare vigtige for Skuespillernes Gerning og Stykkets Succes. Wantzin er Søn af Casinos nu afdøde Wantzin, født 1885 i København. Han er sine Kammeraters Tillidsmand i Skuespillerforeningen og Dansk Skuespillerforbund.

Robert Neiiendam, født 1880 i København, debuterede paa Folketeatret 1899 som Hans Olsen i „Over Evne“. Af Hovedroller paa Aarhus Teater bør særlig nævnes Ekdal i „Vildanden“ og Professor Higgins i „Pygmalion“. Desuden er Hr. Neiiendam en flittig Teaterhistoriker.

Af Teatrets Skuespillerinder skal jeg først nævne Fru Victoria Petersen, der debuterede 1893 paa Folketeatret som Nille i „Jeppe paa Bjerget“. Efter i mange Aar at have virket ved Nørrebro Teater engagerede Jacob Jacobsen hende til

Peter Christiansen.

Fru Fjeldgaard.

Sv. Biile.

Frk. Egeberg.

Frk. Jonassen.

Frk. Didrichsen.

Musikdir. John Gutfeld.

Fru Guldbrandsen.

Aarhus i 1911, og det bør regnes som en af Jacobsens Fortjenester, thi derved fik Fru Victoria Petersen Lejlighed til at vise, hvor ypperlig hun evner sand og gribende Menneskefremstilling baade i komiske og alvorlige Karakterroller, og hun er nu en af Teatrets bedste Støtter, hvis Kunst evner at række fra Lona Hessel i „Samfundets Støtter“ til Mali Ingeborg i „Husmandstøsen“.

Fru Willy Fjeldgaard har noget af det rigtige Teaterblod i sine Aarer, og det er hende en virkelig Glæde at være med til sand Menneskefremstilling, derfor har Aarhus Teater ogsaa megen Gavn og Glæde af Fruen, der som Elev af Betty Nansen debuterede paa Dagmar-teatret 1911. Hendes bejdeligste Præstation har sikkert været Anne Grethe i „I Rungsted Kro“.

Fru Forchhammer er lidt for sig selv. Ingen evner som hun at føre sig paa Scenen og bære et Toilette. Der er noget over Fruen, der ligesom tager Pusten fra Folket og afvæbner Kritikerne. I Astrid Jonassen har Teatret en ihærdig Skuespillerinde, der virker i Kraft af sin fine, sympatetiske Personlighed. Hun har spillet et ret stort Repertoire ved Teatret.

— — —

Og saa skete det en Aften, at jeg under en Mellemakt spadserede omkring i Teatrets skønne Foyer; jeg havde i et

Teatrets Repræsentantskab holder Møde.

St. Clemensstræde.

Glimt set noget af den hellige Kunst, der bringer Hjertet til at banke hurtigere, havde set paa Scenen i gribende Kunst et sandt Menneske lide, og jeg standsede uvilkaarlig foran Benjamin Petersens Buste og tænkte paa den høje Idealitet, der prægede hele hans Gerning. Jeg følte, at der denne Aften var givet mig noget værdifuldt af Scenens Kunstnere og følte dyb Glæde derved, — da hører jeg ved Siden af mig, som Svar paa en Bemærkning om Stykket, følgende Replik:

„Ja, og hvor er der mange pyntede Mennesker“.

Da forstod jeg, at det maatte være mere end svært at holde Kunstens Fane højt, og jeg blev bitter i Sindet paa den Smaalighed, der vises Teatret fra mange af de Penne, der burde støtte og styrke den Gerning, der øves derinde

Ære være Teatrets Kunstnere, at de ufortrødent virker i sit Kalds Tjeneste!

— — —

Aarhus Teater ledes af et Repræsentantskab paa 15 Medlemmer med Etatsraad Filtenborg som Formand og Muremester Magnus Nielsen som Næstformand. Teatrets Forretningsfører er Albert Bayer. Det er alle Folk, der er opdraget i det praktiske Liv, og derfor i første Række ser med Forretningsmandens Øjne paa Teaterdriften, medens Teatrets Direktør ofte staar ene i Kampen

for at „det æstetiske“, Kunsten, burde have en Forret, og man har derfor set det Særsyn i Aarhus, at medens Teatret spillede for halvtomme Bænke, var der livsfarlig Trængsel i Fløjen, hvor Filmens rædselsvækkende Gerninger forevistes det begejstrede Folk!

— — —
Foruden Teatret findes der i Aarhus en hel Række kulturelle Institutioner.

Museet ude ved den gamle Slusebro kom til Verden paa den Maade, at Justitsraad Meyer og gamle Møller Weiss en Dag blev enige om, at nu skulde det være, og de gik omkring

Skolegyde. Tilhøjre Katedralskolen.

til Byens Rigmænd og sagde kort og godt, at de Aarhus Penge- mænd maatte være med til at rejse et Museum i Aarhus By, og at under 1000 Kr. fra hver var for lidt. Det var noget af en haardhændet Fremgangsmaade, men den første Dag gav 12,000 Kr., hvilket blev en Slags Grundfond. Jeg ved ikke om det er rigtigt; men da Museet rejstes, blev det omgivet af en dejlig løvrig Have, og jeg tror, at Justitsraadens Indflydelse spores her. Han elskede Naturen og gjorde meget for Byens Parker og Skove.

Museet, der aabnedes i Maj 1877 og udvidedes 1890, understøttes ved aarlige Tilskud fra Staten, Kommunen og Amtet og er

en selvejende Institution. Det rummer i sine Samlinger lidt af hvert: Malerier, Skulptur, Antiksamlinger og et fortrinligt Bymuseum. For den, der ønsker at studere Aarhus Historie, findes der mange værdifulde Genstande i Bymuseet. Blandt Malerierne søgte jeg forgæves efter et Billede af Milton Jensen, han er dog Aarhus betydeligste Maler, og jeg syntes unægtelig han burde være repræsenteret — men det kan jo komme.

Museet besøges flittigt, saaledes i 1914 af 14,071.

Paa den anden Side Aaen ligger Statsbiblioteket, Landets

Skovbaadene.

trediestørste Bibliotek. Biblioteket ejer over 200,000 Bind, foruden Aviser og Smaatryk, og i dets Samlinger findes flere værdifulde Ting, bl. a. Vahls Missionsbibliotek, der omfatter ca. 12,000 Bind om Hedningemission, og den Regenburgske Samling, der tæller ca. 10,000 Bind om Sønderjyllands og Holstens Historie. Biblioteket er meget stærkt benyttet. Det udlaante saaledes i 1913 34,084 Bind og Læsesalen var besøgt af 33,856 Mennesker.

Statsbiblioteket er bygget af Kampmann og dets Skønhed er berømt. Det ligger i Vester Allé paa en ret stejl Skrænt mod Aaen, stille og fornemt tilbagetrukket mellem høje Træer, ret et Hus for den stille, boglige Syssel.

Hvorledes former det daglige Liv sig nu i en By som Aarhus?

Det er først og fremmest en arbejdende By. Og det er jo ret naturligt, thi det er indenfor et kort Spand af Tid denne By er skudt til Vejrs; men naar Dagens Gerning er endt og Hjernen søger Hvile, hvor tyer Aarhusianerne da hen?

Der er ikke det rige Familieliv som f. Eks. i Odense, og Adspredelserne er kun faa; man kommer lidt sammen i Hjemmene, spiller Kort og snakker Politik, eller man dyrker sine Særinteresser; men Byens Liv er paa dette Omraade ligesom lidt udlidende. Den mangler Tradition!

En fredlyst Plet. I Baggrunden Frue Kirke.

Sansen for Naturens Skønhed er selvfølgelig stærkt udviklet i en By, der ligger saa smukt som Aarhus, og om Sommeren tager Aarhusianerne derfor i Skoven med de smaa lette Dampere, der fra Havnen gaar baade Nordpaa til Riis Skov eller Syd paa til Marselisborg. Ved den Tid, Søndagsbaadene afgaar, glider en tæt Strøm af søndagsklædte Mennesker ned gennem den brede Skolegyde til Havnen, og samme Vej tilbage ud paa Aftenen, trætte og solbrændte, men med Lungerne fyldte af dejlig frisk Luft.

Jeg har Følelsen af, at Aarhus har svigtet Riis Skov. I

Pavillonen, der tidligere var et meget søgt Sted, hvor det finere Aarhus samledes til Promenadekoncerter, er der stadig et godt Publikum, men Værten vaager ogsaa omhyggelig over Pavillonens gode Traditioner. Salonen længere nede ved Kysten var tidligere et søgt Sted for de bredere Lag, men det synes nu at være erobret af en ret tvivlsom Ungdom. — Hovedstrømmen gaar mere og mere Sydpa. Friheden er saa nær ved Byen, at den regnes med til Byens Caféeer, og den er stærkt søgt. Ude i

Domkirken.

selve Skoven er de gammeldags hyggelige Skovrestauranter veget Pladsen for moderne Pavilloner, der er behagelige og magelige og bedre tilfredsstillende et forvænt Publikums Smag, men om Skovens Skønhed just forøges ved disse Etablissementer, turde være et stort Spørgsmaalstegn.

„Varna“ har et fint, mondænt Publikum, som holdes fast ved de berømte Soiréeer, og „Ørnereden“ er stærkt besøgt Aaret rundt af Folk fra alle Samfundslag. Faa Restauranter ligger saa smukt, som Randas Ørnerede. I Marselisborg findes desuden en Række andre Traktørsteder, den kgl. privilegerede Frederikshøj Kro, Thors

Mølle og Silistria, men først og fremmest er der Skoven, med sin vidunderlige, rige Skønhed. Fra de høje Skrænter, der stejl hæver sig fra Stranden, har man en vid Udsigt over mod Mols og udover Kattegats blaa Bølger, og langs Skrænten dyrkes Badelivets Sport og Flirt af Aarhusianerne. Her findes et helt Trouville med badende Damer og Herrer og en interesseret Tilskuerkreds, der end ikke respekterer de manende Skilte om at holde sig i en ærbødig Afstand af 300 Alen fra Standens Nymfer!

Hotel Royals Palmehave.

Byens Caféeer er overvejende jevne, men gode Madsteder. Af virkelig mondæne Caféeer er der egentlig kun Teatercaféen, Royal og vel ogsaa Café Mejlborg, med sin smukke Udsigt over Aarhusbugten.

Teatercaféen overtoges for et Aarstid siden af Wm. Nielsen, født 1876, og uddannet hos Preisler i Viborg. Det er lykkedes Hr. Nielsen at skabe en virkelig fin og elegant Café, hvor selv den mest forvante Storstadsborger kan finde sig godt tilpas, og da Nielsen gennem sin Virksomhed hos Carl Larsen paa Hotel Royal kender Byens Smag, er der ingen Tvivl om, at han i

Teatercaféen vil skabe et virkeligt mondænt Samlingssted. Hotel Royal, Provinsens største Hotel, har sin store, dejlige Palmehave, der vækker udelt Beundring hos alle.

Tidligere fandtes ikke mindre end fire Variétéer i Aarhus, hvoraf dog nogle var mindre fine. Nu er der kun tilbage Kasino i Rosenkrantzgade, som aabnedes i December 1900 under Direktør Marinus Olsens Ledelse. Det er et jævnt, folkeligt Etablissement, hvor alle kan tilbringe en fornøjelig Aften, og hvor kjoleklædte Herrer efter en tidlig Middag blander sig mellem de mere jævne Mennesker, og skal der ekstravageres i Sidelogerne sker det under beskedne Former. I „Laaget“ festes der undertiden livligt, men dog ikke mere, end Vinduerne uden Skade kunde aabnes for nysgerrige Tilskuere. Kasino ejes nu af Restauratør Andersen, tidligere i Haandværkerforeningen, men den artistiske Ledelse er vedblivende i Direktør Ehlers Hænder.

Sporten har talrige Dyrkere i Aarhus og den dyrkes i alle dens Afarter, ligefra Cykling til Kaproning.

Clemens Torv. I Baggrunden Domkirken.

III. Landsudstillingen.

Chr. Filtenborg,
Etatsraad, R. af D., Lig-
ningskommissær, Formand
for Aarhus Teater og Chr.
XI's Børnehjem. Desuden
talrige Tillidshverv. Født
1852 i Randers.

Tanken om en stor Udstilling gærede længe i det stille, og det var ret forstaaeligt. Byen sad i Held, dens Arbejde lykkedes paa alle Punkter, den voksede sig stor og følte sig stærk, dens Mænd saa alle Planer lykkes, hvad Under at den da følte Trang til at vise Landet, hvad den evnede.

Dette Billede af Byens Psykologi bør holdes fast af de, der føler Lyst til at hancellere over Landsudstillingen. Den kom som en ganske naturlig Frugt af de foregaaende Aars rivende Udvikling, og den maatte komme.

Allerede i 1900 begyndte Haandværkerforeningens daværende Formand, Kunstsmid I. M. C. Larsen at give Ønskerne om en Udstilling virkeligt Liv og lidt senere tog Etatsraad Chr. Filtenborg, Handels- og Kontoristforeningens Formand, ivrig Del i dette Arbejde, og det skal siges her, at den Indsats Filtenborg øvede, var saa betydelig og afgørende, at det i første Række skyldes ham, at Landsudstillingen blev det storslaaede Monument for dansk Erhvervslivs Evner og en Triumf for Aarhus By.

Efter en Del Forhandlinger nedsattes i 1906 et snevrere Udvalg til at forberede Udstillingen. Foruden Filtenborg havde Borgmester Drechsel, Bankdirektør Nørgaard, Kunstsmid Larsen og Overretssagfører Høegh-Guldberg Sæde i dette Udvalg, der var saa heldig at finde den rette Mand til Udstillingens Opførelse, Arkitekt, Professor Anton Rosen.

Den økonomiske Basis skabtes ved et Statstilskud paa 300,000 Kr., kommunalt Tilskud paa 150,000 Kr., Tilskud fra Etatsraad Filtenborg 30,000 Kr. samt en af Byens Borgere tegnet Garantikapital paa ca. 300,000 Kr.

Pladsen foran Hovedhallen.

Der blev nu taget fat med fuld Kraft og hele Aarhus By svælgede i Udstilling! Ved Nedsættelse af Udvalg for alle mulige Sager skabtes der en sjelden gennemført Organisation af det store Arbejde, og det var sandelig ikke Udvalg med det Formaal for Øje at skaffe flest mulige Tillidshverv — der arbejdedes, og det for Alvor.

Af de Arealer, hvor Udstillingen kunde finde Plads, valgte Rosen Terrænet syd for Byen ved Strandvejen, fordi han der kunde skabe sin skønne hvide By ved Aarhusbugtens blaa Flade og kranset af Marselisborg grønne Skove.

Og saa byggede Professor Rosen sin skønne By!

Hvor var den smuk! Hvor var den frisk! Det er med Vemod Tankerne gaar tilbage til hine Dage, at al den Skønhed kun skulde leve en kort Sommer!

Udstillingen byggedes af Træ, og Rosen gemte ikke sine Bjælker og Brædder bag Stuk og forloren Pynt. Han rejste sine Bygninger saaledes, at selve Trækonstruktionerne blev Dekorationer, og ved Valdemar Andersens ofte mesterlige Dekorationer skabtes der en By, saa vidunderlig i sin mægtige Skønhed, at Synet deraf er et af de Minder, der vokser sig fast for Resten af Livet, og skal jeg nu fortælle derom, forekommer baade mine Ord og Billeder saa fattige. Det kan ikke gengives i Ord og Billeder, det maa ses, for at virke med sin fulde Kraft.

Haveanlægene skyldtes Erstad Jørgensen, der ved sin sikre Smag bidrog væsentlig til at fremskynde en Udstillingspark, som dannede et smukt og naturligt Bindeled mellem Bygningerne, Havet og den grønne Skov.

Jeg glemmer aldrig Landsudstillingen i Aarhus 1909!

Inden jeg gaar videre, vil jeg mindes Snedkermester Axel Mørk. Det var den Mand, der først slog til Lyd for Opførelsen af en Stationsby, en Mønsterby, og der indlagde Aarhus sig varig Fortjeneste ved at realisere Tanken i fuld Forstaaelse af dens store vidtrækkende Betydning.

Den afdøde Arkitekt Leuning Borch blev Formand for det Udvalg, der skulde føre Tanken ud i praktiske Former, og han satte hele sin fyrige Energi ind paa dens Løsning. Der byggedes en fuldstændig By med Banegaard, Kro, Købmandsgaard, Forsamlingshus og en Række andre Bygninger, deriblandt et arbejdende Mejeri.

Og skønt mange Arkitekter deltog i „Byens“ Rejsning, lyk-

Stationsbyen. Gaden til Stationen.

kedes det at skabe den Harmoni, der virkede, at man med en Følelse af Velbehag gik ned ad „Byens Gade“. Stationsbyen vil huskes længe og har sikkert fuldført sin Mission: at vække Sansen for en smuk Byggemaade, der let kan naas uden yderligere Bekostning.

At komme ind paa Udstillingens Enkeltheder er der ikke Plads til i denne Bog; men den skal mindes paa disse Blade. Den fortjener det tilvisse.

— — —

Før og under Udstillingen var der megen Glæde, men bagefter megen Surmulen. Og Grunden? Ja, det man saa ofte møder i Verden. Naar Planen lægges tilrette til noget stort, naar Begejstringen fylder Sindet, da vil alle være med, da ofres der gerne — men bagefter, naar hver skal tage sin Del af Byrden, og det føles, at Begejstring gør det ikke alene, da knurres der.

Men derfor skal det netop siges dobbelt stærkt, at Landsudstillingen i Aarhus 1909 løste sin Opgave: at være et fuldgyldigt Udtryk for det danske Folks kulturelle Standpunkt.

Og løste denne Opgave saa enhver bør sige de Mænd Tak, der bar Byrden.

Skoledirektør Buur.

Rektor Vauppell.

IV. Skolevæsenet.

Der findes paa Aarhus Museum et lille uanseligt Billede, der skarpt karakteriserer tidligere Tidens Skolevæsen. Det er en „Skolemester“ i langskødet Frakke og med Riset under Armen. Billedet er en let Karikering af Arendahl, Adjunkt ved Katedralskolen fra 1767.

Og paa Mindestenen over Morten Børup, den berømte Rektor fra 1500 Aarene findes atter Riset. Lærdommen skulde tamps ind i Eleverne.

Katedralskolen er en meget gammel Institution, og den findes endnu paa samme Plads bag Domkirken som for 600 Aar siden. Først var den en Skole med gejstlige Formaal, der lededes af en Kannik med Titlen „Scolasticus“, og at det ikke altid har været let, at holde Styr paa Disciplene fremgaar af et Kongebrev fra 1699, hvori Christian V beklager sig over, at Skoleungdommen er forfalden til Drik, Dobbelt og megen Usømmelighed; men da Skolen vanskelig har kunnet øve nogen synderlig Tiltrækning paa den videbegærlige Ungdom, vil kunne forstaas, naar man læser, at Skolens Bibliothek bestod af 9 — ni — Bind!

Dog, der skulde komme bedre Tider. I Midten af det 18. Aarhundrede fik Skolen saaledes en Rektor, Professor Jens Worm, der ikke alene øvnede at interessere sine Elever for Skolens Gerning, men ogsaa forstod at skabe Respekt for dens Virke paa højere Sted, saaledes at den gamle, faldefærdige Bygning erstattedes af en ny, solid grundmuret Skolebygning.

B. A. Brandt.

Kirkegaard.

Olaf Gudme.

1805 blev Jens Stougaard Rektor, og denne Mand fornyede Undervisningen i alle Retninger og indførte bl. a. Dansk som Undervisningsfag.

I 1906 blev der opført en ny Skolebygning med Facade mod Kystvejen, medens den gamle, af Jens Worm indviede, Skolebygning mod Mejlgade bruges til Specialfag. Paa den gamle Bygning staar Ovids Ord: Nil non mortale tenernus pectoris exceptis ingeniique bonis. (Forgængeligt er alt, hvad vi eje, undtagen Hjertets og Aandens Fortrin).

Skolen styres nu af Rektor, Professor Jon Vaupell, født 1854 i Aalborg. Vaupell, der studerede Filologi, blev Lærer for Frederik VIII's Børn gennem 12 Aar, 1902 Adjunkt ved Metropolanskolen og Rektor i Aarhus fra 1906. Medlem af Skolekommissionen 1909—12.

Blandt Katedralskolens mange dygtige Lærerkrafter, skal jeg nævne Overlærer I. Engell, der i 45 Aar har været knyttet til Skolen og fulgt hele den nuværende Generations Opvækst og Udvikling. Engell, der er født 1844 i Spjellerup, har i denne Sommer taget sin Afsked.

Saa er der Olaf Hansen, Digteren. Han er født 1870 i Nakskov, cand. mag. 1894 med Dansk som Hovedfag, kom til Aarhus 1906 og er fra 1908 Adjunkt ved Katedralskolen. — Han er en af de faa, der endnu har Mod til at skrive Vers; men det forunderlige er sket, at vor Tids prosaiske Mennesker med Betagelse lytter til hans dejlige Digtninger. 1897 kom den første Samling „Digte“, 99 „Tre Folkeviser, 1901 „Ny islandsk Lyrik“,

I. Engell.

Olaf Hansen.

I. Henningsen.

der var det første af sin Art herhjemme, 1911 oversattes den ældre Edda og 1914 kommer „I Rungsted Kro“, der opførtes paa Aarhus Teater.

K. G. Brøndsted, Overlærer ved Katedralskolen, har ofte været i Leding og der har staaet Kamp om hans Navn. Han er en af de faa, der aldrig var bange for at slaa et djærvt Slag, naar noget i Tiden syntes ham daarligt. En Mand, der elsker Hjemmet, som for ham er alt. Brøndsted er født 1851 i København, Student 69, Adjunkt i Rønne 1881, til Aarhus 1894, i 1878 udgav han „I Bølgegang“ og 93 Romanen „Frihed“, der vakte megen Opsigt og Strid. Desuden har Brøndsted udgivet en Række Pjecer og Romaner, samt gennem talrige Avisartikler taget Del i Dagens Strid.

Der findes ialt 13 private Skoler i Aarhus, der tilsammen underviser 1369 Børn mellem 7 og 14 Aar. Det samlede Antal skolepligtige Børn er 9793.

Marselisborg fuldstændig højere Almenskole demitterer Mellem-skole- og Realeksamen samt til Artium. Skolen er en selvejende Institution, der understøttes af Stat, Amt og Kommune. Olaf Gudme, født 1862 paa Fyen, er Skolens Rektor, Student fra Aarhus Katedralskole 1881, cand. theol. 88. Gudme er en stærkt pædagogisk interesseret Skolemand, og han har været Lærer ved Frederiksberg Realskole, Birkerød Kostskole og Brochske Handelskoler, og har foretaget Studierejser til Frankrig 1900, Tyskland 1910. Hans Navn er kendt fra en Række Skolebøger, skrevet til Undervisning, samt fra talrige Avisartikler af politisk og nationalt Indhold

Aarhus private Realskole ledes af Skolebestyrer B. A. Brandt, født 1879 paa Bornholm, og Elev af den bekendte Botaniker Bergstedt. Efter en Lærervirksomhed ved forskellige Skoler, kom Brandt 1904 til Aarhus som Inspektør ved Aarhus private Realskole. Skolen er oprettet i 1866 af cand. theol. Meyling, overtoges 1872 af Fenger, hvis Navn nævnes af Forældrene med glad Ærbødighed. 1910 købte Brandt Fengers Skole samt en Række mindre Skoler og forenede dem til eet.

Der har staaet en Del Strid om Brandts Navn, saaledes som det altid vil ske overfor selvstændige Naturer. Især har et af Byens Blade været unødigt haard ved Skolebestyreren, fordi hans Opfattelse af Kristendommen ikke falder sammen med Kirkens, og fordi de fleste har vanskeligt ved at forstaa, at Manden udmærket kan være en særdeles dygtig Opdrager for Børnene alligevel — og det er Brandt. Tilmed har han den Forstaaelse, at han anvender kristeligssindede Lærerkrafter til Skolens Religionsundervisning.

Kirkegaards Realskole i Grønnegade ledes af Skolebestyrer Aug. Kirkegaard, født 1855 i Hoven og studeret i København og Leipzig. Han overtog Skolen i 1885 og fik den anerkendt som Realskole 1894.

Det kommunale Skolevæsen i Aarhus omfatter 10 Borgerskoler, hvori der tilsammen undervises 9268 Børn mod 4418 i 1894. — Den nyeste Skolebygning, Borgerskolen i Samsøgade, toges i Brug den 6. April 1914. Den har mange Steder sat ondt Blod, fordi dens Udstyr helt igennem er det bedst mulige. Bygningerne er opført i en Firkant og det mellemliggende Rum er overdækket saaledes, at det danner en dejlig Søjlehal, hvor Børnene samles til Morgensang og tager Ophold under daarligt Vejr.

Ved Skoleplanen af 1912 er det kommunale Skolevæsen delt i Borgerskolen og Mellemskolen med Realklasse. Desuden oprettedes i 1914 en Værneskole, det vil sige en Skole for saadanne Børn, som Hjem og Skole er enige om at betegne som særlig daarligt begavede. Denne Skole er foreløbig et Forsøg, som imidlertid vil kunne faa vidtrækkende Følger.

Direktør for Aarhus Skolevæsen er Chr. Buur, født 1864 i Hammerum Herred. Student, cand. mag., Lærer ved forskellige københavnske Skoler, 1905 ved Aarhus Katedralskole, 1906 Skoledirektør. I Chr. Buur er en dygtig Embedsmand og en dygtig Skolemand forenet i samme Person, og hans Skoleberet-

ninger er interessante og lærerige, særlig vil jeg henlede Pædagogers Opmærksomhed paa Beretningen om Skolevæsenet i 1908, der indeholder værdifulde historiske Oplysninger om Aarhus Skolevæsen. Senere har Buur udgivet en Bog om „Danske Skoler i Aarhus før 1814“.

Til Belysning af Skolevæsenets Udvikling skal anføres følgende Tal:

Ordinære Udgifter til Skolevæsenet var i 1886 79,261 Kr.,

Borgerskolen i Samsøgade.

.890 passeredes de 100,000 Kroner, 1900 var Beløbet steget til 172,891,88 Kroner og i 1914 til 594,465,80 Kroner, hvilket bliver 65,56 Kr. pr. Barn.

Ved Skolerne er fastansatte 10 Overlærere, 117 Lærere og 98 Lærerinder. Eleverne undervises gennemsnitlig 30 Timer om Ugen, Drengene tillige i Sløjd og Pigerne i Husgerning. I Skoleaaret 1914—15 bespistes 17,5 pCt. af Børnene, der 3 Gange ugentlig fik varm Middagsmad og 3 Gange varm Mælk med Rundstykker.

Søjlehallen.

Skolekøkkenet.

S. Pedersen.

Hjerrild Pedersen.

Marius Pedersen.

Udgifterne var godt 11,000 Kr., hvoraf Kommunen betalte de 10,000.

Det var min Tanke at bringe Billeder af Overlærerne ved samtlige Borgerskoler, men den knap tilmaalte Tid hindrede Planens Realisation. Overlæreren ved Samsøgades Skole, Marius Pedersen, er født 1865 i Lading Sogn og har været Lærer ved Aarhus Skolevæsen siden 1888. Han er sine Kollegers Tillidsmand i flere af deres Foreninger og tillige Sekretær i Foreningen „Kunsten i Skolen“, og dette sidste Spørgsmaal interesserer ham levende. Overlærer S. Pedersen er født 1854 i Koldt ved Aarhus og har virket som Lærer siden 1874, kom til Aarhus Skolevæsen 1877, Overlærer siden 1901. Forstander for Aarhus Handelsforenings Aftenskole og „Aftenskolen for Arbejdere“. Overlærer S. Hjerrild Pedersen, født 1850 ved Horsens, ansattes ved Aarhus Skolevæsen 1886. Overlærer siden 1907.

Den jyske Handelshøjskole har Domicil i Aarhus og bør nævnes her. Den oprettedes i 1905 ved Hjælp af Gaver fra forstaaende Handelsmænd, Aarhus By skænkede Grunden i Hans Brogesgade. Skolen, der en Fagskole, ledes af Forstander Immanuel Henningsen, født 1868 i Skævinge, cand. phil., kgl. Translatør. Henningsen, der har foretaget flere Studierejser i Udlandet, ledede først gennem 10 Aar „Jyllands Handelsakademi“, men da dette overtoges af Handelshøjskolen, b'ev Henningsen samtidig den nye Skoles Forstander.

V. Kirkelige Forhold.

Naar københavnske Præster lejlighedsvis har prædiket i Aarhus Kirker, har de forundret sig over, at der deltager saa mange Mænd i Gudstjenesten, og det er virkelig saa, at medens de fleste Steder Kvinderne fuldstændig dominerer ved de kristelige Forsamlinger, er der i Aarhus megen Interesse for det religiøse Spørgsmaal, og skønt det officielle Social-Demokrati er en skarp Modstander af Kirken, findes der blandt de bedrestillede Arbejdere mange Kirkegængere.

Og det er ikke fordi det hører med til god Tone — dette Motiv leder kun en Del af det velhavende Borgerskab — men fordi Spørgsmaalet faktisk har grebet Menneskene saa stærkt, at de maa det paa nærmere Hold. Den Del af Menigheden, der er sig sin Kristendom og Tro bevidst, er ogsaa ret talrig og gør en betydelig Indsats i det kristeligt-socialt Arbejde og for Hedningemissionen. Der findes saaledes i Aarhus ikke færre end 11 Kredse under dansk Missionsselskab, og disse sender ca. 250,000 Kroner aarlig ud til Hedningemissionens Arbejdere. Der findes desuden Kredse til Støtte for Missionsvirksomhederne i Østerland, Sudan, Santhalistan og andre.

Medens der andre Steder saare ofte hersker et spændt Forhold mellem de forskellige kirkelige Retninger, gøres der et ærligt Forsøg paa at skabe Enhed indenfor Aarhus kristelige Kredse og man har med dette for Øje paa forskellig Vis optaget et fælles Arbejde, særlig gennem Menighedsplejen, der fra 1905 er organiseret efter københavnsk Mønster, med en Afdeling i hvert Kirkesogn, og for et organiseret Kirkesamfund har særlig „Indre Mission“ virket. K. F. U. M. har ogsaa øvet et betydeligt Arbejde i Aarhus, der har været til virkelig Velsignelse for mangfoldige Unge. Foreningen har sin egen Bygning i Klostergade, hvor tillige Soldaterhjemmet findes.

En rig Virksomhed er ligeledes udøvet af „Blaa Kors“, der virker missionerende blandt Mennesker, der har vanskelig ved at klare sig overfor de stærke Drikke. Foreningen har virket 20 Aar i Aarhus og tæller nu 4 Afdelinger.

Øverst blandt Kirkens Mænd i Aarhus er Biskoppen over Aarhus Stift, Sophus Sørensen, født 1856 ved Slagelse, Student 74. I nogle Aar Lærer i København, derefter Præst i

Domkirkens Indre, set fra Alteret.

Jellinge, fra 1899 Statens Konsulent i Skolesager, 1903—07 Biskop over Lolland-Falsters Stift, 1907 over Aarhus Stift.

Domkirken, helliget St. Clemens, der var Roms tredie Biskop, har jeg gentagne Gange fortalt om, og hvor man end færdes i Aarhus, Domkirken møder os stadig, den dominerer alt i Byen; men den er jo ogsaa Landets største Kirke, bygget op gennem mange Slægtled; men bærer derfor ogsaa Præg af de forskellige Tiders

V. Lindhardt.

N. Joh. Laursen.

C. Wagner.

Smag. Aarhusbispnen Peder Vagnsen paabegyndte Kirken som en romansk Basilika, i det fjortende Aarhundrede beherskede Gotikken alt, og en resolut Biskop huggede Murene igennem, saa de lange, smalle, spidsbuede Vinduer kom frem. Aarhusbispnen Peter Lodehat byggede to Fag til Koret og gjorde Murene højere, og endelig lod Bisp Iversen Lange det store Hovedtaarn gøre færdig og førte det op til sin nuværende Højde, men om Domkirkens Historie og om alle dens interessante Seværdigheder er der skrevet talrige Bøger, hvoraf nogle bindstærke Værker, og disse Bøger kan langt bedre end jeg føre den interesserede Læser rundt blandt de rige Fortidsminder. Nutiden er det jeg gerne vil skildre, og jeg fører derfor Læseren tilbage til vor egen Tid.

Kirkens Førstepræst er Stiftsprovst V. Lindhardt, en Mand, der altid samler en stor Tilhørerskare omkring sig og vel nærmest maa kaldes for at være Modepræst, men som tilige er et sjældent, varmhjertet Menneske, der roligt og kærligt giver Raad til alle de, der søger ham, naar Livets Alvor trænger dem under en eller anden Form. Lindhardt er født 1850 i Nærheden af Ribe, Student fra Roskilde 1868, cand. theol. 74. Huslærer paa Lerchenborg til 1879. Kom til Aarhus 1883, og er Stiftsprovst fra 1903. Foruden alle de talrige Hverv, der følger med et saadant Embede, beklæder Lindhardt flere Tillidshverv, og er bl. a. Formand for Foreningen „Kunsten i Skolen“

N. Joh. Laursen, Præst ved Domkirken, er en Mand med levende Interesse for Tidens sociale og politiske Liv. Fra

Fr. L. Østrup.

Fr. Schepelern.

1855 var han først 2½ Aar paa Jelling Seminarium, tog derefter Studentereksamen og theologisk Embedseksamen 1882. Redigerede en Aarrække Aarhus Folkeblad, udgav Hojskolesangbogen, og ledede i over 20 Aar „Søndagstanker“ i en Række Blade. Medlem af Aarhus Byraad og Folketingsmand for Kolding siden 1910. Desuden virker Pastor Carl Wagner ved Domkirken efter at have arbejdet som Præst i Grønland i 13 Aar. Wagner er gennem sin Farfader en Efterkommer af Luther og gennem sin Farmoder af den første lutherske Sognepræst ved Aarhus Domkirke, Thorkild Abildgaard.

Frue Kirke danner den søndre Floj af det gamle Sortebrødre Kloster og dens Historie kan føres lige saa langt tilbage som Domkirkens. Kirken har den Ejendommelighed, at Taarnet er bygget i Kirkens østre Ende. I 1905 fik Kirken et nyt, stort Orgel. Kirkens Sognepræst er Dr. phil. Fr. L. Østrup, født 1852 i Fredensborg. Student 1881, Universitetets Guldmedalje 1891, Dr. phil. 1897. Efter at have beklædt forskellige andre Præsteembeder, kom Dr. Østrup 1907 til Aarhus.

Pastor Østrup har udgivet en Række opbyggelige Bøger, der er meget efterspurgte, og 1912 en Lærebog i Religion, der blev autoriseret af Kirkeministeriet.

Pastor Frederik Schepelern, født 1863 i Kirke-Helsing, Kandidat 1890, kom til Frue Kirke 1905 efter at have været Sognepræst for nogle Landmenigheder. Schepelern er stærkt interesseret i Hedningemissionen og har saaledes holdt Forelæsninger over Missionshistorien ved Universitetet, skrevet talrige missionshistoriske Afhandlinger i danske og fremmede Tids-

Ernst Wiese.

C. A. Sølling.

skrifter, og 1907 udgav han en Bog „Nutidens Hedningemission“; men fra Schepelerns Hjem gøres et andet Arbejde, som har en vidtrækkende Betydning — Kvindehjælpen i Aarhus. — Denne Virksomhed paabegyndtes i 1906 af Pastorinde Schepelern som Værtshus- og Gademission i den Hensigt at redde unge Kvinder. Institutionen er nu vokset saa stærkt, at den omfatter 3 Hjem, hvoraf det sidste, „Katrinebjerg“, indviedes i September 1914.

Sct. Pauls Kirken ude i Bruunsgade er, som saa mange offentlige Bygninger i Aarhus, opført af Professor Kampmann. Den er Kirke for Byens største Sogn, der tæller 23,000 Mennesker, og der arbejdes derfor ivrigt paa en Sogndeling, saaledes, at den vestre Del skulde have sin egen Kirke ved Horsensgade. Kommunen har skænket Grund dertil, og der kan disponeres over ca. 45,000 Kr. ialt; men der mangler i Aarhus en storsindet Mand, som ved en klækkelig Gave vilde opnaa at skabe Glæde hos mange Mennesker; thi det maa erindres, at en ny Kirke er mere end et kirkeligt Centrum. Der *øves* et betydeligt vækkende og socialt Arbejde til Gavn for Befolkningen.

Inden jeg besøgte Sognepræsten, Ernst Wiese, havde jeg hørt mange og modstridende Udtalelser om ham, og jeg ventede derfor at træffe en Prælat med skarpt, udprægede Meninger; men jeg mødte en Præst, der først og fremmest er Menneske, som elsker Menneskene og hvis hele Hjerter hænger ved dem. Han er Smaaafolks Ven, der ivrig gaar omkring blandt sine Sognebørn, og ofte, saare ofte, ved hele sin menneskelige og naturlige Maade at tale om Spørgsmaalene, har evnet at skaffe Trøst i mange

Asger Højmark.

N. P. Mikkelsen.

mørke Sind. „Jeg burde maaske nok arbejde noget mere med en Sag som Hedningemissionen; men der er saa meget, der holder paa mig blandt mine egne Sognebørn, saa jeg faar ikke Tid“.

Wiese er født 1871 i København, Student 1889, ordineret 98. Derefter Præst forskellige Steder, indtil han 1909 kommer til Sct. Pauls Kirke, hvor han deltager i saa at sige alt det kristelig-socialt Arbejde.

Kirkens 2. Præst er Carl Mohr, født 1871 i København, Embedseksamen 1891, derefter Huslærer nogle Aar, 1904 Præst paa Holstebrokanalen og kom 1914 til Sct. Pauls Kirke.

Pastor C. A. Sølling, født 1875 ved Randers, blev Student 1895, cand. theol. 1901, derefter Præst forskellige Steder og kom 1914 til St. Pauls Kirken.

Ude ved Aldersrovej ligger St. Johannes Kirken, der indvies af Biskop Clausen 1905. Kirkens Sognepræst er Pastor Frimodt Møller, født 1871 i København. Efter i 1896 at have faaet sin Embedseksamen, var Frimodt-Møller i 7 Aar Præst i Amerika blandt vore Landsmænd derovre, og fungerede tillige i 4 Aar som Lærer i Theologi ved den danske lutherske Præsteskoole i Blair, Nebraska, og kom derefter i 1904 til Aarhus. Tillige er Frimodt-Møller Forstander for det af Indre Mission i 1909 oprettede Kvindeseminarium i Aarhus.

Ude i Nørre Alle ligger Valgmenighedskirken, et lille Samfund af levende Kristne, der til Præst har Asger Højmark, født 1865 ved Aarhus, Student 81. Efter i 1891 at have faaet sin Embedseksamen var Højmark 4 Aar Højskolelærer og Præst i Nysted, derefter Sognepræst i nogle Aar i Nærheden af

Ign. Schmit.

H. Geller.

M. Spaus.

Vejle og fra 1904 i Aarhus. Formand for Aarhus Højskoleforening og Medarbejder ved Højskolebladet.

Der findes i Aarhus forskellige frikirkelige Samfund. Katolsk-apostolisk Menighed har 2 Kirker i Byen. Jeg har haft Lejlighed til at komme enkelte af Menighedens Medlemmer paa nært Hold, og har altid glædet mig over deres frejdige, lyse Syn paa Livet. En af deres Mænd er N. P. Mikkelsen, en sjælden, prægtig Mand, ret en bibelsk Patriark at se. Han er født 1831 ved Aarhus og er en meget anerkendt Mølle- og Maskinbygger. Bedst er hans Navn kendt fra „Vandkuranstalten“, som blev aabnet i 1898 efter svensk Mønster, og søges af Patienter fra alle Egne af Landet. Jeg blev glad ved at tale med den gamle Mand, og jeg vil derfor opfylde et stærkt Ønske hos ham, og bringe hans Valgsprog i min Bog:

Vor Hjælp er i Herrens Navn
Som skabte Himmel og Jord.

(Ps. 124. 8.)

Metodisterne og Baptisterne har hver sin egen Kirke, og endelig findes i Ryesgade den store romersk-katolske Kirke. Den blev bygget 1879—80 i gotisk Stil og indviedes af den Genève Biskop. Kirkens Sognepræst er Ignatius Schmid, født 1859 i Tyrol. Efter at have studeret i forskellige Lande blev Schmid præsteviet i 1893 i Dilton Hall ved Liverpool og kom derefter i 1895 til Aarhus. Har enkelte Aar virket som Lærer ved det katolske St. Andreas Kollegie. Det er en dygtig og myndig Prælat, der vaager strengt over, at den katolske Kirke er repræ-

senteret ved alle Lejligheder; men samtidig er han en saare god Sjælesørger for sin Menighed.

Som Hjelpepræster er ansat Michael Spaus, født 1874 i Munshausen og Heinrich Geller, født 1875 i Aachen.

VI. Lægerne.

Aarhus er en By med gode hygiejniske Forhold. Hospitalsforholdene er de bedste og Lægerne dygtige. Amtssygehuset er det ældste Hospital, bygget 1881—82 og betydelig forbedret i

Kommunehospitalet.

Sommeren 1898. Overlægen, Professor Tage-Hansen, er berømt som Kirurg. Født 1849 i Frederikshavn, Student 1866 fra Metropolitanskolen, cand. med. 1873, derefter studeret i Udlandet og paa Københavns Kommunehospital under Professor Studsgaard. Korpslæge indtil 1872, ansat ved Aarhus Amtssygehus fra 1882. Professoren er en Mand med mange Interesser, har saaledes i 12 Aar været Medlem af Aarhus Byraad, og er i Bestyrelsen for Museets Kunstafdeling.

Aarhus Kommunehospital indviedes den 20. Oktober 1893.

H. Strandgaard.

A. Rahlff.

Chr. Riis.

Det spænder over $5\frac{1}{2}$ Td. Land og har kostet 550,000 Kroner. Hospitalet er delt i en kirurgisk og medicinsk Afdeling samt en Røntgenafdeling.

Overkirurg er Dr. med. Holger Strandgaard, født 1869 i København, cand. med. 1894, Reservekirurg 1905—07 ved kgl. Frederiks Hospital efter forud at have været Assistent hos Professor Rovsing i 4 Aar. Sin Doktorgrad tog Strandgaard i 1903, og han arbejder vedblivende ved sit Fag uden at tage Del i stort andet, leder saaledes Radiumstationen

St. Josephs Hospital.

H. Bang.

S. Nordentoft.

A. Kiilerick.

i Aarhus Medlem af Bestyrelsen for Polikliniken og Jydsk medicinsk Selskab og Medlem af societé internationale de chirurgie. — Den medicinske Afdeling ledes af Overlæge, Dr. med. A. Rahlff, født 1868, en Mand, der er overordentlig afholdt af Byens Befolkning. — Overlæge Chr. Riis leder Hospitalets Røntgenafdeling. Riis er født 1860 paa Frederiksberg, Embedseksamen 1886, 8 Aar Læge i Amerika, 5 Gange paa Studierejse til Tyskland og Frankrig, oprettede i 1896 Danmarks første Røntgenklinik. Dr. Riis er Kommunalæge og Overlæge ved Fattigvæsenet.

Aarhus nyeste Hospital er Marselisborg Hospital, bygget 1914 i Pavillonssystemet for en Sum af 800,000 Kroner. Det er beregnet for epidemiske Hud- og Kønssygdomme. Hospitalets Overlæger er S. Zahlmann og Henrik Bang.

St. Josephs Søstrene har et stort Hospital paa Tietgens Plads, der er opført 1907 med Plads til 110 Senge og forsynet med en fuldkommen moderne Badeafdeling.

Lederen af Hospitalets kirurgiske Afdeling er den kendte Overlæge, Dr. med. Severin Nordentoft, født 1866 i Brabrand, Kandidat 1890, Dr. med. 1897 og tidligere Overlæge i Hæren. Dr. Nordentoft har udgivet en Række Skrifter, baade rent videnskabelige, populære og æstetiske.

Paa St. Josephs Hospital har Øjenlæge Alf. Kiilerick sin Klinik, født 1871, Student fra Katedraskolen 1889, cand. med. 1896. Kiilerich er gammel Aarhusianer, og interesserer sig levende for sin By, særlig med Hensyn til Sport og Kunst.

E. Lindgren.

V. Albech.

— Men ved Siden af sine mange Interesser er Dr. Küllerich stærkt musikalt interesseret. Har i flere Aar været Medlem af Bestyrelsen for Aarhus Musikforening og Aarhus Kunstmuseum. Ivrig Sejlsportsmand, der elsker Søen og Friluftslivet, og tillige en overordentlig, dygtig Øjenlæge, der rolig og bestemt leder sine Patienters Helbredelse.

Øjenlæge Einar Lindgren, født 1875, er den udprægede Specialist. Embedseksamen 1900, derefter Assistent paa Hospitaler og Kliniker i 7 Aar, hvorefter Lindgren kom til Aarhus. For en Maaned siden indviede den foretagsomme Læge en stor, hospitalsmæssig indrettet Klinik for Øjensygdomme. Foruden at passe sin store Praksis har Lindgren doceret ved Sommerkursuset for Studenter i Aarhus siden 1911.

Overlæge ved den jyske Fødselsanstalt er Dr. med.

M. Brammer.

Johs. Lunddahl.

Victor Albech, født 1869 i København. Dr. Albech er en meget dygtig Specialist i Kvindesygdomme og har saaledes skrevet adskillige lægevidenskabelige Artikler i danske og fremmede Tidsskrifter.

Amtslæge i Aarhus Amtsradskreds er Johannes Lunddahl, født 1859 i Ranum ved Løgstør. Student 1876, Kandidat 1883, kom til Aarhus 1888. Var Stadslæge fra 1899 indtil den nye Lægeordning kom i Aar, og var konstitueret som Stiftsfysikus fra 1909—1915. Dr. Lunddahl er overordentlig afholdt af sine Kollleger og saaledes valgt ind i Bestyrelsen af Aarhus Lægeforsning indtil 1913 og i dansk Lægeforenings Hovedbestyrelse siden 1912.

Af Byens praktiserende Læger har jeg særlig hørt Befolkningen prise Max Brammer, født 1874 ved Ribe, hvorfra han blev Student 1893. Kom til Aarhus i 1903 som Reserve-læge ved Amtssygehuset under Professor Tage-Hansen og ned-satte sig 1904 som praktiserende Læge og rejste nogle Gange til Udlandet for at studere Kvindesygdomme og Kirurgi. Interes-erer sig en Del for politiske Spørgsmaal og er saaledes For-mand for Aarhus radikale Venstreforening. Desuden Bestyrelses-medlem i Aarhus Kunstforening.

VII. Pressen.

Fredagen den 3. Januar 1794 udkom „kongelig allernaadigst privilegerede Aarhus Stifts Adresse-Contoirs Tidender“ for første Gang, og dermed indlededes det Presseliv, der til Tider i Aarhus By var mere end livligt.

Grundlæggeren af Bladet med den urimelig lange Titel, som vore Dages fyndige Sprog har afkortet til „Stiften“, var Bogtrykker Niels Lund, en Mand, der dog ikke havde synderlig Sans for Journalistik, og som da ogsaa til Slut søgte en Medhjælper og fandt ham i Boghandler A. F. Elmquist.

Denne Mand, Københavner af Fødsel, havde det reite Greb paa Sagerne. Han begyndte straks med at skrive om saadanne Ting, som laa nærmest for, Byens egne Nyheder og Oplevelser; dem kendte Bladets Læsere noget til, dem kunde der diskuteres om, og dermed skabtes der Liv om Bladet.

At Aarhus Stiftstidende den Dag i Dag er et af Provinsens livligste Blade kan først tilskrives Elmquist'erne, men dernæst — og ikke mindst — Funch Thomsen, Bladets Ejer siden 1904.

Th. J. Funch-Thomsen, født 1859 i Slagelse, Student fra Sorø 1876, cand. polit. 83, derefter til Paris, kom hjem og blev 1885, midt i den hedeste politiske Kamp, Redaktør af Horsens Avis. 1889 kom han til Aarhus som Stiftstidendes Redaktør og forpagtede Bladet af Enkefru Elmquist 1891. Og medens vi moderne Mennesker ved Titlen Stiftstidende forbinder Tanken om et kedeligt, gammeldags Blad fra vore Oldefædres Tid, har Funch-Thomsen, som den fødte Bladmand, gjort sit Blad til et livligt, læseværdigt Organ, og faaet det meste af Byen til at læse det, ganske uanset en modstridende politisk Opfattelse. Ofte hører man Aarhusborgerne bruge Skældsord af værste Art mod Bladet, fordi dette uforbeholdent siger sin Mening, men Vreden gaar hurtigt over, thi Bladet kan de ikke undvære. Og den man holder af tilgiver man let.

„Aarhus Amtstidende“ er Lars Bjørnbaks gamle Blad; Bjørnbak, den mærkelige Lærer i Viby, der i 1854 udsendte Pjecen „Frøen, Bondemand, frem!“ og som blev den store Agitator, der vækkede den jydsk Bonde. Amtstidende blev derfor nærmest Bøndernes Blad og har stadig holdt sig til Landboerne.

K. Hansen.

Bertel Jensen.

Med Bjørnbaks Blad indledes en Pressekampagne, som vist hverken før eller senere er set i Danmarks Land. „Infam Løgn“, „beskidt Løgn“, og siden i samme Tone. Jyllandsposten og Stiftstidende svarede igen og hedt gik det til; men Borger og Bonde vækkedes ved denne haardhændede Kamp.

Redaktør K. Hansen, Amtstidendes politiske Redaktør, er født 1865 ved Sorø, og er omtrent fra Barnsben opdraget i Journalistik. 22 Aar gammel blev han Medarbejder ved „Sorø Amtstidende“, tog 1889 derfra til „Politiken“ og blev 1. Oktober Viggo Bjørnbaks Medredaktør ved Aarhus Amtstidende. Redaktør Hansen er et fortræffeligt Menneske og en dygtig Bladmand, som man er glad over at have lært at kende. Som det udprægede Landboblade Amtstidende er, vil en landbrugskyndig Redaktør være nødvendig, og en saadan fandt Bladet i Bertel Jensen, den mærkelige Mand, som samtidig med at være den praktiske Landmand og dygtige Hestehandler, er Redaktør ved et af Aarhus Dagblade.

Ved Amtstidende var i Firserne ansat en ung Typograf Harald Jensen, der i 1883 startede et Ugeblad af socialdemokratisk Indhold. Bladet gik godt, og Aaret efter lejede Typografen et saare beskedent Lokale, og lavede sit Blad om til et Dagblad under Navnet „Demokraten“, der blev trykt paa en lille Haandpresse. Der arbejdedes under saare beskedne Forhold, men en glødende Tro paa Sagen hjalp over alle Genvordighederne, og da Marott kom til, saa der blev en Erstatning for den Redaktør, der for Tiden maatte bøde for Bladets aabenhjertige Sprog, gik det fremad. I 1890 valgtes Harald Jensen til Folketingsmand

Harald Jensen.

M. Simonsen.

for Skjoldlevkredsen, og dette første socialistiske Valg i en Landkreds, der vakte Opsigt over hele Landet, blev samtidig Indledning til en ny Tid for Bladet. Det gik stærkt fremad og er nu oppe paa et ret anseligt Abonnentantal.

Bladets Redaktører er Harald Jensen og M. Simonsen.

Harald Jensen, født i 1851 i København, blev i 76 valgt til Formand for Aarhus-Typograferne, og 1882 for Dansk typografisk Forening. Folketingsmand 1890—92 i Skjoldlev, 1894 Medlem af Aarhus Byraad, 1895 Folketingsmand for Aarhus søndre Kreds og fra 1906 Medlem af Landstinget. Harald Jensen er lidt af den store Profet for sine Meningsfæller, og med sit støtte, seige, noget langsomme Væsen, der har Tid til at afvente det rette Øjeblik, er han netop som skabt til at være Fører for Jyderne. Han skal nok naa, hvad han kæmper for, thi han kan føre Kampen paa langt Sigt.

M. Simonsen, født 1869 i Høver, er en troende Social-Demokrat, Partiets Sag er for ham ikke blot et politisk Spørgsmaal, det er en Livssag, maaske rettere en Livsanskuelse paa samme Maade som Omvendelseslæren for de gamle indremissionske Folk. Simonsen blev Medarbejder ved Demokraten 1895, Medredaktør fra 1901. Byraadsmedlem fra 1906, Formand for Socialdemokratisk Forbund i Aarhus og i Partiets Hovedbestyrelse. Desuden beklæder Simonsen talrige sociale Tillidshverv.

Saa er der Aarhus Posten; et Middagsblad efter københavnsk Mønster, hvis Redaktør er Thorvald Petersen, der i sit Liv har haft Lejlighed til at se lidt af hvert, og mere end de fleste. Født 1865 tog han Handelseksamen 1881, varetog der-

Thorvald Petersen.

Larsen-Ledet.

efter en Bogholders tilbagetrukne Stilling i tre Aar, men hans urolige Blod gjorde Oprør; han lukkede sine Bøger og rejste i 9 Aar omkring i Danmark og Norge som Skuespiller, og blev derefter, det var i 1893—94 Medarbejder ved „København“ og dyrkede atter Scenens Kunst et Par Aar. Nedsatte sig derefter i 1896 som Grosserer og Fabrikant i Hovedstaden, tog derfra 1899 og blev Redaktør af Vejle Amts Dagblad, og rejste i 1902 som Bladkorrespondent til Sydafrika. Ved sin Tilbagekomst blev han ansat ved Ritzaus Bureau i Aarhus, fungerede som Pressesekretær for Landsudstillingen og overtog 1910 Redaktionen at Aarhus-Posten. Thorvald Petersen, der er R. af D., har skrevet en Mængde Ting for Scenen, baade originalt og Oversættelser.

Larsen-Ledet er Redaktør af Afholdsdagbladet. Længe saa Aarhusborgerne paa denne idealistiske Mand med et lidt overlegent Smil, men efter hans Valgkampagne ved Folketingsvalget 1913, hvor han var det radikale Venstres Kandidat i søndre Kreds, saa Børgerne paa Larsen-Ledet med Respekt. Det var en Kampagne saa dygtigt ført, at enhver forstod det maatte være et betydeligt Menneske, denne fanatiske Afholdsmand. Larsen-Ledet er født 1881 ved Løkken, og efter at have taget Præliminæreksamen studerede han i Udlandet, bl. a. paa Ruskin College i Oxford. Var derefter beskæftiget ved forskellige Blade indtil han 1906 blev Chef-Redaktør for de danske Afholdsblade. Indenfor Afholdsbevægelsen har hans Tillidshverv været utallige, desuden er han Medlem af Hovedbestyrelsen for det radikale Venstre i Danmark. Stifter af Provins-Journalistforeningen og foruden at have udgivet flere Bøger er han en af Landets flittigste Foredrags-

S. Nielsen.

H. Hansen.

holdere, og som saadan har han virket langt udenfor Landets Grænser.

Jyllandsposten er noget for sig selv indenfor den aarhusianske Presse. Alle de andre Blade er Lokalblade, men Jyllandsposten er Bladet for hele den jyske Halvø. Oprindeligt blev Bladet startet i Halvfemserne som en Modvægt mod Lars Bjørnbaks Virksomhed. Det er fra den Tid, der endnu mange Steder hersker den Tro, at Jyllandsposten er et Blad, der ikke er kræsen, naar det gælder at slaa til; thi i de Dage blev der sandelig ikke sparet paa det danske Sprogs kraftigste Udtryk. Nu er Jyllandsposten det solide Blad, der bringer overordentlig dygtige og klart orienterende Oversigter over ethvert af de Spørgsmaal, der er fremme i Tiden. Uden at ville fornærme nogen, kunde jeg have Lyst til at sige, at det lidt pjattede Stof, der saa sørgelig ofte findes i andre Blade, mangler i Jyllandsposten, og dette synes ganske naturligt for den, der har været paa Bladets Kontor og talt med Bladets Redaktør Nielsen. Jeg husker saaledes for en Del Aar tilbage, at jeg gik op paa Bladets Kontor for at faa realiseret en Idé, jeg var bleven forelsket i. Jeg udviklede den for Redaktøren, hvis tætte, bestemte Skikkelse lidt utaalmødig hørte efter, og da jeg havde sagt mit sidste veltalende Ord, fik jeg et kort og fyndigt: Nej, det er ikke noget for os! -- Færdig!

Manden ved nøjagtig, hvad han vil og hvorhen han vil føre sit Blad. Saaledes skal det være, og der gives ikke Tid til Svinkeærinder af nogen Art.

Redaktør S. A. Nielsen er født 1867 i Nørresundby, tog statsvidenskabelig Eksamen og kom til Jyllandsposten som Redak-

tionssekretær 1889, overtog Redaktionen ved Faderens Død 1895 og fra 1910 tillige Bladets Udgever.

Bladets Redaktionssekretær H. Hansen er en meget ivrig og dygtig Arbejder for Højres Sag. Født 1879 i Fredericia. Medarbejder ved „Horsens Avis“ og senere ved Nationaltidende. Redaktionssekretær og udenrigspolitisk Medarbejder ved Jyllandsposten siden 1904.

— — —

H. A. Ebbesen.

Der findes i Aarhus en Mand, som jeg synes bør nævnes her. Ganske vist er han ikke en skrivende Mand, men hans Virksomhed har mere end nogen anden bragt Bud om Aarhus og Omegnens Skønhed over det ganske Land. Det er H. A. N. d e r s e n - E b b e s e n, Fotografen. Han er født 1848 ved Horsens, kom derefter i Smedelære og blev en dygtig Smed, der bl. a. har konstrueret en udmærket, dirkefri Laas; men Naturen og Kunsten, Lysten til at gengive Naturens Skønheder, havde tidlig Magten over ham og Ebbesen kom paa Kunstakademiet og gennemgik Akademiets Skole. — Senere begyndte han at fotografere, men ikke saaledes som Fotografer vanlig gør; nej, han havde Evne til at finde en smuk Plet, et malerisk Interiør, og saa gik han paa Jagt efter Lyset indtil han fandt den bedste Virkning, og først da lukkede han op for sit Kamera. Hans Brøvkort er berømte og et Bevis paa hans sjældne Evne ser Læseren her i Bogen. De fleste Billeder skyldes Ebbesen.

Journalister og Byrådsmedlemmer paa „Skovtur“. 1906.

VIII. Kommunal Udvikling.

Først efter at Loven om Købstædernes Styrelse af 1839 var bragt ud i Livet lykkedes det ogsaa andre end de hidtil ledende Klasser at faa Andel i Byens Ledelse. Det var nu ikke alene fordi Loven gav Adgang dertil, men ret nok saa meget fordi et friere Syn, paavirket af de franske Begivenheder, gjorde sig mere og mere gældende, og efterhaanden finder man flere og flere af Byens Haandværksmestre blandt Byraadets Medlemmer. Tiderne var ogsaa de bedst egnede. Skoleloven af 1814 gav den jævne Mand større Adgang til Kundskabserhvervelse end hidtil og Byens rige Vækst i Midten af Aarhundredet gav rigeligt og godt Arbejde til Haandværkerne, saa Selvstændighedsfølelsen voksede sig stærk.

Det nye Blod, der saaledes kom ind i Byens Styrelse, gavnede Kommunen i højeste Grad, fordi der netop forestod en Række praktiske Arbejder, som Haandværkerne mere end nogen anden

havde Forstand paa. Der var særlig Havnearbejderne, som stod paa i 35 Aar og først var færdige med Kystvejens Anlæggelse i 1868—70. Og da Byen i Tiden omkring 1850 skulde have mere Luft og maatte skaffe sig Vokseplads mod Syd, blev der mange praktiske Arbejder at udføre ved Anlægget af Fredenstov, Fredensgade og Søndergade. Udvidelsen mod Syd fortsattes stadig. 1874 indlemmedes en Del af Viby Sogn, 1886 den Del af Hasle Herred, der under Navnet Aarhus Mølle-distrikt laa omtrent midt inde i Byen, og endelig købte Byen i 1899 Marselisborg Jorder, hvorved 900 Tdr. Land kom ind under Aarhus By. Mod Nord kneb det med at komme frem. Bakkerne var en slem Hindring, men de blev dog alligevel bebyggede tilsidst, saa der nu er rejst Beboelseshuse helt oppe paa Toppen af Bakken ved Riis Skov.

Byens stigende Vækst krævede et nyt Raadhus og i 1857 byggedes det nuværende Raadhus istedetfor den gamle Bygning foran Domkirken, der havde været benyttet i Aarhundreder, men allerede nu er Raadhuset ganske utilstrækkeligt, og de forskellige kommunale Kontorer findes derfor i de omliggende Ejendomme, særlig i Meilgade.

En anden Række Opgaver var Byens Forsyning med Vand, Gas og Elektricitet. Hidtil havde Hvermand haft sin egen Brønd og sin egen Tranlampe, men Kravene steg og da Etatsraad Westenholz i London 1852 paa et Konsortiums Vegne tilbød Aarhus Kommunalbestyrelse at anlægge et Gasværk, tog man Tanken op til nøjere Prøvelse og den 10. Januar 1853 underskrevs Kontrakten, og den 2. Januar 1855 tændtes Gassen for første Gang.

Denne Begivenhed omtaler Stiftstidende i følgende Ord, der just ikke strømmer over af Begejstring:

„I Gaar Aftes var der usædvanlig levende paa vore „Gader. Det var i Anledning af Gadebelysningen, som „første Gang var tændt. Da det var Maaneskin tillige, „kunde man endnu ikke rigtig bedømme Gasflammernes „Styrke og Klarhed. Men efter som det var første Gang, „og altsaa kun en Prøve, forekom det os at være meget „tilfredsstillende.“

I Byen var opstillet 164 Gadelygter og 259 Maalere, saa Kundekredsen har ikke været overvældende. Og Byens Udgifter til Belysning skulde man tro var overkommelige, især efter vore

Begreber, men det har alligevel knebet og i Byraadsprotokollen for 12. April 1854 findes et Bevis paa, hvor smaa Forholdene var i Aarhus.

Angaaende et Laan paa 15,000 Rdl.

„Da Finantsministeriet havde afslaaet at komme Kom-
„munen til Hjælp med et Laan paa 15,000 Rdl. til Dæk-
„ning af Cholera- og Gasbelysningsudgifter, blev dette Laan
„arrangeret optaget af Byens Sparekasse mod PANTSÆT-

Aarhus Gas- og Elektricitetsværk.

„ning af Riisskov, og Konzept til Obligationen frem-
„lagt og vedtaget.“

Kontrakten med Gaskompagniet fornyedes ikke, skønt der førtes lange Forhandlinger, og Byraadet vedtog i 1879 at bygge sit eget Gasværk, og Generalkonsul Westenholtz forlod Aarhus. men Købmand Hans Broge gik med ombord i Damperen og fik under Sejladsen Tid til roligt og sindigt at tale igennem med Westenholtz og efter Ankomsten til København telegraferede Broge til Byraadet om Fuldmagt til at købe Gasværket. Byraadet sammenkaldtes øjeblikkelig den 13. Juni 1879 Kl. 9 Fm. og vedtog følgende, der telegraferedes til Broge:

S. Løchte.

H. Neergaard

„I Følge Byraadets Beslutning maa enhver videre Forhandling om Kontrakten af 1853 være frugtesløs.

„Byraadet vil give kontant 300,000 Kr., og da vore „Laanebetingelser ere 5 % Rente og 4 % Provision, ville „vi gaa til højere Normalsum, naar Afbetaling og Renter „sættes henholdsvis lempeligere. Dertil har De Fuldmagt. „I Dag skulde Tilbud angaaende det nye Værk approberes, derfor maa vi have Svar i Eftermiddag.“

Der var jo ikke mange Minutter at spilde for Broge; men da Byraadet samledes samme Dag Kl. 7 Eftm. forelaa følgende Telegram fra Broge:

„Har nu købt Gasværket med Tilbehør i Cridland's „(Kompagniets Befuldmægtigede) Overværelse for 350,000 „Kr. at overtage ved Kontraktens Udløb den 1. Januar „1880, og at betale ved Aarhus Kommunes Obligationer „til pari 4½ % rentebærende at amortisere i 25 Aar. „Venter Byraadets Tilfredshed.“

Og dette Køb godkendte Byraadet, og overtog Gasværket den 6. Januar 1880.

Afgørelsen var betydningsfuld og fremkaldte Ængstelse i mange Sind; men at Byraadets Beslutning var rigtig, har Udviklingen bevist.

Gasforbrugets enorme Stigning bevirkede den ene store Udvikelse efter den anden og i 1900 kom hertil Elektricitetsværket, der anlagdes indenfor Gasværkets Omraade og ledes af samme Administration.

Belysningsdirektør Stephan Løchte er født 1870 paa

Elektricitetsværkets Maskinhal,

Retorthuset.

Fanø, cand. polyt. 1894, Stadsingeniør i Kolding 1898—1911. Direktør for Aarhus Belysningsvæsen fra Nytaar 1911. — Heinrich Neergaard, født 1871 ved Viborg, kom som Lærling til Gasværket 1888 og avancerede stadig frem indtil han i 1911 overtog Ledelsen af Belysningsvæsenets merkantile Afdeling med Titlen Kontorchef.

En Forestilling om Belysningsvæsenets store Virksomhed giver følgende Tal:

Til Kæmnerkontoret indbetales som rent Overskud pr. Regnskabsaaret 1913—14 Kroner 74,940,49. Der solgtes for 747,328.70 Kr. Gas og for 318,867.01 Kr. Cokes. Gasværkets samlede Indtægt var Kr. 1,244,947.93. Elektricitetsværkets samlede Indtægt Kr. 615,288.78.

I Aarene 1871—72 anlagde Aarhus Kommune sit eget Vandværk, der væsentlig tog sit Vand fra Aaen, men ved Aarhundredskiftet blev der gravet artesiske Brønde. Byens Drikkevand er nu godt. Vandværkets Bestyrer er Anton Andersen, født 1859 paa Frijsenborg Gods.

Stadsingeniøren i Aarhus, Oscar Jørgensen, født 1860 i København, cand. polyt. 1883, var først ansat ved Københavns Vej- og Kloakvæsen, var derefter en Tid i Odense og Fredericia, indtil han fra 1. September 1894 overtog Stillingen i Aarhus, hvor han bl. a. har anlagt Aarhus artesiske Vandforsyning, de store afskærende Kloakanlæg, sanitær-tekniske Anlæg ved Byens offentlige Bygninger, kort sagt, alt det Ingeniørarbejde der vedrører Byens Styrelse.

Byens Brandvæsen er godt og tidssvarende organiseret, det ledes af Brandinspektør Magnus Bruhn, f. 1879 i København. Byens Begravelsesvæsen og Kirkegaarde ledes af Kontorbestyrer I. Houlberg, født 1864, oplært ved Handelen, 3 Aar ved Statsbanerne og fra Nytaar 1891 knyttet til Aarhus Begravelseskontor.

Et godt Billede af en Bys Vækst giver Omsorgen for de gamle og fattige. Aarhus Fattigvæsen ledes af Niels Müller Larsen, født 1878 ved Næstved, og siden 1892 i Kommunens Tjeneste, hvor han under den tidligere, afholdte Fattiginspektør L. M. Larsen har faaet en grundig og praktisk Uddannelse i Forsørgelsesvæsen.

Aarhus er berømt for „de gamles Hjem“ oppe paa Kirke-

M. Bruhn.

A. Andersen.

gaardsvvej, og det er i første Række den varmhjertede Sabroe, — Ære være hans Mindel — der tog sig af det. Da Kong Frederik den Ottende besøgte Hjemmet, sagde han til Sabroe, at det havde været ham en stor Glæde at se den Omhyggelighed, hvormed Aarhus behandlede de gamle, og Kongen vilde ønske, han overalt maatte faa den Glæde at se lignende Hjem rejse sig.

Og i sit Inderste var Sabroe glad!

Antallet af alderdomsunderstøttede Personer er i stadig Stigen, og stiller sig saaledes:

1898: 574 Personer	1906: 1089 Personer
1899: 584	1907: 1157
1900: 630 "	1908: 1252 "
1901: 698 "	1909: 1308 "
1902: 780 "	1910: 1377 "
1903: 856 "	1911: 1467 "
1904: 933 "	1912: 1524 "
1905: 1023 "	

og i sidste Regnskabsaar 1913—14 var det steget til 1634 Personer, der ialt modtog 302,975,15 Kroner i kontant Underhold, Sygepleje og lignende, medens samtlige Udgifter i 1884 var 76,095.06 Kroner.

Af Fattigvæsenets Regnskab for 1913—14 skal jeg anføre følgende Tal (Refusion fra fremmede Kommuner er ikke fra-draget):

Lønninger og Pensioner.....	Kr. 13,468.12
Fattigforsørgelse	" 402,412.43,
hvoraf de 83,196.88 Kr. er kontant Pengehjælp og Huslejhjælp.	

J. Houlberg.

N. N. Sølvsteen.

Den samlede Udgift til Fattigvæsenet var i Aaret

1909—10	255,880. 70 Kr.
1910—11	296,929. 57 ”
1911—12	316,025. 85 ”
1912—31	312,001. 00 ”

hvilket Beløb fordelt paa Indbyggerantallet bliver i Aaret

1909—10	4 Kr. 35 Øre.
1910—11	4 ” 85 ”
1911—12	5 ” 16 ”
1912—13	5 ” 03 ”

Af Befolkningsantallet har 6,32 pCt. nydt Fattighjælp, og der viser sig en langsom Stigning i dette Tal fra Aar til Aar. Det er dog kun de $\frac{2}{3}$ af fattigunderstøttede, der hører til Byens egne Borgere, de øvrige er tilflyttede fra andre Kommuner.

Den Pengehjælp, der er ydet som Fattighjælp, stiller sig for de sidste 5 Aar saaledes:

	Egne fattige	Fremmede
1909—10	49,302. 69 Kr.	53,360. 16 Kr.
1910—11	53,563. 94 ”	69,119. 12 ”
1911—12	58,406. 11 ”	79,518. 88 ”
1912—13	64,421. 20 ”	91,193. 69 ”
1913—14	83,196. 88 ”	121,030. 69 ”

Udenfor Opdragelsesanstalterne og Optagelseshjemmet havde Kommunen 86 Plejebørn under Fattigvæsenet.

Den 1. Februar 1906 nedsatte Aarhus Byraad et Udvalg til at fremkomme med Forslag om, hvorledes man smukkeste kunde ære den afdøde Kong Christian IX og rejse ham et synligt Minde.

Dette indstillede til Byraadets Vedtagelse:

„At oprette et Børnehjem bærende Kong Christian IX's
„Navn og at skænke en dertil egnet Grund samt et Be-
„løb paa 10,000 Kr.“

Denne Indstilling vedtoges enstemmigt, og ved Henvendelse til Byens Borgere indsamledes ca. 65,000 Kroner.

Paa den skænkede Grund i Finsensgade opførtes af Arkitekt Kühnel en smuk og stilfuld Bygning med Plads til 66 Børn,

Kong Christian IX's Børnehjem.

og indrettet med Nutidens Bekvemmeligheder og efter alle hygiejniske Krav.

Hjemmet, derunder Grund og Inventar, staar i en Sum af 150,000 Kr. Det er en selvejende Institution, som begyndte sin Virksomhed den 25. Marts 1909.

Ser man nu paa det smukke Hjem, hvor der daglig rører sig et muntert Liv blandt den store Flok af glade Børn, maa det siges, at det var en smuk Tanke at rejse et saadant Mindesmærke for Kong Christian IX til Glæde og Gavn for mange af Samfundets Stedbørn.

M. Nielsen.

A. Dommergaard.

Børnenes Opdragelse og Hjemmets Drift ledes af Forstander N. K. Thomsen og Hustru, medens Etatsraad Chr. Filtenborg er Bestyrelsens Formand.

Aarhus, med sine voksende Krav og rivende Udvikling, har en ret høj Skatteprocent, 11³/₁₀ pCt.: thi selv om Kommunen tjener Penge paa mange af sine Virksomheder, saa er det dog Byens Borgere, der gennem Skatterne maa betale Størsteparten af Udgifterne. Ligningskommissionen, hvis Formand er Købmand Andr. Poulsen har fastsat en Skatteligning for 1914—15, der giver en Indtægt af 2,128,221 Kroner, hvoraf de 2,088,188 Kr. 75 Øre er Formue- og Lejlighedsskat, Resten Kirkebidrag.

Som Chef for Byens Skattevæsen, der ledes meget energisk, staar Skatteinspektør A. Dommergaard, født 1879 ved Grenaa og oplært ved Handelen. Han ansattes ved Skattekontoret 1904 og udnævntes til Inspektør 1910.

Byens Bogholder er M. Nielsen, født 1855 ved Randers, oplært ved Handelen og ansat som Bogholder og Korrespondent ved et Par større Handelshuse, indtil Byraadet i 1884 valgte Nielsen til Kommunebogholder og dermed tilførte Kommunen en saare dygtig og regnskabskyndig Medarbejder. — Byens Kæmner er J. Chr. Jensen, født 1866 i Hørning.

Af Kommunens Regnskaber skal jeg tage et Par Tal for 1912—13 sammenlignet med tidligere Aar:

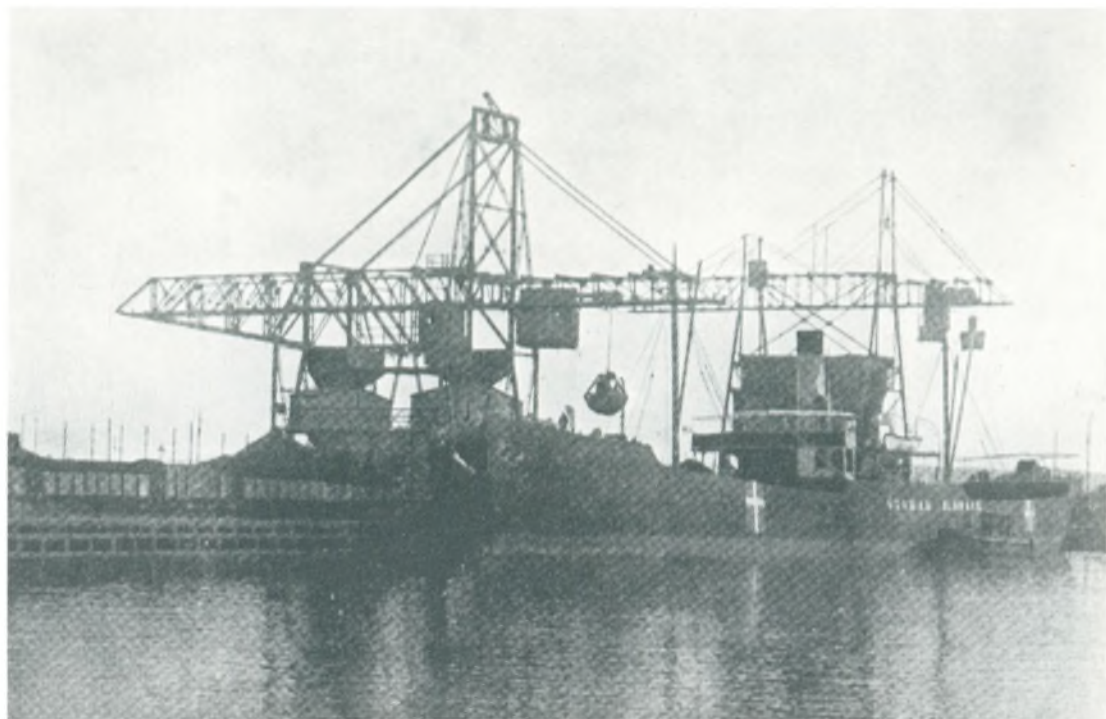
Indtægter:	1912—13.	1903—04.	1884.
Af Ejendomme	1,156,655. 65	225,249. 82	113,299. 82
Afgifter ifølge Næringsloven	91,696. 39	92,213. 56	34,845. 03
Forbrug af Aktiver....	124 812. 64	8,139. 40	2,311. 80
Skatter.....	1,920,266. 67	1,127,915. 22	314,936. 16
Udgifter:	1912—13.	1903—04.	1884.
Byens Styrelse.....	126 242. 30	80,298 23	28,761. 81
Fattigvæsen	312,001. 30	195,832 52	76,095. 06
Skolerne	547,741 60	294 937. 87	75,192. 95
Retsvæsen	180 565 97	139,380. 49	42,470. 43
Medicinalvæsen	149,088. 05	81,358. 12	9,885. 98
Gader og Veje.....	158 975. 44	128,740. 37	17,663. 71
Renter	635,978. 11	415,526 25	139,642. 81
Afdrag	354,616. 42	182,036. 23	53,341. 76

Det maa her bemærkes, at under Udgifterne til Fattigvæsenet er ikke medregnet Udgifter til Alderdomsforsørgelse.

Kommunens Formue og Gæld stiller sig saaledes:

	Formue:	Gæld:
	Kr.	Kr.
1913	27 022 518. 74	16 226,621. 75
1904	18,533,105. 03	6,556,534. 24
1894	5,744,819. 09	4,325,307. 19
1884	3,809,699. 80	3,360,943. 75

Disse otte Talsummer viser tydeligere end noget andet Aarhus rivende Udvikling, en Udvikling, der endnu ikke er kulmineret, men som maa antages med den nye Havn at stige endnu stærkere.

Aarhus Kulkompanis Lossekraner.

Aarhus Byraad.

Borgmester Ernst Drechsel.

Født 1858. Student i 75. Borgmester i Aarhus 1905. R. af D. DM.

Ligningskommissionen.

Jacob Jensen,
Forretningsfører.

Hjalmar Aae,
Byraadssekretær.

Mikael Johansen,
Købmand.

Martin Hansen,
Grosserer.

Mariane Thomsen,
Hospitalsforstander.

F. F. Samuelson,
Folketingsmand.

J. Chr. Møller,
Fabrikant.

J. C. Petersen,
Malermester.

Kock
Tømremester.

Medlemmer af Aarhus Byraad.

**Jens Mikkelsen,
Murmester.**

**Magnus Nielsen,
Murmester.**

**J. F. Lehmann,
Ekspedient.**

**Kjeld Sørensen,
Forretningsfører.**

Efterhaanden vil Byens Vækst give Anledning til, at dens ledende Mænd bliver af en anden Støbning end tidligere. Forhen var det Byens „bedre Lag“, der regerede, saa meldte de nye Krav sig, hvor Haandværksmesterens Indsigt var nødvendig, og derved inddroges et helt nyt socialt Lag i Byens Styrelse, og endnu senere, da den moderne Arbejderøevægelse gjorde sig gældende og fostrede Mænd af en helt ny Type, blev det kommunale Raad ofte Stedet, hvor teoretiske, til Tider ret abstrakte Diskussioner føites mellem Parterne. Selve Tidens Krav til en Bys Ledelse synes at staa Social-Demokraternes kommunistiske Teorier bi, og Kommunen er efterhaanden bleven Producent i ret stor Udstrækning.

De rent politiske Forhold lader jeg ligge. De hører ikke ret hjemme i denne Bog, de er oftest fælles for Landet og sjældent „lokal“ interessante; men de Mænd, der fører den kommunalpolitiske Kamp, vil jeg standse ved. Kampen staaer næsten udelukkende mellem Højre og Socialdemokraterne, idet det moderate Venstre og Højre i Forening opstiller en „Borgerliste“ imod Socialisterne.

De to Mænd, der almindeligvis betegnes som Førerne for de to Modstandere, er Mikael Johansen og Jacob Jensen, begge overordentlig dygtige og meget selvstændige, endda i saa udpræget Grad, at de har oplevet at staa ene med sin Opfattelse i en bestemt Sag overfor hele Byraadet.

Mikael Johansen, født 1854 i Nærheden af Aarhus, fik sit Borgerskab i 1881. Han er meget energisk og interesseret i alt, hvad der angaar Aarhus By, og det er saare sjældent hos en enkelt Mand, at træffe et saa indgaaende Kendskab til Personer og Forhold, som det, Mikael Johansen sidder inde med. Johansen er Højremand af hele sit Hjerte, og har saaledes været Partiets Kandidat ved et enkelt Folketingsvalg, og hans levende Interesse for Partiet og dets Trivsel maales maaske bedst derigennem, at „Demokraten“ blandt Arbejderkredse har skabt Had mod denne Mand, fordi det stadig angriber ham som Inkarnationen af Social-Demokraternes Dødsfjende, det konservative Parti; men Angrebene gælder kun Politikeren, thi Manden selv er det bedste og elskværdigste og retsindigste Menneske, man kan møde. — Og det siger en Del i vore Dage!

Jacob Jensen, født 1858 i Helgenæs Sogn, kom i Murerlære og fik 1877 Arbejde i Aarhus. Fra 1882 tog Jacob Jensen fast Ophold i Byen og tog med Liv og Sjæl Del i den faglige og politiske Arbejderbevægelse, fik overdraget en Del Tillidshverv og blev Formand for de samvirkende Arbejderorganisationer. Han er utvivlsomt den Enkeltmand i Aarhus der sidder inde med det største Kendskab til Aarhus' Arbejderforhold; men trods sin eminente Dygtighed ejer han ikke tilnærmelsesvis den Popularitet, som f. Eks. Redaktør Simonsen eller Folketingsmand Stilling. Dette skyldes sikkert i første Grad hans Selvstændighed, der kan udarte til en vis stikken Stædighed, og tillige fordi han ikke gaar af Vejen for at sige sin Mening, selv om det svirper i Huden; jeg har derfor ogsaa hørt en af Jacob Jensens Modstandere sige, at han kan være

„ond“. I Byraadet, hvor han har haft Sæde siden 1900, er han en af de mest benyttede Medlemmer.

1893 valgtes Jacob Jensen til Forretningsfører for Arbejdernes Produktionsforening, der stiftedes i 1884 med Bageridrft som Formaal, senere optoges andre Virksomheder, som Byggeri, Møleri og Kulforretning. Virksomheden er vokset til et ret betydeligt Omfang med en stedse stigende Omsætning. Ifølge Lovene er Formaalet at skaffe Arbejderne den økonomiske Fordel, der fremkommer ved Stordrift, og at dygtiggøre dem til selv at overtage Samfundsproduktionen.

Grosserer Martin Hansen, født 1859 i Aarhus, lærte Handelen og rejste 20 Aar gammel til Nord-Amerika, hvor han giftede sig. 1887 vendte han hjem til Danmark, til Byen ved Havet, og etablerede sig samme Aar i Aarhus som Købmand. Ved forskellige Lejligheder, bl. a. i sin Egenskab af Formand for Arbejder Spare- og Laanekassen, er han kommen i nærmere Berøring med Arbejderkredse, og hele hans jævne, bramfri Fremtræden har tiltalt dem saaledes, at de ved sidste Valg gennemførte hans Valg til Byraadet paa Bekostning af en af „deres egne“, og i Byraadet har Marthin Hansen faaet den betydningsfulde Særstilling, at han er „Tungen paa Vægtskaalen“, idet Socialisterne og „Borgerlisten“s Folk hver tæller 9 Medlemmer, medens den radikale Marthin Hansen staar mellem disse to Grupper.

Byraadets eneste kvindelige Medlem er Frk. Mariane Thomsen, Forstander for Aarhus Hospital. Frk. Thomsen, der er barnefødt i Aarhus, har taget Eksamen ved Ecole superieure i Lauzanne samt ved Tegne- og Kunstindustriskolen i København, kom derefter til Aarhus som Medhjælper paa Hospitalskontoret og har været Hospitalsforstander fra 1909. Er Medlem af Bestyrelsen for Velgørenhedsselskabet og Dansk Kvindesamfund og valgtes 1913 ind i Byraadet, hvor hun bl. a. har Sæde i Skole- og Legatudvalget.

En af Byraadets stouteste Skikkelser er Murmester Magnus Nielsen, født 1859 i Aarhus. Magnus Nielsen elsker sin By og følger den i alle Forhold med levende Interesse. Han er Formand for Haandværkerforeningen, stiftet 1848, der tæller ca. 1500 Medlemmer, og er desuden Indehaver af en Række Tillidshverv, saa lang som et ondt Aar. Og trods alt dette har Nielsen faaet Tid til at oparbejde sig en betydelig Forretning, særlig indenfor Isoleringsbranchen. — Fabrikant J. Chr. Møller, født

1858 ved Herning, uddannedes som Købmand og etablerede sig 1883 i Aarhus, hvor han nu har en betydelig Virksomhed, og almindeligvis betegnes som „Byraadets rigeste Mand“. Møller er Formand for den konservative Vælgerforening. — Malermester J. C. Petersen, der har været i Byraadet fra 1902, er født 1856 og etableredes i Aarhus 1883. Han er Medlem af Vægeraadet og Plejehjemsforeningens Bestyrelse og Medstifter af Købmands- og Haandværkerbanken, i hvis Bestyrelse og Kontrolkomité han endnu har Sæde. — En ny Mand i Byraadet er Murmester Jens Mikkelsen, født 1859 ved Aarhus; han er

Ældre Havneparti.

stærkt belastet med Tillidshverv indenfor sit Fag, men ny i det offentlige Liv.

Af Byraadsmedlemmerne synes jeg F. F. Samuelsen er en af de mest sympatetiske. Han saa Dagens Lys paa Amager i 1865 og gik som Dreng paa Tændstikfabriken, indtil han efter sin Konfirmation kom i Smedelære. Som Svend har han rejst en Del i Udlandet og havnede 1889 i Aarhus, hvor han allerede et Aarstid efter valgtes til Næstformand i Smedenes Fagforening. 1897 kom han ind i Demokratens Kontrolkomité, Byraadsmedlem 1900 og fra 1906 Medlem af Folketinget; men trods alle disse

Hverv, staar Maskinarbejder Samuelson den Dag i Dag ved sin Skruestik, saa saare hans mange offentlige Hverv levner ham Tid dertil. Samuelson er først og fremmest Haandværkeren og bagefter alt det andet, som hans Medborgere overdrager ham.

Ekspedient J. F. Lehmann, født 1856 paa Samsø, kom ind i Aarhus Byraad som Suppleant i 1912. Han er meget ivrig Afholdsmand og sidder saaledes i Hovedbestyrelsen for „Danmarks Afholdsforening“. Lehmann er stærkt politisk interesseret og har gentagne Gange været opstillet som Socialisternes Kandidat; han er en dygtig Taler og slagfærdig Debattør, der har slidt sig frem indenfor sit Parti, „men jeg begynder at blive træt, og lader andre komme til. Det gaar saa let, blot jeg bliver borte fra et Par Generalforsamlinger, er der straks en anden, der har taget min Plads.“

Købmand Carl Laursen, der er valgt paa den borgerlige Liste, har gjort et meget stort Arbejde indenfor Detailhandlernes Landsorganisation, og der stilledes meget store Forventninger til ham, da han valgtes ind i Byraadet. Mange ventede en ny Fører, der formaaede at dæmme op for Socialisterne, men trods Laursens overordentlig flittige Arbejde maa det vist siges, at Laursen har været en Skuffelse for mange. Dette være ikke sagt til Mandens Forklejnelse; thi indenfor sit Fag og dets Organisationer er han en Begavelse af Rang; men paa det kommunale Omraade kneb det, netop fordi Forventningerne var stillede saa højt.

Andre Byraadsmedlemmer findes omtalt forskellige Steder i Bogen, hvor de mere naturligt hører hjemme. Jeg skal her endnu kun nævne Forretningsføreren for Haandværkeres og Fabrikarbejdernes Sygekasse (Byens største Sygekasse), Kjeld Sørensen, født 1880 i Fredericia og oprindelig Maskinarbejder.

Byraadets Sekretær er cand. jur. Hjalmar Aae, født 1869 i Horsens. Hans Navn blev kendt langt ud over Landets Grænser ved Opfindelse af en særlig god Laas, der bærer Aaes Navn.

IX Lidt om Sportslivet.

Ingen Steder maaske i hele Verden findes et Farvand som Aarhusbugten. Den byder Sejlsportens Dyrkere mere, end de kan ønske sig. Med sine Vige og Bugter danner den et Eldorado for Sejlerne, som misundes dem af Kammerater paa hele Kloden.

Ved Klubskibet.

Intet Under, at Lystsejlerflaaden er den største i Lander, samlet paa én Plet. Og naar de hvide Sejl lyser op paa den brede, blaa Bugt, føler Aarhusianeren, at Sejlsporten betyder noget i hans By, i Byen ved Havet

Ganske vist er det ikke saa mange Aar siden, at Flaaden kun bestod af et Par Kuttere og nogle mindre Baade. Men saa kom der Fart i Tingene, og der blev mindre og mindre Plads ved den lange Mole. Ja, saa mange blev Sejlerne, at de mente sig talrige nok til at danne to Klubber, og den nye Sejlklub „Bugten“ blev dannet for et Par Aar siden med Maler Rygaard som Formand.

Medens denne Klub har gjort til sin Opgave at tage sig af den indenbys Sejlsport, har „Aarhus Sejlklub“ desuden Repræsentationen udadtil paa sit Program. Og med en Mand som Fabrikant Seest paa Formandspladsen vil man forstaa, at denne er i gode Hænder. Hans bramfri, noble Optræden skaffer ham kun Venner, hvad enten han forhandler med „Kgl. dansk Yachtklub“ om en „Gæsteoptræden“ eller det gælder mere jyske Interesser i „Jysk Sejlunion“, hvis Formand han ogsaa er.

Mon det skulde være meget forkert at paastaa, at „Nordre Mole“ er Byens kæreste Promenade?

Sikkert er det, at man undertiden kunde ønske den nogle Meter bredere, ialtfald paa de store Dage, hvor „Aros“, Havnens lille Damper, med Klubbens Stander i Top, gør Tjeneste som Dommerskib.

Saa myldrer det af solbrunede Sejlere, hvidklædte Yachtladies og stolte Forældre, der adskiller sig fra almindelige Mennesker ved at tale og forstaa det underlige Sprog, Sejler-Latinen engang er.

Der er Spænding over hele Molen, naar Startskudene lyder fra „Aros“, og de hvide Kuttere for Pres af alle Sejl stryger over Startlinien. Og der er Spænding, naar Opløbet begynder, og naar de korte Dampfløjt melder, at Maallinien er passeret.

Men gaa en Sensommeraften ned paa den lange Mole! I Række og Geled ligger de lakskinnende Skrog og spejler sig i det bogsorte Vand. Ude om Molehovedet snor sig en Kutter. Der er Latter og Sang ombord, Sundhed og Livsglæde, hentet fra den friske, salte Bugt, det dejlige, frie Hav. Langsomt glider den gennem Tusmørket, finder sin Plads i den tredobbelte Række af Søstre, og det knirker i Blokkene, mens Sejlet gaar til Dæks.

De røde Havnefyr drypper deres Lys i det blanke Vand. Langt ude lyser Sletterhages Fyr og søger forgæves at hævde Stillingen overfor Maanen, der rød og rund rejser sig over Mols' Bjerge.

Og gaa saa hjem med Bevidstheden om, at en Tumleplads som den brede, blaa Bugt har ingen anden By at byde sin Ungdom. Lær den derfor at bruge den — hent Sundhed og Styrke i Basketaget med de brednakkede Søer, fyld Lungerne med den saltmættede Luft, og det daglige Slid vil føles mindre, Livets kedelige, graa Farve vil forandres til straalende blaåt.

Og har Du en Søn — eller Datter —, saa lad ham lære at sejle sin Baad, og Du har givet ham Lejlighed til at udvikle Evnen: at stole paa sig selv. Og er det ikke en rar Ting i vore Dage?

Anton Jørgensen.

Lystsejlere paa Havnen.

De gamle Grækere dyrkede Gymnastiken og plastiske Løge — man erindrer blot de olympiske Lege, hvis Berømmelse har holdt sig lige frisk til vore Dage. Og der findes ingen Sport, der bedre end Gymnastik er i Stand til at skabe en smidig og harmonisk bygget Ungdom. Der dyrkes Gymnastik i Aarhus, og det gøres grundigt. Med de praktiske Øvelser har Formanden for Aarhus Gymnastikforening, Professor E. Warming, søgt at forbinde en mere aandelig Næring, og samlet Idrættens Medlemmer til Foredrag om forskellige Emner. Selve Tanken vandt Bifald, men til en Begyndelse kneb det stærkt med at faa Medlemmerne samlet ved Møderne, og til det første Foredrag mødte saaledes kun 54 Tilhørere: nu tælles Tilhørerne i Hundredevis.

Aarhus Gymnastikforening stiftedes 1880, og i Kaptajn B a u m a n n, den senere Generalmajor, fandt man den Mand, der baade havde Evne og Villie til at føre Foreningen frem. Hvorledes Foreningen senere har udviklet sig, er det ikke her Stedet at fortælle om, det er desuden sket udførligt i Jubilæums-skriftet, hvor Foreningens Sekretær. Bogholder H. M. Lind, dygtigt og sagligt har fortalt Foreningens Historie.

Desuden dyrkes i Aarhus Sporten i alle dens Forgreninger, saaledes som andet Steds; men særlig vil jeg nævne Aarhus Bicycle-Club, der virker paa en saare tiltalende og praktisk Maade, f. Eks. ved Anlæg af Cyklestier, paa hvilket Omraade Byen kan tages til Mønster af mangan Storby.

Rekylkorpset arbejder meget energisk i Byen, ligeledes Skytteforeninger, Boldsporten drives i dens forskellige Former, fra den populære Fodbold til det elegantere Cricket, Lawn-Tennis og Hockey.

Immervad.

X. Erhvervslivet.

Aarhus var alle Dage Handelens By og er det endnu; men der er en betydelig Forskel paa før og nu. I tidligere Tider var det store Købmandsgaarde, hvor alt muligt handledes.

Købmandsgaarden var kendt viden om og var altid bygget efter samme Mønster, Bindingsværk med en stor Indkørsel ud mod Gaden. I Forhusets Stueetage var der Butik, Kontor, Beboelseslejlighed for Købmandens Familie, medens Etagen oven paa dels bestod af Gæstekamre, dels af Kornlofter, thi Kornet, der var den største Artikel, skulde opbevares godt og tørt indtil Afskibningstiden om Foraaret. Gaardens Sidelænger indtog overordentlig stor Plads; thi der fordredes rigelige Rum og Staldplads til de mange Arter af Varer og de talrige Køretøjer, der opstaldedes, naar Bønderne kom til Byen.

Og det var en stor Begivenhed, naar Familien drog til Aarhus. Den kom ofte langvejs fra, og ad Tidens elendige Veje var det besværligt at vinde frem. Bondemanden tog sine fine, hjemmegjorte Vadmelklæder paa, blev pakket tæt og godt ind i talrige Tørklæder og Dækkener, en enkelt gammel Bondemand kom med sin langskødede, blaa Frakke, sølvknappede Vest, Knæbukser, hvide Uldstrømper og høj Hat af den vidunderligste Form. Bondekonerne lignede mægtige Tøjbylter, ud fra hvis Indre et Par Øjne langsomt og sikkert tog Maal af Omgivelserne.

Naar de mange Klæder fjærnedes, og de kraftige, djærve Bønder færdedes snakkende og leende mellem Vogne og dampende Heste, medens Krambodsvendene travlt tumlede med Vareballer og Kornsække, herskede der i Købmandsgaarden et mangfoldigt og saare broget Liv, der havde en Charme, som vor poetisk-fattige Tid maa undvære.

Købmanden selv var Kongen i denne lille Stat, og han regerede ret uindskrænket. Bønderne nærede en ubegrænset Tillid til ham og lagde trygt alle deres Sager og Sparepenge i hans Haand. Købmandens Mening var næsten det ene afgørende, naar Bonden spekulerede paa at sælge sine Kreaturer, hente Doktoren hjem til Familien, eller var i Strid med sin Nabo om et Markskel eller andet, naar der meldte sig en Frier til Husets Datter, spurgtes Købmanden til Raads; ja, selv da

Molboerne havde hørt, at der fandtes en Gryde, der kunde koge uden Ild, sendte de en Kreds af Medborgere over Bugten for at spørge Købmanden til Raads. Og denne Købmandsgaard findes endnu i Dag; jeg bringer endda et Billede af den!

I Tiden omkring den første slesvigske Krig begyndte nye Strømninger at gøre sig gældende i Handelslivet. Købmændene, der hidtil havde solgt alt muligt, begyndte at interessere

Den gamle Købmandsgaard, hvor Molboerne søgte ind.

sig i højere Grad for en enkelt Vare. Emil Secher begyndte sin Manufakturhandel, N. Baadsgaard sin Isenkramforretning, Broge opgav sin Detailhandel for helt at handle med Korn en gros, og Edv. F. Rahr kastede sig specielt over Jernet.

Ved denne Tid begyndte ogsaa Trangen til et Pengeinstitut at gøre sig gældende. Odense havde alt i 1846 faaet sin Disconto-Kasse, og ved samme Tid, som Landmandsbanken stiftedes i København (1871), samledes i Aarhus Købmændene Seidelin, Koppel, Hahn, Meyer og Skouby samt Borgmester v. Schmidten og Kancelliraad Nørst for at raadslaa om Oprettelsen af en selvstændig Bank, og den 14. August 1871 sammenkaldtes

**Chr. Schou,
Bankdirektør.**

et Møde paa Byens Raadhus, og her stiftedes Aarhus Privatbank med en Aktiekapital paa 400,000 Kroner. Selvom Begyndelsen saaledes syntes ret beskeden, viste det sig snart, at der var Brug for den nye Bank, og allerede det første Aar var Kasseomsætningen 24,000,000 Kroner. Allerede Aaret efter øgedes Aktiekapitalen til 600,000 Kr., og medens de aarhusianske Forretningsmænd i stadig stigende Grad benyttede Banken, skaffede denne paa sin Side Betingelserne for det Opsving i Byens Forretningsliv, som siden ustandselig har fortsat sig i Aarhus.

Aarhus Privatbank.

Aarhus Privatbank er stadig Byens ledende Bank, den der er mest i Kontakt med Byens Erhvervsliv, og da Bankens stigende Omsætning giver et godt og anskueligt Billede af Handelslivets Vækst, skal jeg anføre nogle Tal fra Bankens Virksomhed:

Aar	Aktie-kapital.	Samlet Indskud	Netto Overskud	Reserve-fond	Indbetalt paa Kasse-Konto.
1872	400,000	790,683.55	29,343.25	2,668.64	12,430,232.00
1880	800,000	3,590,797.01	93,064.50	95,746.80	18,778,185.09
1890	1,350,000	5,344,543.78	85,861.37	257,038.65	26,009,511.54
1900	2,500,000	9,373,715.12	304,180.56	500,000.00	90,612,797.69
1910	6,000,000	16,836,466.90	375,277.73	1,200,000.00	182,943,307.65
1914	6,000,000	16,425,317.45	402,615.36	1,200,000.00	259,060,207.62

Formand for Bankens Repræsentantskab er Konferensraad F. Vestergaard, den tidligere Borgmester, født 1837 i Kerteminde, Student 1856, gjorde Tjeneste i Justitsministeriet. 1877 Byfoged i Nykøbing paa Mors, og 1886—1905 Borgmester i Aarhus. Konferensraad Vestergaard er den virkelig fine Aristokrat, der respekterer Anskuelse, der er hans egne uendelig fjernt, men som netop derfor ogsaa er den fødte Leder.

Bankens Direktion bestaar af Chr. Schou og C. V. L. Vilcken.

Chr. Schou, født 1855 i Holstebro, er Købmand og modtog sin Uddannelse dels i Faderens Forretning i Struer, dels hos Hamborgerfirmaet Jessurun, hvilket Firma Schou repræsenterede i Skandinavien fra 1874—82, traadte derefter ind i Faderens Firma M. Schou & Søn, som han overtog som Eneindehaver fra 1889. I Struer udfoldede Schou en overordentlig ivrig og energisk Virksomhed, stiftede saaledes bl. a. Struer Bank og ledede den indtil 1909, hvilket Aar han kaldtes til Aarhus for at overtage Stillingen som Direktør for Privatbanken efter Etatsraad Nørgaard. Direktør Schou er en sjælden elskværdig Mand, og hans hjertevindende Smil og rigtig rare Øjne er ikke blot et ydre Antræk, men et sandt Vidnesbyrd om Mandens gennemnoble og retsindige Karakter.

Direktør Vilcken, født 1845 i Nykøbing F., studerede Jura ligesom Faderen og kom 1872 til Aarhus som Fuldmægtig i et Sagførerfirma. Kort efter Bankens Stiftelse fik Vilcken Tilbud om Kassererposten og overtog denne 1874. Siden den Dag har

Vilcken trofast tjent sin Bank og har lagt sine bedste Arbejdsaar i dens Tjeneste. Fra 1896 er Vilcken den ene af Bankens Direktører. En stille, rolig og meget arbejdsom Mand, der har set mere end de fleste af Livet bag Byens Kulisser, men ogsaa en Mand, der baade kan tie — og tier.

Og Aarhus Privatbank skylder Direktør Vilcken Tak for 41 Aars trofast, opslidende Arbejde.

Paa Initiativ af Handelsbanken i København stiftedes 1874 Jydsk Handels- og Landbrugsbank, der i Begyndelsen dyrkede baade Bank- og Vareforretning. Denne Sammen-

Privatbankens Direktører.

blanding blev dog let for risikabelt, og det varede ikke længe, før de skiltes, saaledes at Rud. Wulff overtog Vareforretningen, medens Banken rekonstrueredes som en Filial af Handelsbanken i København. Banken bestyres af H. Levinsen, en stille, rolig Mand, der passer sin Bank og stadig driver dens Omsætning frem fra Aar til Aar.

Nationalbanken har siden 1837 en Afdeling i Aarhus under Navnet „Bankkontoret“, der arbejder paa samme Vis som Moderbanken; men ikke spiller nogen særlig stor Rolle i Dagslivets Forretninger.

Købmands- og Haandværkerbanken er en yngre Bank, der har en Masse Kunder blandt de mindre Haandværkere og Næringsdrivende. Den er stiftet af Sagfører Andersen-Alstrup, den nye Generaldirektør for Statsbanerne, og er ved hans dygtige Ledelse arbejdet betydeligt frem.

En ny Bank er Andelsbanken. Den kan vel ikke siges at være nogen specifik Aarhusbank, men da dens Hovedsæde er i Aarhus, og den mulig vil faa vidtrækkende Betydning for dansk Forretningsliv, skal jeg omtale den her. Om Bankens Tilblivelse og dens Stifter, Gaardejer Anders Nielsens energiske Kamp for dens Rejsning har der staaet saa meget i Dagspressen, at jeg tør forudsætte det bekendt. Banken er nu en Kendsgerning, og dens Virksomhed kan allerede spores paa Omraader, hvor dansk Bankvæsen hidtil ikke formaaede at gøre sig gældende.

Jeg blev opmærksom herpaa ved at læse i „Andelsbladet“ om Oprettelse af en Andelskasse den 10. Juli i Outrup. Denne første Andelskasse stiftedes under Medvirkning af Andelsbanken, og ved dens Oprettelse forstaaes en Udformning i moderne, bankmæssig Retning af Brugsforeningernes og Sognesparekassernes Indlaansafdelinger. I de Kredse, som har beskæftiget sig med Tanken om Oprettelsen af saadanne Andelskasser, er Sagens Genneførelse imødeset med stor Interesse.

Den bærende Tanke er at reservere et Sogns overflødige Midler til Anvendelse for Sognets egne Beboere. Basis for Kassen er Medlemmernes ubetingede solidariske Ansvar og Tankens Realisation betyder i Virkeligheden, at hele Landbrugets konstante Pengeomsætning Mand og Mand imellem søges afløst af et System, hvorefter enhver modtager paa sin Konto, hvad der tilkommer ham af Betalinger, og afgiver fra sin Konto, hvad han skal betale. Kassens Ledelse, et fyldigt Repræsentantskab sammensat fornemmelig af de stedlige Andelsforeningers Bestyrelser, afgør indenfor visse Grænser, hvilken Kredit enhver af Deltagerne bør kunne nyde hos Kassen. Den danske Andelsbank i Forbindelse med Sagfører Mimer, Bærtel Strøbøl, Mølby, og Niels H. Jessen, Outrup, har i Hovedtrækkene udformet Vedtægterne for en saadan Andelskasse og Planerne for dens Forretningsgang, og man mener gennem Oprettelse af Andelskasserne at have fundet Løsningen paa et af Tidens brændende Spørgsmaal, nemlig dette at skabe bekvem Adgang for

den enkelte Landbruger til personlig Kredit i Forhold til den paagældendes Bedrift.

Lykkes det at gennemføre disse Planer i deres fulde Udstrækning, vil det fuldstændig revolutionere de økonomiske Forhold her i Landet.

Stifteren og Lederen af Andelsbanken er Gaardejer Anders Nielsen, født 1859 ved Rye, Landbrugskandidat 1879. Nielsen er Hovedmanden i den danske Andelsbevægelse og har et Utal af Tillidshverv; men Aarhusborger er han jo ikke. — Bankens Direktør er J. W. Franck, en yngre, meget dygtig Bank-

Bestyrelsesmøde i Arbejder Spare- og Laanekassen.

mand, der har en glimrende Evne til at udforme Andelsbevægelsen bankmæssige Krav saaledes, at de passer ind i en moderne Banktekniks Rammer.

I „Nørrejydsk Tidende“, Fredag den 14. November 1862, læses følgende Annonce:

„Den jyske Folkeforening“ og „Menigmands-Vælgerforening“
i 9de Landsthingskreds.

De Herrer Formænd i Foreningernes Folkethingskredsforeninger bedes at fremskynde Indtegningen af Tillidsmænd for „den jyske Folkeforening“s Sparekasse i Henhold til de af

mig udsendte Opfordringer, da Listerne meget snart vil blive indkaldte. Samtidig med Indkaldelsen af Listerne vil en Generalforsamling af de indtegnede Tillidsmænd blive sammenkaldt for at constituere Sparekasseforeningen, vedtage Love og vælge Bestyrelsen.

Som Grundlag for Lovenes Vedtagelse vil blive forhandlet det Lovudkast, som er omsendt til alle Folkethingskredsformændene, og som er forfattet af det dertil i Randers i Septbr. d. A. valgte Udvalg, bestaaende af Hr. L. Bjørnbak i Viby, M. Christiansen i Beder, N. Jensen i Holme, Reinholdt Jensen i Aarhus og Undertegnede.

Bestyrelsesmøde i Den danske Andelsbank.

And. Nielsen, Niels Kr. Kristensen, P. Svendsen. L. P. Laursen J. W. Franck,
Formand. Næstformad. Direktør.
Severin Jørgensen, J. Chr. Rasmussen,
Sekretær. Repræsentantskabsformand.

J. Smith,
Sparekassedirektør,
f. 1853 i Vejlbj.

Thorvald Elmgreen,
Krigsraad,
f. 1847 i København.

Der tilsigtes at faae Sparekassen til at begynde sin Virksomhed allersnaest muligt.

Kjøbenhavn, d. 13. November 1862.

Winther,

Formand for de nævnte Foreninger i 9de Landstingskreds

Underskriveren er den bekendte Politiker Gert Winther, og Annoncen var Indledningen til Landbosparekassens Oprettelse. Den blev stiftet den 9. December 1862. Forud var gaaet en ret livlig Pressefejde; men Lars Bjørnbaks Venner fik gennemført Sparekassen, og den har gennem Aarene arbejdet sig betydelig frem, hvilket følgende Tal bedst illustrerer. Tallene angiver Sparernes samlede Indskud:

1863.	Kr.	35,518.15
1872.	Kr.	282,492.35
1882.	Kr.	1,176,535.18
1892.	Kr.	2,838,854.90
1902.	Kr.	4,078,477.05
1912.	Kr.	7,728,554.95

Sparernes Indskud fordeler sig for det sidst anførte Aar saaledes:

2381 Konti p. et Bel. und. 50 Kr. m. saml. Bel.	Kr.	86,174.13
1353 — — fra 50 til und. 200 Kr. m. s. Bel. "	"	98,077.09
1035 — — " 200 — 500 " — "	"	352,528.12
1570 — — " 500 — 2000 " — "	"	1,769,816.18
714 — — " 2000 — 5000 " — "	"	2,214,142.28
329 — — af 5000 Kr. og derover	"	3,207,817.15

Den største Konto udgjorde 175,000 Kr.

A. Andersen,
Aut. Revisor,
f. 1558 i Aarhus Amt.

P. T. Hald,
Aut. Revisor,
f. 1871 i Thisted.

Der findes desuden en Række andre Pengeinstituter; den interessante Arbejder-, Spare- og Laanekasse, hvis Formand er Byraadsmedlem, Grosserer **M a r t h i n H a n s e n**, den gamle Spare- og Laanekasse i Immervad, „Bikuben“, der ledes af Sagfører **J. S m i t h**, Aarhus Kreditbank, der arbejder med et særligt Note-system og ledes af den bekendte Vaabenbrødreformand, Krigsraad **Thorvald Elmgreen**. Desuden har Ny jyske Købstad-Kreditforening Domicil i Aarhus.

I Forbindelse med Pengeinstitutterne skal jeg fortælle lidt om Revisionskontoret, der etableredes 1899 af **A. A n d e r s e n** og **P. T. H a l d**. Kontoret beskæftiger sig med alt vedrørende Regnskabsvæsen. Indehaverne er saaledes autoriseret af Myndighederne, at de med offentlig Troværdighed kan afgive Erklæringer vedrørende forretningsmæssig Regnskabsførelse til Brug i retslige Forhold, og for yderligere at kunne staa frit og uafhængig til alle Sider, beskæftiger Revisionskontoret sig ikke med Forretning af nogen Art.

— — —
Et Navn jeg mødte ustandselig var **H a n s B r o g e**. Han er ikke mere, men hans Navn bør nævnes. Der er skrevet saa uendelig meget om Broge, saa jeg vil vanskelig kunne fortælle noget nyt, og det vil jo ogsaa falde udenfor min egentlige Opgave, at give et Billede af det Aarhus, der lever. Firmaet **Hans Broge** eksisterer endnu, men det lever væsentlig af Glansen fra sin store Grundlæggers Navn.

Og ser man ellers udover Aarhus for at finde de store Skikkelser, der tidligere virkede i Byen, synes jeg Resultatet er fattigt; ja, det skal siges, der er ikke flere af de rigtig store Mænd, der baade var store Købmænd og store Mennesker. Aarhus er fattig paa virkelige Personligheder, og de store Firmaer er i de fleste Tilfælde Aktieselskaber eller — „Fa'ers Sønner“. Der er Undtagelser, lad mig hurtigt sige det, der findes Mænd, der ved et intenst og energisk Arbejde har skabt en Millionvirksomhed fra bar Bund, men disse Mænd er i den Grad deres egen Forretnings Mand, at der ikke bliver Raad til mere.

Men der findes Verdensfirmaer i Aarhus.

Der er Korn- og Foderstofkompagniet, startet 1896. Det skabtes ved, at de gamle, store Kornfirmaer slog sig sammen. Det var Broge, Mønsted, Holst, Baune, Ankerstjerne i Randers og Meulengracht i Horsens; de indbetalte 1½ Million som Aktiekapital og lod Sønderjyden C h r. G. H a n s e n blive Leder af Forretningen, en Mand, der er dygtigere end de fleste, men som aldrig opnaaede at blive rigtig populær. Forretningens Hovedkontor er nu flyttet til København, og i Krogene hviskes der om, at en Begivenhed, der kunde være mere flatterende for Firmaet, er Grund til Flytningen, men Skumlerne har Uret. Firmaets stærke Vækst nødvendiggør, at Hovedkontoret er saa nær Børsen som mulig, og om faa Aar vil det være nødvendigt at lægge Hovedkontoret i London, endnu Verdenshandelens Centrum. Ledelsen af Forretningen i Aarhus er overdraget til Direktør N. P. P e d e r s e n, men, som Konsul Hansen selv erklærede overfor mig, det er mig alene, der har den virkelige Ledelse af Forretningen.

Foruden mange Filialkontorer i de danske Provinsbyer har Korn- og Foderstofkompagniet en stor Fabrik for Bomuldsfrø-kager i Amerika, hvorfra der i 1914—15 afskibedes 380,000 Tons. Firmaets samlede Omsætning sidste Aar var 125 Millioner Kroner og dets Fortjeneste 8 Millioner paa en Aktiekapital af 6 Millioner Kroner!

Da Korn- og Foderstofkompagniet i sin Tid startedes, vakte det Uro blandt Bønderne, der frygtede, at det skulde misbruge sin dominerende Stilling til at fede sin egen Kasse paa Landmændenes Bekostning, og for at skabe en Modvægt stiftedes „Jydsk Andels-Foderstofforretning“ den 1. Juli 1898 med 26,000 indtegnede Køer. Som Leder af denne Virksomhed valgtes Gros-

serer Chr. Nielsen, der kun var 26 Aar, men trods de unge Aar viste sig at være den rette Mand.

Man begyndte ganske beskedent og installerede sig i Direktør Nielsens Privatlejlighed, hvor en Kontorist anbragtes i Pige-kamret, medens Direktør og Kasserer slog sig ned i Herreværelset. — Nu har Firmaet i Aarhus 7 Kontorer med 52 Kontorister og Filialkontorer i 7 Provinsbyer. Der er i Foreningen 39,000 Andelshavere med 272,000 Køer, og Omsætningen var sidste Aar 45 Millioner Kroner.

„Jydsk Andels-Foderstofforretning“s Vækst fremgaar af følgende Tal, der viser Omsætningen i det paagældende Regnskabsaar:

1898	udleveredes Foderstoffer for	Kr.	1,148,348.91
1901	—	—	Kr. 4,929,045.02
1904	—	—	” Kr. 9,541,921.05
1907	—	—	” Kr. 17,401,302.12
1910	—	—	” Kr. 18,822,094.18
1914	—	—	” Kr. 45,281,275.17

I nær Forbindelse med de her omtalte Virksomheder kommer De forenede Mejerier, idet ogsaa dette Selskabs Basis er Landbruget. Firmaet stiftedes i 1902 ved Sammenslutning af flere Mejerier i Danmark, Sverige og Hamburg og fik det lange Navn „Mejeriaktieselskabet Vendsyssel og de forenede Mejerier“.

Trods Overkapitalisering og ret store Skuffelser har dette Selskab vist en sjælden Levedygtighed, og dets økonomiske Stilling er saaledes, at man kan spaa det en lys Fremtid. Sidste Aars Regnskab balancerer med ca. 7 Millioner.

Da jeg gennemgik det Materiale, Hr. Direktør Chr. R. Baumann elskværdigt stillede til Disposition, beundrede jeg det Initiativ, der stadig har drevet dette Selskabs Ledelse til at finde nye Veje for deres Produkter. Der var store Chancer i Rusland: Ledelsen udnyttede dem, oprettede en stor Virksomhed i Polen, drev sluttelig hele 6 Mejerier derovre, og der var Penge at tjene, hvis det havde været mulig at faa de rette Folk; men dengang var den berygtede russiske Korruption i fuld Blomstring, og det polske Overskud gik i uretmæssige Lommer. Der var intet at gøre overfor en saadan Mangel paa moralsk Rygrad, og resolut lagdes hele den russiske Virksomhed ned, og Tabet er allerede afskrevet. Men Skuffelsen og Tabet kuede ikke de

forenedes Folk; de tog fat andre Steder, sendte Mælk til tyske Byer som Hamburg, Berlin, Mannheim og Frankfurt. Transportvanskelighederne overvandt, og da Tolden udelukkede det danske Smør fra Tyskland, kernede Mejeriet den danske Fløde, der gik toldfri ind, paa egne Mejerier i Tyskland, og skabte sig saaledes et Marked dernede.

Af Mælk og Smør sender de forenede nu aarlig ca. 5 Millioner Pd. over Grænsen, foruden at den besørger Hovedforsyningen af de største jyske Byer, bl. a. Aarhus, Aalborg, Horsens o. fl. —

Aarhus har aldrig været nogen Industriby, men lidt efter lidt skabte Købmændenes Behov og Købmændenes Initiativ en Industri i Byen, og snart vil Aarhus ogsaa paa dette Omraade blive blandt de førende, ja er allerede paa nogle Omraader Nummer eet. Det var Aarhus, der tog fat paa Lokomotivbygningen i den seneste Tid, og det var Aarhus, der skabte Margarineindustrien i Danmark.

Ogsaa denne sidste Virksomhed skyldes en Købmands Fremsyn, Otto Mønsted.

Kontorbygningen for Otto Mønsted A/S.

Mønsted fødtes 1838 ved Ebeltoft, lærte Handelen i Grenaa og kom 1865 til Aarhus for at begynde for sig selv. Driftskapitalen var 200 laante Rigsdaler, og med dem tog Mønsted fat paa at handle med Korn, Foderstoffer og Smør, men paa sin egen Maner. Han betalte sit Smør efter Kvaliteten, det var noget nyt for Bønderne, og der lød ofte grove Ord, naar Hjemmets Intimiteter afsløredes i Smørdritlen, dog lærte Bonden at lave fint Smør — det gav flest Penge, men samtidig blev Efterspørgslen fra Udlandet stadig større, saa Priserne steg. Hjemme-

forbruget maatte mere og mere nøjes med ringere Kvaliteter, eller ogsaa betale det gode danske Bondesmør med ganske uvant høje Priser.

Da Udlandet stadig opkøbte vort Smør til høje Priser, var det jo naturligt, at det ogsaa fordyredes paa vort Hjemmemarked, men denne stadige Stigning bragte Mønsted til at spørge sig selv, hvorledes de smaa Hjem evnede at betale det gode Smør, og derfra var Springet til at finde en virkelig Erstatning ikke stort.

I England havde Mønsted tidligere set det „Kunstmør“, Hollænderne bragte frem paa Markedet, og resolut bestemte han sig for at vove Forsøget. 1883 var Otto Mønstedes Margarine-fabrik en Kendsgerning; men nu begyndte Vanskelighederne først for ramme Alvor, og der udfordredes hele Mønstedes sejge Udholdenhed og Viljestyrke for at blive den Sejrende. Maskinerne fra Holland duede ikke, Lovgivningen værgede det gode danske Smør, kostbare Forsøg slog Fejl, ja, det meste af den Formue, Mønsted havde skabt gennem 20 Aars ihærdigt Arbejde, gik med — men Mønsted vilde vinde, og han sejrede.

Det Fremsyn, Mønsted viser i hele sin store Virksomhed, den Resoluthed og Udholdenhed, hvormed han forfølger sit Maal, er vel den største Aarsag til Mønstedes heldige Livsværk. Da Lovgivningsmagten herhjemme begrænsede Farvestyrken og derved saa godt som umuliggjorde Udførsel af Margarinen, anlagde Mønsted sine store Fabrikker i England, Godley ved Manchester i 1889 og nogle Aar senere, 1894, de vældige Anlæg i Southall ved London, og da Virksomheden mod Vest ikke længere tilfredsstillede, saa Mønsted længe før andre, at mod Øst, i det kæmpemæssige Rusland maatte der være et Fremtidsmarked, og ved Warschau og Helsingfors blev der bygget store Fabrikker, der ejes af Selskaber, hvori Firmaet Otto Mønsted har store Andele.

Hvor mægtig en Virksomhed Mønsted har skabt anskueliggøres klarest gennem et Par Fakta. 1910 omdannedes Virksomheden til Aktieselskab med en Kapital paa 5 Millioner Kroner, Virksomheden giver Arbejde til 600 Mennesker, og dens Produktion er meget nær ved Halvdelen af Danmarks Forbrug, der nu er lige ved 46 Millioner Kilo aarlig. I de sidste 20 Aar er Produktionen syvdoblet.

Aktieselskabet Otto Mønsted ledes af 2 Direktører, Direk-

tør Chr. Rømer, Mønsteds Svoger, har ledet Aarhus Fabriken gennem mange Aar, ansattes i Firmaet 1874, adm. Direktør 1910. Direktør G. A. Horneman, ansattes i Firmaet 1893, Direktør ved Fabriken i Godley 1900—02, ved Fabriken i Southall 1902—10, adm. Direktør ved Fabriken i Aarhus siden 1910.

En Virksomhed, der staar i meget nær Forbindelse med Margarineindustrien, er Aarhus Oliefabrik, der grundlagdes 1871.

Det oprindelige Formaal var Fabrikation af Foderkager, fremstillet af Palmekærner, og Fabriken kaldtes derfor i gamle Dage Palmekærne-Fabriken. I mange Aar var Alfred Kieler

Direktør Frederik Lausen.

Direktør for Fabriken, men i 1892 flyttede han til Libau, hvor han grundlagde en Oliefabrik, der nu er den største i Rusland. Hans Efterfølger i Direktørstolen blev Frederik Lausen, født 1866 i Odense, og under hans energiske og dygtige Ledelse har Aarhus Oliefabrik taget et mægtigt Opsving. Grunden hertil er i første Række Fabrikationens Omlægning, idet Hovedvægten lagdes paa Fremstilling af fine Spiseolier, der gennem mange og meget kostbare Eksperimenter naaede at vinde Ry som en særlig fin Vare, der er fortrinlig til Brug for Margarineindustrien og afsættes langt ud over Landets Grænser.

Hilmar Vestesen,
Direktør, R. af D.
f. 1860 ved Silkeborg.

Due-Petersen,
Direktør for A.S Frichs,
f. 1870 i Fredericia.

Det vil her være for vidtløftig at komme ind paa Fabrikationsomraaderne, men hele den tekniske Side af Virksomheden er saa fuldkommen og saa økonomisk indrettet, at Betjeningsmandskabet set i Forhold til Virksomhedens Størrelse er ringe; men af samme Grund synker Driftsomkostningerne netop det Antal Procenter, der muliggør en virkelig Konkurrence paa Verdensmarkedet, og Aarhus Oliefabrik er da ogsaa kendt overalt paa de Pladser, hvor Verdensomsætningen finder Sted. — Men Aarhus er dens Hjemsted, og Byens Navn bærer den frem i sit eget.

En overvejende Del af Fabrikens Maskiner er leveret af S. Frichs Eftfl. — nu A/S. Frichs. — Denne betydelige Virksomhed har nu svigtet Aarhus By og er flyttet til Aabyhøj. Den anlagdes 1854 af den 27-aarige Søren Frich, der i 1885 overlod den til de to Polyteknikere J. Wied og Hilmar Vestesen. Fabrikken er stadig arbejdet frem og er den eneste Virksomhed i Danmark, der har gjort Forsøg paa Lokomotivfabrikation og derunder opnaaet at levere Maskiner, der arbejder til Statsbaneledelsens Tilfredshed. A/S. Frichs ledes af 3 Direktører, de to tidligere Ejere, Fabrikant Wied og Vestesen, samt Direktør Due-Petersen, der efter sin Uddannelse opholdt sig flere Aar i Tyskland og England, indtil han ansattes som Ingeniør hos Frichs Eftfl. i 1896 og i 1912 avancerede til Direktør i det ny-stiftede Aktieselskab.

Der findes i Aarhus flere ret betydelige Virksomheder indenfor Jærnindustrien, og de fleste er arbejdet frem i Lobet af

Carl Gottlieb,
Fabrikdirektør,
f. 1864 i Horsens.

C. Jensen,
Etatsraad, Fabrikant,
f. 1837 ved Aarhus.

forholdsvis kort Tid. Thomas Ths. Sabroe & Co. dyrker som sit Speciale Køleanlæg og Kølemaskiner, og har formaaget at skabe sig en stor Virksomhed, der leverer sine Køleanlæg til snart sagt alle Lande. Fabriken har i Carl Gottlieb en meget dygtig Direktør, der helt og fuldt helliger sig sit Firma og dets Interesser. — L. Andersens Eftfl. er overtaget af M. Seest, der oprindelig var Lærling hos Firmaets Grundlægger, og beskæftiger ca. 75 Arbejdere. Det omfatter Maskinfabrik, Jernstøberi og Galvaniseringsanstalt og har bl. a. installeret i sine Værksteder Danmarks længste Digel, der er 10 Alen lang og rummer 27,000 kg Zink. Caroc & Leth er et af de rigtig gammeldags Firmaer. De forenede Jernstøberier er det tidligere Firma C. Lange, H. P. Jensen & Co., der paabegyndtes under beskedne Forhold i 1857 af Kleinsmed H. P. Jensen paa Vestergade; Etatsraad C. Jensen driver en meget betydelig Virksomhed under Firmaet Danmarks Hestekosømfabrik.

Ude i Nørre Allé findes Aarhus Jern- & Træmøbelstelfabrik, der ejes af Fabrikant N. Johansen, en stille og rolig Mand, der interesserer sig stærkt for Blaa Kors-Virksomheden og det kirkelige Arbejde; sin Virksomhed begyndte han 1880 som et Smedeværksted med sig selv som hele Besætningen, 1898 oprettedes Snedkerværkstedet, og nu beskæftiger Virksomheden ca. 70 Mand. Brødrene Caspersens Pianofabrik, der ejes af Chr. Caspersen, er en af de største Virksomheder indenfor sin Branche, og foruden fuldstændig Fabrikation af Klaverer frem-

Niels Johansen,
Fabrikant,
f. 1851 i Grønbæk.

Chr. Caspersen,
Pianofabrikant,
f. 1874 i Svendborg.

stiller Caspersens Fabrik ogsaa selvspillende Instrumenter — og er ene om denne Fabrikation herhjemme. Foruden de kendte Udstillingslokaler i Ryesgade 7 har Fabriken sine mange Specielværksteder i Mejlgade og delvis i Ryesgade. Fabrikant Riis, Ejeren af E. Mehls Fabrik, er en saare elskværdig og jovial Mand, der helt helliger sig sin Virksomhed og sit Hjem, og som har ført Fabriken betydelig frem. Den beskæftiger nu 37 Mennesker og fremstiller Toiletsager og Husholdningsartikler (Sæber, Parfumer, Æggepulver etc.). Fabrikant Peter Carlsen har sin Sæbefabrik ude i Frederiksgade, som han paabegyndte i 1904 efter at have lært Amerikanerne Kunsten af under et 12-aarigt Ophold hinsides Atlanterhavet. Fabriken paabegyndtes med meget smaa Midler, men energisk, som Carlsen er, har han i den korte Tid arbejdet sin Forretning betydelig frem og har nu 13 Udsalg spredt over Byen.

H. C. Møllers Sæbefabrik og Oliemølle er et af Aarhus' gamle Firmaer, og det har til Huse samme Sted i Frederiksgade, som da Claus Møller i 1829 begyndte sin Virksomhed under smaa Forhold. Da han døde i 1841, beskæftigede Virksomheden kun et Par Mand, men Sønnen H. C. Møller fik oparbejdet Fabriken ved sine Tællelys, der hurtig blev berømte. Saa kom Petroleum'en og lagde hele Lysfabrikationen øde, og ved Møllers Død i 1887 blev Lysestøberiet nedlagt og Sæbefabrikationen Nummer eet. Fabrikationen voksede saa stærkt, at der allerede 1889 maatte bygges en hel ny Sæbefabrik, der atter udvidedes

Johs. Sørensen,
Fabrikant,
f. 1865 i Silkeborg.

F. Clausen,
Fabrikant,
f. 1871.

i 1903. 1895 omdannedes Firmaet til Aktieselskab, og samtidig anlagdes en Oliemølle og senere en Fernisfabrik. 1903 optog Fabriken Fremstilling af Glycerin, der for en stor Del eksporteres til Dynamitfabrikation. Firmaet ledes nu af H. W. Kjærtinge.

En af de Mænd, der i faa Aar har skabt en betydelig Virksomhed paa bar Bund, er Fabrikant F. Clausen, der oplærtes i blandet Landforretning hos A. Chr. Østergaard i Hjørring. Den 6. Decbr. 1893 overtog Clausen et lille en gros Firma, P. Chr. Petersen og bragte allerede det første Aar Omsætningen op fra 20 til 100 Tusind Kr. I 1896 optoges Fabrikation af Sukkervarer og da ogsaa den Del af Forretningen voksede, købte Hr. Clausen i 1902 Firmanavnet Chokoladefabriken Elvirasminde, samt Maskiner og Inventar. Hele Virksomheden flyttedes derefter til Klostergade 34.

Det praktiske har altid præget Hr. Clausen, og han søgte derfor at gøre Chokoladen til alle Mands Eje, og det lykkedes saa godt, at den ny Fabrik allerede efter 4 Aars Forløb maatte udvides med en ny Etage, en ny Fabriksbygning og en ny 100 Hestes Dampmaskine, og for at anskueliggøre Størrelsen gennem et Tal, nævner jeg Fabrikens Salg i 1913: Kr. 1.990,749,33.

Foruden den omfattende Fabriksvirksomhed driver Fabrikant Clausen en stor en gros Forretning med fremmede Fabrikationsartikler samt Import af Frugter, og Omsætningen løber op i flere Millioner.

Fabrikant Gerhardt Johannes Sørensen er en kendt

O. Møller,
Direktør for „Ceres“,
f. 1849 i Horsens.

Peter Carlsen,
Sæbefabrikant,
f. 1872 paa Mols,

og populær Skikkelse i Aarhus. Efter at være uddannet paa Aarhus Løveapotek og have taget sine Eksaminer, oprettede Sørensen, 24 Aar gammel, en kemisk Fabrik for fotografisk Papir i Silkeborg, og noget senere, 1903, købte han St. Nicolauskildes Brøndanstalt i Aarhus, og den urolige Virksomhedstrang, der præger Fabrikant Sørensens hele Færden, har selvfølgelig sat Spor, og Virksomheden, der oprindeligt var en mindre, lokal Bedrift, er nu Nordens største Mineralvandsfabrik, der laver 5000 Flasker Mineralvand i Timen. Fabrikant Sørensen er desuden en meget energisk Formand for Aarhus nye Turistforening.

Bryggeriet Ceres, Etatsraad Meulengrachts gamle Virksomhed, ledes nu af Direktør O. Møller, der siden 1877 har virket ved de Bryggerier, der henhører under Østjydske Bryggerier. Ceres, der begyndtes i 1856 uden Dampkraft, altsaa under saare smaa Forhold, omspænder nu et Areal paa ca. 5 Tønder Land. Det har moderne Køleanlæg, og i de 17 Lagerkældere findes 800 store Lagerfade.

I Aarhus findes Danmarks ældste Svineslagteri, Aarhus Svineslagteri, der startedes 1862, og som aarlig slagter ca. 25,000 Svin til Eksport. Direktøren, F. Friis, ansattes paa Slagteriets Kontor som Elev i 1879 og har ved sin egen Dygtighed arbejdet sig frem i Firmaet, indtil han 1906 blev Direktør.

I Rosensgade findes en Række beskedne Huse, der alle tilhører K. Christiansens Tricotagefabrik, og som trods dens uanselige Ydre rummer en imponerende Virksomhed, der beskæftiger

Hans Christensen,
Direktør,
f. 1858 i Aarhus.

D. Friis.
Direktør for Svineslagtøriet
f. 1864 i Aarhus.

H. Christiansens Tricotagefabrik før og nu.

tæt ved 150 Mennesker. Virksomheden paabegyndtes i 1853 i et lille Hus paa Tangen, og Fabrikens Vækst fremgaar klart af vedføjede Illustration, der viser Fabriksbygningen før og nu. Firmaets Direktør, Hans Christensen, er Medlem af Ligningskommissionen.

A. P. Vedel,
Havneingeniør,
f. 1862 i København.

H. M. Erhardi,
Grosserer,
f. 1873 paa Helgenæs.

Inden jeg med et Par Ord gør Rede for de store Firmaer, der tilsammen skaber Handelsbyen Aarhus, vil jeg nævne Ska beren af Aarhus Havn, Andreas Peter Vedel. Efter at have taget sin Ingeniøreksamen 1885, rejste han til London, hvor han virkede i sit Fag. To Gange har Vedel været ansat ved Københavns Havnevæsen, og to Gange har han arbejdet i Amerika som Ingeniør, bl. a. ved store Havnearbejder i Argentina 1889—91. 1897 ansattes Vedel som Havneingeniør i Aarhus, hvor han paa sin egen, stiftfærdige Maade har udrettet et betydeligt Arbejde for Havnens Udvikling til en virkelig Handelshavn.

Og i denne Havns nordligste Bassin ligger — særlig om Sommeren — „Træslæberne“ fra Sverige og Finland i en tæt Række for at aflosse deres Last til Aarhus Trælasthandel, et Millionfirma, der skabtes gennem Sammenslutning af de store Trælastforretninger Jørgensen & Stilling og Petersen & Matzen. Firmaet er nu Landets største indenfor sin Branche og foretager alle sine Indkøb direkte paa Købepladserne i Sverige og Finland. Direktør G. Stilling, f. 1876, leder Trælasthandelen med megen Dygtighed, og han beklæder desuden Stillingen som svensk Vice-Konsul. — Aarhus Tømmerhandel grundlagdes 1852 af M. Meden, dens Hovedartikler er Trælast og Cement, og Indehaverne er Tømmerhandlerne Niels. Barnow og S. J. Henriksen.

Indenfor Jernbranchen bør nævnes Brødrene Kier, der i 1911 overtog den gamle Rahr'ske Forretning, Hofman & Co.,

L. Hammerich,
Købmand, R. af D.
f. 1859 i Flensborg.

Joh. Baune,
Grosserer, R. DM.,
f. 1848 i Galten.

Niels Barnow,
Tømmerhandler,
f. 1876 i Aarhus.

S. I. Henrichsen,
Tømmerhandler.
f. 1873 i Ulstrup.

C. Nørgaard Petersen,
Direktør,
f. 1874 i Skanderborg.

Kai Kirchoff,
Ingeniør,
f. 1881 i København.

I. Christensen,
Købmand,
f. 1840 i Spøttrup.

Robert Hjorth,
Købmand,
f. 1869 i Aalborg.

P. Baunsgaard,
Købmand,
f. 1874 i Salling.

der ligeledes kan siges at nedstamme fra Viggo L. Rahr, idet Indehaveren gennem mange Aar har været ansat i dette Firma og derefter startede sin egen Forretning efter Rahrs store Sammenbrud. — A/S. Hans Schourup, der grundlagdes i 1870, overgik i 1902 til et Aktieselskab. Branchen er groft Isenkram, Staal, Metaller, Værktøj og Værktøjsmaskiner. Firmaet ledes siden Nytaar 1915 af to Direktører, C. Nørgaard Petersen, der har været i Firmaet siden 1894, og Kai Kirchner, der etablerede sig 1904, overtog i 1907 Rudolph Wulffs — Grosserer P. M. Quist har en gammel, anset Maskinforretning, og som beslægtet Virksomhed findes A/S. Rahrs tekniske Forretning, der væsentlig handler med Rør og Sanitetsartikler.

Aarhus Kulkompagni tager de største Kulladninger hjem og har ved Havnen store, moderne Lossekraner. H. M. Erhardt, der etablerede sig 1904, overtog i 1907 Rudolph Wulffs store Kulimport. Købmand L. Hammerich, der stadig leder sin store Forretning i Bygningsartikler, er Indehaver af en Mængde Tillidshverv og har bl. a. Sæde i Privatbankens Repræsentantskab og i Aarhus Sø- og Handelsret. Joh. Baune, der stadig handler med Smør, er Tilforordnet i Jydsk Handels- og Landbrugsbank, samt Formand for flere Aktieselskaber.

Købmand I. Christensen tog Borgerskab i Aarhus 1869 og oparbejdede en stor Grossererforretning i Kolonial. Han nød i udstrakt Grad sine Medborgeres Tillid og fik tildelt adskillige Tillidshverv: Fattigforstander, Byrådsmedlem, Formand i

Carl Bertelsen,
Købmand, R. af D.
f. 1842 i Kjellerup.

Preben Nellemann,
Vinhandler,
Konsul.

Th. V. Thruue,
Boghandler,
f. 1864.

Grundejerforeningen og talrige andre Hverv. Forretningen overtoges 1900 af Købmand Robert Hjorth, der nu driver den under sit eget Navn. — Købmand P. Baunsgaard, der tidligere var Købmand i Struer, overtog 1911 det gamle, ansete Firma Mathias M. Andersen & Co., og har ført Forretningens Omsætning frem til det dobbelte.

Aarhus har mange store og elegante Butikker, som tillige forstaar at pynte et Vindue med Smag og dog saaledes, at det naar Hensigten: Publikums Tiltrækning. Og der er Fart over Handelsmændene, de yngre, men moderne Forretningsfolk har det Stænk af Smartness, der kendetegner vor Tids Forretningstilv.

Den største Manufakturforretning udenfor København er Magasin du Nord i Aarhus, der ledes af Direktør Gunnar Reffs, født 1884 i Holbæk; særlig er Magasinets Vinduer berømte, og de fleste Damer skal regelmæssig en Tur ned for at se det sidste Nye. Faa Ejendomme herfra har Th. Thruue sin store Boglade. Firmaet er grundlagt 1817 af Jakob Jessen Jensen og oprettede sit eget Bogtrykkeri i 1875. Boghandler True er meget populær, og hans tætte Skikkelse med de livlige Bevægelser er kendt af hver Aarhusborger. — Marinus Johansens Farvehandel, der ligeledes har hjemme i Immervad, er etableret 1906, men trods de faa Aar er den allerede oparbejdet til en Omsætning af 150,000 Kr. Indehaveren har anlagt sin egen Fabrik for olierevne Farver, der har vundet megen Anerkendelse. Johansen har lært hos det gamle Firma Jensen

Marinus Johansen,
Fabrikant,
f. 1880.

Emanuel Jensen,
Købmand,
f. 1856 i Grenaa.

Fr. Hasle,
Slagtermester

og Johansen paa Vestergade, hvis Indehaver, Emanuel Jensen, er Næstformand i den konservative Vælgerforening. Firmaet har anlagt sin egen Fabrik for Lakker og Fernis'er i Brabrand.

I Handelsbankens Ejendom findes Fr. Hasle's Slagterforretning og Pølsefabrik. Forretningen startedes i 1903 og vakte straks Aarhusianernes Opmærksomhed ved den gennemførte Hygiejne og praktiske Omhu, hvormed alt blev gennemført.

Især var det noget af et Eventyr, at Hasle lod sine Kunder personlig kontrollere hele sin Pølsefabrikation, idet han i sin Butik anbragte mægtige Spejlglasruder, hvorigennem Publikum havde fuldt Overblik over alt, hvad der foregik i Pølsefabriken. I Butiken beskæftiges ca. 20 Mand og desuden 25 Mand i Pølsefabriken.

Skraas overfor Hasles Butik findes Slagtermester Rudolf Ovesens store Forretning, der er Leverandør til Kongen. Ovesen er født 1861 i Vejlbj Krat og har lært hos Slagtermester J. Hare i Aarhus. —

Hans Grabow startede i 1908 paa Lille Torv en Specialforretning i Damekonfektion, hovedsagelig med bedre Varer. Forretningen voksede hurtig, og Salget af Overtøj og Kostumer andrager saaledes ca. 5000 Stykker.

Johannes Gjerulff har sin Forretning paa Store Torv, rigtig et Damernes Eldorado med Lingeri i alle Variationer og de dejligste Broderier. Gjerulff er en meget stilfærdig Mand,

hvis noble Væsen vinder alle. Efter sin Uddannelse forskellige Steder, bl. a. 3 Aar i Hamborg, kom han 1894 til Aarhus for at overtage Ludvig Houmanns i 1872 etablerede Forretning; 1905 flyttedes Firmaet til St. Torv, hvor der nu beskæftiges 25 Personer foruden Hjemmesyersker. — Paa Hjørnet af St. Torv har C. C. Andersens Væveriudsalg sine Lokaler, hvis Vinduesudstillinger det altid er en Glæde at dvæle ved. Andersen havde oprindeligt et Udsalg for Crome & Goldschmidt paa Hjørnet af Vestergade og Grønnegade, hvorfra Forretningen efter faa Aars

Parti fra Søndergade.

Forløb flyttedes til St. Torv 7. 1890 opgav Andersen C. & G. for at føre en mere selvstændig og uafhængig Forretning, og herefter voksede Firmaet op til at blive et af de betydeligste i Provinsen. Da Andersen døde 1893, fortsatte Enken Firmaet med Sønnen W. Andersen som Leder. Denne overtog Forretningen 1898 ved Moderens Død.

1907 overdroges Forretningen til Einar Hilligsøe, og i 1911

Johs. Gjerulff,
Købmand,
f. 1866 i Lemvig.

Viggo Jørgensen,
Købmand,
f. 1871.

Chr. Yhr,
Modehandler,
f. 1867 i Aarhus.

traadte den nuværende Indehaver, Købmand Einar Hansen, ind som Chef for Firmaet.

Nu har Crome & Goldschmidt sit Udsalg paa St. Clemens Torv ved Broen. Forretningen ledes af Edvard Hansen, Manufakturhandlernes Formand, og Axel Larsen, unge, smarte Forretningsfolk, der fortrinligt supplerer hinanden. I samme Ejendom har Johs. Neye sit store Udsalg, der etableredes 1896. Forretningsføreren E. Wassard overtog Udsalget for egen Regning i 1914 og foretog samtidig en betydelig Udvidelse af Lokalerne. — Et kendt og anset Firma er Chr. E. Petersens Cigarforretning, der ligeledes ligger paa St. Clemens Torv, og i Marmorhuset paa samme Plads residerer F. W. Yhr. Firmaet etableredes i 1880 af Frk. Flora Yhr i en almindelig Dagligstue. 1890 kom Broderen Chr. Yhr hjem fra Udlandet efter omhyggelig at have studeret Modefaget. Hr. Yhr overtog nu Ledelsen af Forretningen, byggede 1897—98 det elegante Marmorhus, og ved stadig at vedligeholde sine Forbindelser med de store Centreer i Modeverdenen — Paris, London, Wien, Berlin, — har Hr. Yhr opnaaet, at Firmaets Anseelse og Omsætning vokser Aar for Aar.

Medens jeg er ved Manufakturbranchen, skal jeg endnu nævne Vilhelm Klosters mondæne Forretning paa Søndergade, hvor de eleganteste Nyheder stadig findes udstillede, Sjørup Jørgensens Firma paa Hjørnet af Østergade, der etableredes 1905 og vistnok er en af de Forretninger i Branchen,

Sjørup Jørgensen,
Købmand,
f. 1878 i Aarhus.

Alfr. Christensen,
Manufakturhdler,
f. 1882.

Hans Grabow,
Købmand.

J. P. Koch,
f. 1859 i Møllerup.

Harald Nisted,
Slagtermester,
f. 1867 i Odense.

A. Rasmussen,
Guldsmed.

R. Christensen,
Købmand,
f. 1867 i Ebeltoft.

Valdemar Tørsleff,
Købmand,
f. 1864.

Wm. Nielsen
Restauratør,

der har den største Omsætning. I det snevre, men hyggelige og kønne Clemensstræde findes Viggo Jørgensens Udstyrsforretning i Hvidevarer, der væsentlig tæller sine Kunder blandt det bedre Publikum. Jørgensen var gennem flere Aar Manufakturhandlernes Formand, er Repræsentant i Købmands- og Haandværkerbanken, i „Dansk Arbejde“ og flere Steder. — Alfred Christensen paa Søndergade etablerede sig i 1912, men har i de forløbne Aar formaaget at samle en stor Kundekreds om sin Forretning. Han gennemfører konsekvent Princippet:

Parti fra Søndergade.

Kontant Betaling, og det viser sig, at Kunderne har den rette Forstaaelse herfor.

Paa Søndergade findes en Række Forretninger, jeg bør nævne. Nede ved Clemensbroen har vi Johs. Kysters store Galanteriforretning, der rummer mange dejlige Ting, og Guldsmed A. Rasmussen i samme Ejendom, hvis stilfærdige, sympatiske Fremtræden vinder Aarhusianerne. Aarhus Kaffe-Kompagni, hvis Indehaver er Købmand R. Christensen, startedes i 1898 og er omarbejdet til et betydeligt Omfang gennem

Chefens personlige Arbejde. Slagterlavets Oldermænd Harald Nisted har ligeledes sin store Forretning her. Nisted berejste i Aarene 1886—91 Tyskland og England med Statsstipendium for videre Uddannelse, et Tilfælde, der er saare sjældent indenfor Kød-Industrien herhjemme.

P. A. Buchtrups kendte Kolonialfirma, Brødrene Kocks Isenkramhandel, Baggers Modeforretning hører til de kendte Forretninger i Aarhus, og det samme gælder Krone-Magasinet paa Østergades Hjørne, hvor der findes det rigeste Udvalg i alt indenfor Herrelingeri, og selv den mest kræsne Smag kan tilfredsstilles.

Paludan & Carlsen startedes 1902 og overgik i Aar til et Aktieselskab med den tidligere Indehaver A. Høilund Carlsen som adm. Direktør. — Der findes endnu mange Forretninger, som burde nævnes, men det kan ikke være anderledes, end at det bliver noget i Flæng, da der ikke vil blive Plads i denne Bog, dersom jeg konsekvent vilde gennemføre Tanken om at nævne med et Par Ord hvert Firma i Byen. Ej heller er det Tanken at klassificere Forretningerne, saaledes at kun de, der betyder mest, finder sig omtalt. Jeg har ønsket at finde frem lidt af hvert, noget fra de forskellige Kredse og de forskellige Milieu. —

Byens Hof-Fiskehandler er J. C. Bartels, der oprindelig var Landmand, men gennem sit Ægteskab blev Indehaver af en gammel Fiskeforretning, der etableredes i 1878. — En anset Mand er Købmand Valdemar Tørsleff i Bruunsgade, der fik sin første Uddannelse hos Herm. Rohde & Co. i Randers, og i 1892 etablerede sig i Skive. 1897 startede Tørsleff sin nuværende Forretning, og han har vundet megen Anseelse blandt Aarhusborgerne, var saaledes tidligere Formand for Aarhus Handelsforening af 1887 og Medlem af Ligningskommissionen og er Medstifter af Den jyske Centralorganisation af Handelsforeninger. — Byens kendte Bundtmager er Hugo Muchitsch, hvis Firma grundlagdes 1858, og Einar G. Westphall paa Clemensbro, der aabnede sin Butik i 1900, og i „Ankerhus“ findes Vald. Nielsens Pelsvaremagasinet. I Isenkram finder jeg Georg Christensen, der har faaet sin Uddannelse hos det gamle Aarhusfirma N. Baadsgaard & Co., Alfred Buus' Eftfl., der beskæftiger 12 Mand, og for halvandet Aar siden overtoges af den unge Holger Christensen, Brødrene

L. Kruse,
Malermester, R.,
f. 1834 i Aarhus.

I. M. Chr. Larsen,
Kunstsmed, R.,
f. 1844 i Odense.

Heinr. Dambmann,
Fabrikant, R.,
f. 1866 i Aarhus.

Kock paa Søndergade, etableret 1887, og Marinus Kock i Frederiksgade, der overtog Forretningen i 1893. — Af Boghandlere findes der mange, et af de ældste Firmaer er Jacob Zeuner, der grundlagdes 1871 i den gamle Borgmestergaard. Firmaet ledes af Axel Holle, der siden 1912 er interesseret i Firmaet. — Der findes i Aarhus flere store Cykleforretninger, der ledes af solide og dygtige Haandværkere. Det er Chr. Liisberg i Rosenkranzgade og M. Mikkelsen paa Vestergade, den sidste er Formand for Aarhus Cykle- og Automobil-Industriforening, samt Karl Th. Petersen i Kannikegade.

*

*

*

Af de rigtig gamle Haandværkere findes der kun meget faa tilbage. Der er den gamle Kunstsmed J. M. Chr. Larsen og gamle Maler Kruse; begge i sin Tid bebyrdet med Tillids- og Æreshverv som faa, og afholdt i alle Kredse som ingen. Især æres Malermester Kruse for hans store uegennyttige Arbejde, og Aarhus Haandværkerforening har vist sin Taknemlighed ved at optage Kruse som Æresmedlem. I 30 Aar har Kruse været Bestyrelsesmedlem i Aarhus Bikube.

Heinr. Dambmann er Oldermænd for Sadelmager- og Tapetserer Lauget. Han etablerede sig i Aarhus straks efter endt Militærtjeneste, og hans Forretning udvidedes i 1909 til at omfatte Lædervarefabrikation. Foruden mange andre Tillidshverv af mere faglig Natur, har Dambmann ofret megen Tid paa Arbejde i Velgørenhedens Tjeneste, særlig saadanne Virk-

P. K. Petersen,
Snedkermester, R.,
f. 1860.

Mads Hansen,
Bogtrykker,
f. 1860 i Middelfart.

Jørgen Balle,
Bødkermester.

somheder, som tog Sigte paa Omsorg for Børn, Syge og Gamle. og han er Formand for Fælleskontoret for Velgørenhed og for en Række Foreninger med specielle Formaal, Sanatorier, Vuggestuer, Børnehjælpsdagene o. m. a. Dambmann er et sjældent brilliant Menneske af et noget uroligt Temperament, der ofte gjorde det svært for ham at tage et bestemt Standpunkt — men kom der een, som led Nød, fandt Dambmann altid Udveje. Han har Hjerte!

Bødkermester Jørgen Balle har skabt sig en meget stor Forretning i Tønder og Foustager — Danmarks største Bødkeriforretning, der har Filialer i København og i Tyskland. Jeg kan nævne et Træk, der forekommer mig karakteristisk for Balles Initiativ. Hans Bødkeri afgav enorme Mængder af Savsmuld, og da dette egner sig i særlig Grad til Røgning af Kød og Flæsk, oprettede Balle resolut et Røgeri, der udnytter Affaldet som Brændsel. — I Aarhus findes der mange Møbelfabrikanter, for mange synes jeg næsten. Brødrene Hofmann paa Vestergade startede 1892 deres Firma og har i de forløbne Aar gentagne Gange haft Leverancer til Hoffet. Virksomheden, der ejes af Brødrene G. og A. Hoffmann, begyndte med 2 Mand og beskæftiger nu omkring 25 Mand Aaret rundt. Virksomheden er tillige anlagt saaledes, at der nu anvendes Maskindrift. Chr. Kortsen i Guldsmedegade byder altid paa noget særligt udsøgt i sine Udstillingslokaler, men leverer iøvrigt Møbler efter ethvert Krav. Snedkerlaugets Oldermænd er P. K. Pe-

A. Hofmann,
Snedkermester.

G. Hofmann,
Snedkermester.

O. Bach Sørensen,
Snedkermester,
f. 1869.

tersen, der har sin Forretning paa Frederiksgade. Der er over ham noget af den gamle, solide Haandværkertype, og han maa derfor ogsaa varetage flere Tillidshverv, saaledes bl. a. Hvervet som Formand i Repræsentantskabet for Købmands- og Haandværkerbanken. Frederiksgade synes at være særlig yndet af Møbelsnedkerne. Her findes P. Thorsens kendte Forretning. Bach-Sørensens Møbelsnedkeri, der altid har smukke, gode Møbler i sin Udstilling, og oppe ved Østergade residerer P. M. Poulsen, den dygtige Haandværker, der selv er med overalt i sin Virksomhed.

Firmaet A. Wilson, der 1872 blev startet af Kobbersmedemester A. Wilson sen., idet han overtog et herværende mindre Kobbersmedeværksted, er bleven landskendt for sine Arbejder indenfor Metal-Industrien, idet Firmaet med Held har optaget Konkurrencen med de store Firmaer i Udlandet og udført en Mængde Anlæg af Spritfabriker, Gærfabriker og tekniske Fabriker baade her og i det fremmede. Sønnerne overtog Virksomheden 1902 og fører Firmaet frem i samme Spor, bl. a. ved at optage forskellige Specialiteter, som Fabrikation af Gas-Badeovne.

Af andre Specialitetsvirksomheder skal jeg nævne A. C. Zachariassens Orgelbyggeri, der har leveret Orgler til 124 Kirker, og Cementvarefabrikant A. Thomsen, der 1883 oprettede sin Stukkaturfabrik og 1894 byggede sin Cementvarefabrik i Brabrand. — En stor Virksomhed er De forenede Bogtrykkerier, der startedes 1907 af Bogtrykker Mads Hansen, der var etableret allerede 1897. Af større Trykkerier har jeg omtalt Thrucs, og der findes i

Erhardt Geertsen,
Fabrikant,
f. i Aarhus.

A. Thomsen,
Fabrikant,
f. 1846 i Ebeltoft,

A. C. Zachariasen,
Orgelbygger,
f. i Sønderjylland.

P. Heickendorff,
Bødkermester.

S. Skovgaard,
Fabrikant,
f. 1867 ved Randers.

J. Emmery,
Conditor,
f. 1874.

Karl Th. Petersen,
Cyklehandler,
f. 1868.

R. J. Staalby,
Skiltefabrikant,
f. 1876.

A. Johansen,
Elektriker,

Stiftsbogtrykkeriet endnu et stort og moderne Trykkeri. Bogtrykker A. C. Møller har et forholdsvis anseligt Blad og Accidenstrykkeri, medens Clemensstrykkeriets Styrke er Accidenstryk efter originale Tegningsudkast. En original Virksomhed er Maskinsats-Fabriken „Typograph“, der leverer Maskinsats til ethvert Bogtrykkeri.

løvrigt er der jo talrige Haandværkere, der burde nævnes; men atter maa jeg gribe i Flæng. Der findes Bødker P. Heickendorff, der beskæftiger ca. 48 Mand, Conditør J. E. m.

Husmoderskolen.

mery, hvis Kager er berømte, Skiltefabrikant R. J. Staalby, Stenhuggermester Chr. Christensen, hvis Firma er grundlagt 1867 og har leveret mange, smukke Arbejder, Chr. Lerche ude ved Vennelyst, Børstefabrikant Erhard Geertsen, Bogtrykker Marius Geertsen, Gartner Leonard Abel, hvis smukke Butik falder stærkt i Øjnene, er i 1914 bleven kgl. Hof-Blomsterhandler, Elektriker A. Johansen, der beskæftiger 15 Mand, Mekaniker Niels Geertsen, hvis Dygtighed er bleven et Ordsprog: „Gaa ned til Geertsen med et 3 Tommer Søm, og han laver en Maskine deraf.“ Konfektfabrikant Vald. Peter-

I. C. Dyhr,
Vognmand,
f. 1858 i Aarhus.

Jens Willeesen,
Skrivelærer,
f. 1869.

C. M. Berthelsen,
Direktør,
f. 1868 i Aarhus.

sen, hvis Forretninger bærer Navnet „Konfekthuset“, og der er den gamle Farver Trauls Erichsen, hvis Forretning etableredes 1856.

Bagermestrenes Rugbrødsfabrik er anlagt 1896 og ledes af en Bestyrelse med Bagermester N. A. Kroon som Formand.

Jeg ved ikke om Dampvaskerier regnes for et Haandværk, men der findes i Byen Aarhus Dampvaskeri, der ledes af Direktør G. Elmquist, tidligere Bestyrer af Kolonien Godhavn i Grønland. Vaskeriet beskæftiger nu ca. 40 Arbejdere, medens det yngre Aarhus nye Dampvaskeri, der ejes af Brødrene Høltemand, Aaret rundt giver Brødet til 18 Arbejdere.

Fabrikant Søren Skovgaard begyndte i 1905 at fremstille den bekendte Sparta-Sko. Firmaet, der kaldes Aarhus Skofabrik er nu kommen over Begynder-Vanskelighederne og har undergaaet en større Udvidelse.

Vognmand Dyhr er en populær Skikkelse i Aarhus. Efter at være demitteret fra Aarhus Katedralskole lærte Dyhr Landvæsenet og overtog derefter 1881 Forretningen, der dengang endnu besørgede Deligencekørsel Aarhus—Odder. Forretningen udviklede sig i Tidens Løb ret betydelig, navnlig i Retning af Luxuskørsel og lettere Arbejds-kørsel, og talte ved Oprettelsen af Aarhus Omnibusselskab i 1896, en Hestebestand af over 60 Heste, indtil denne Gren af Forretningen ved den elektriske Sporvejs Indførelse overflødiggjordes.

I Aarenes Løb oparbejdedes en ret betydelig Flytteforretning, og i Udstillingsaaret 1909 indførtes Automobilkørsel, der ligeledes har udviklet sig til nu at omfatte det største Antal Automobiler her paa Pladsen til Udleje. —

Skrivelærer Jens Willesens tætte Skikkelse er godt kendt. Ikke mindre end 4450 Damer og Herrer har han lært Skrivekun-

Landskabsmaler Milton Jensen.

Aarhus mest betydede Kunstmaler, af hvem Musæet ikke engang ejer et Billede Milton Jensen er den fødte Kunstner, der kun lever og aander for sin Malerkunst, og naar man møder hans Kæmpeskikkelse paa Aarhus Gader, er det som et Pust fra selve Naturen

stens Hemmeligheder, og det er egentlig mere end Talemaader, thi den hurtige Tilegnelse af Skrivefærdighed fremkommer ved Anvendelse af et gennemført Tællesystem, der giver selv den mest forkludrede Haand en flydende og letlæselig Skrift. Willesens Skrive-skole paabegyndte sin Virksomhed i 1895. —

Aarhus Lysbadeanstalt, der ledes af L. P. Hansen, som i 14 Aar var ansat paa Skodsborg Badesanatorium, er forsynet med alle mulige tidssvarende Lysbade, der nu til Dags bruges

Einar G. Westphall,
Bundtmager,
f. 1877 i Aarhus.

Axel Holle,
Procurist,
f. 1882 i Aarhus.

J. C. Bartels,
Hof-Fiskehandler,
f. 1858.

Vald. Petersen,
Konfektfabrikant,
f. 1868 i Kbhvn.

Aug. Ellenrieder,
Exm. Massør,
f. 1868.

M. Mikkelsen,
Cyklehandler,
f. 1865.

F. Berendtzen,
Glarmester.

Vald. Nielsen,
Bundtmager.

Jørgen Rasmussen,

A. G. Hauerbach,
Politiaassistent.

Den dygtige Leder at Aarhus Politi.
Arbejder energisk for Anvendelse af
Politihunde.

Ernst Warming,
Professor. R. af D.

Stærkt interesseret for Idræt. Leder af
den statsunderstøttede Klinik for
Ganespaltelidende i Jylland.

Carl Nielsen,
Hotelejer,
f. 1871 v. Holstebro.
Ny Missionshotel.

Hans Rising,
Restauratør,
f. 1872 i Frederikshøj.
Friheden.

S. C. J Randa,
Restauratør,
f. 1871 v. Randers.
Ørnereden.

Jens P. Larsen,
Grosserer,

M. Jespersen,
Forstanderinde

mod næsten alle Sygdomme og særlig mod Gigtlidelser, Nerve-svækkelser og tillige mod Blodfattigdom.

Aarhus Vandkuranstalt ledes nu af Aug. Ellenrieder, der har modtaget sin Uddannelse forskellige Steder i Tyskland, Østrig og Danmark.

Aarhus Kioskselskab ledes af Direktør Carl H. Bertelsen og befatter sig med Avissalg, Telegrammer og Budtjeneste, særlig er Selskabets Bude flinke og høflige.

Bropalæ ved Clemensbro.

Der findes i Aarhus en Del Virksomheder, der ikke rigtig falder ind under nogen af de Kategorier indenfor Erhvervslivet, jeg hidtil har omtalt.

Der er „Haand i Haand“, dette rammende og fyndige Navn for et Sygeforsikringsselskab. Selskabet har i Aarene 1910—14 udbetalt over $2\frac{3}{4}$ Millioner Kroner i Erstatninger, og denne Sum taler et saa stærkt Sprog, at andre Ord er unødvendige. Forretningsføreren i Aarhus er P. Kastrup, en meget anset og dygtig Forsikringsmand. —

Og der er Husmoderskolen, oprettet af Frk. M. Jespersen i 1902 og faa Aar senere henflyttet til sin egen Bygning, der

ligger ganske dejligt i Nærheden af Marselisborg Skov. Skolens blev statsanerkendt i 1907.

Jeg har nu forsøgt at tegne et Billede af Aarhus, saaledes som den lever sit Liv, og set paa Baggrund af det, der engang var.

Arbejdet var mig en Kilde til megen Glæde; thi jeg lærte at se skaansomt paa Mennesker og deres Færd, og jeg lærte Mænd at kende, der ikke blot var Mænd af Navn. Jeg føler, at meget i denne By burde være behandlet mere udførligt; men Stoffet og den disponible Plads skulde tilpasses, og jeg maatte nøjes med 10 Linier, hvor jeg helst anvendte 50.

— — —

Jeg lærte at holde af Aarhus med alle dens Fortrin og Mangler. Den ligner os Mennesker saa godt, er selv en levende Organisme, der til Tider handler overilet og derfor fejler, men som heller ikke er bange for at lægge Skulderen til og rette det, der fejledes.

Og har jeg med min lille Bog formaaet hos en eller anden at vække Kærlighed til denne By, da vil det berede mig saare megen Glæde.

Aarhus er en stærk By.

Og den bliver en stor By!

Paa efterfølgende Sider
findes en Række af
Prospekter og Adresser
fra
Aarhus-Firmaer.

Danske Byer og deres Mænd.

Aarhus.

Skolegyde 4-6. Telefon 4031.

Aktieselskabet
Aarhus Privatbank,
Aarhus.

Ekspeditionslokale.

H. M. Erhardi,
Kulgrosserer,
Århus.
Havnegade 6   Telf. 867 3 2231.

H. M. Erhardis Kulplads.

Udstillingslokale.

Rahr's tekniske Forretning

Aktieselskab
Aarhus

Kontor: *Mindegade 4.*   Telefon 2425 og 2426.
Udstillingslokale: *St. Torv 12.*   Telefon 1951.

Kontoret.

Den danske Andelsbank,

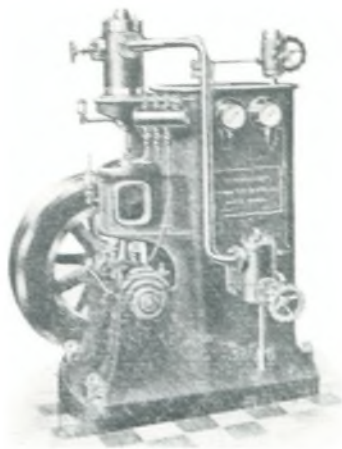
Store Torv 7. Aarhus. Store Torv 7.

Filialer i København, Esbjerg, Løgstør, Skive, Struer, Varde.

--- Paatager sig Udførelsen af alle sædvan- ---
--- lige Bankforretninger for By og Land. ---
Telefon 3088. ===== Telefon 3088.

Aktieselskabet

Thomas Ths. Sabroe & Co, Aarhus.

Afdeling for København:
Duggaardsgade 8,
fabrikerer som Specialitet:

Jsmaskiner og
Kølemaskiner
efter

Kulsyre-Systemet
for Land- og Skibskøleanlæg.

Over 2000 Maskiner og
Anlæg leveret.

Kataloger og Tilbud paa Forlangende.

Kulsyre-Kølemaskine. (Type G). Telegramadresse: SABROE.

Aarhus Tømmerhandel.

Jacobsen & Petersen.

Indehavere Barnov & Henriksen.

Kontor: Studsgades Port. Telf. 3783.

Lager: Niels Ebbesensvej. Telef. 8 & 28.

**A/s Hans Schourup,
Aarhus.**

Grove Jærnværer. Staal. Metaller.

Lagerbygningen.

Værktøjsmaskiner. Værktøjer. Remme.

Udstillingslokale.

Autogene Svejselanlæg.

Ilt. ~ Carbid. ~ Svejsjern.

Etableret 1872.

A. Wilson

Etableret 1872.

Kobbersmedie & Metalvarefabrik Aarhus - København

Telefon Aarhus Nr 137 - - - - Telefon København Byen 4210

Specialfabrik for Badeovne af forskellige
Konstruktioner Opvarmning saavel ved Kul som Gas

Kobberrørs-Arbejder for ethvert Anlæg
Værksted for drevne Metalarbejder

Montering af Apoteks- og Hospitals-Laboratorier

Dampkedler for Bagere - - - - Skibsarbejde

Apparater for Farverier, kemiske Fabriker etc.

Jacob Zeuner, Boghandel. Papirhandel,
Bogtrykkeri.
Vestergade 8. - - - - Telefon 97.

Alt til Kontor-Udstyr.

ROB. HJØRT & Co.

- KAFFE, KOLONIAL og MEL en gros -
Aarhus

Tele. oner 214 & 801. Statstelefon 23. Telegr. Adrs.: „Hjørt“

Aarhus Kaffe Kompagni

Kontor - Brænderi - og Lager
Studsøgade 29. - Telefon Nr. 1250.
Aarhus.

Anvender absolut kun gode, prøvede Kvaliteter.

Prøver og Tilbud gerne til Tjeneste.

Kaffen behandles paa Nutidens bedste Maskiner.

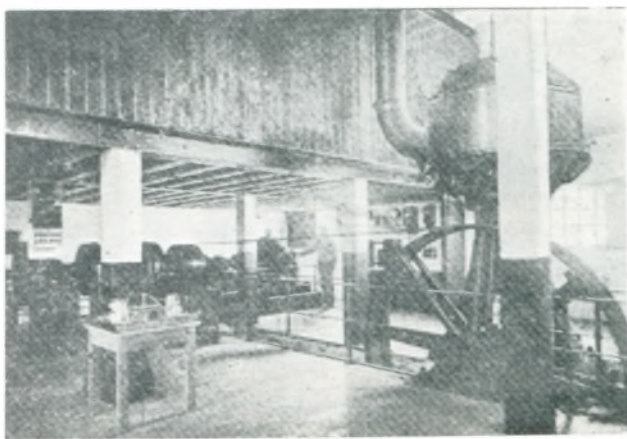
Kun Salg til Handlende.

A/S Korn- og Foderstof

Aarhus Foderblandingsfabrik.

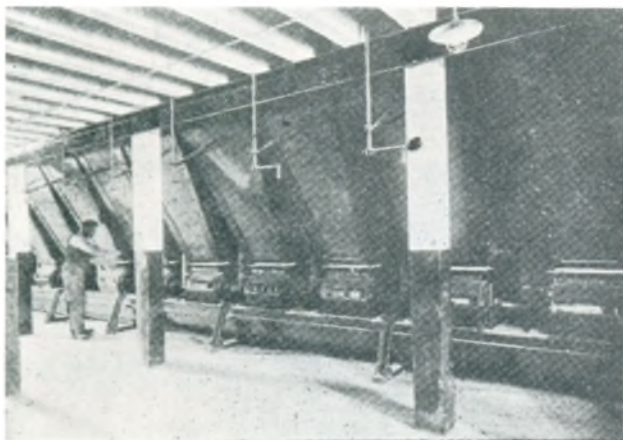

Maskinstuen.

Kompagniet, Aarhus.

Valsestole, der findeler og renser Oliekagerne.

Siloer og Maaleapparater, hvorigennem Sammenblandingen af de forskellige findelte og rensede Oliekager foregaar.

Harald Tisted.

Slagteriforretning og Pelsfabrik.

Telefon 494 & 2906.

Clarhus.

J. C. Dyhr's

Befordringsforretning,

Graven Nr. 10.

Tlf. 4

Luksuskørsel,
Arbejds kørsel,
Flytteforretning,

Luksus- og Drosche-Automobiler.

Aarhus Kreditbank.

Udlaan. Oplysninger. Inkasso.

Forening til Kreditgivning og Inkassation i Fællesskab.

Christiansgade 25.

Åbent fra 10-i og 4-7.

Telefon 1117.

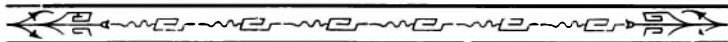

A. Thomsens Cementvarefabrik, Rørbrand. Kontor Frederiksg. 78, Aarhus.
Telefon 10. Rør & Tagsten. Clf. 54, Aarhus.

A|s L. Hammerich & Co.

Fredens Torv 12.

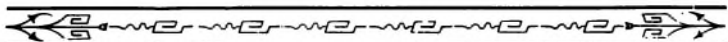
Forretning med Bygningsmaterialier.

Grundlagt 1855.

Telefoner: 3479 & 3480.

Trome & Goldschmidt
ved
Edvard Hansen og Axel Larsen,
Århus.

Troms Tryk & A.

Tekst. 160.

Chr. E. Petersen

- Cigarer, Cigaretter-, Tobakker, Vine -
St. Clemens Torv 9 - Telefon 201

- Cigarer, Cigaretter, Tobakker, Vine -
St. Clemens Torv 9 - Telefon 201

A. RASMUSSEN, Guldsmed

Søndergade 1 b. - Aarhus - Telefon 662

Niels Geertsen

Elektromekanisk

Fabrik

Aarhus

Fredensgade 17

Telf. 1619

Mejeriet Vesterbro.

Vesterbrogade 45. ~ ~ ~ Telef. 710 & 2936.

Heinr. Dambmann.

· Flag og Fesdekorationer ·

· · · Møbler og Gardiner · · ·

Rymsgade 6. Telefon 714.

Lædervare-Fabrik.
Møbel-, Dekorations- &
LinoleumsSpecialforretning

Dansk Støvsuger-Kompagni.

Sæbeblokkene skæres ud.

P. Carlsens Sæbefabrik

Frederiksgade 17

Telefon 609

Telefon 609

Fabriksbygningen.

Rudolf Ovesen,

Slagtermester.

Guldsmedgade 4.

Telf. 548 & 549.

1 Klasses Kødudsalg og Paalægsforretning.

OTTO MØNSTED^A/S.
Nordens største Margarinefabrik.

Forlang altid
Otto Mønsted^A/S' Margarine.

Aarhus Oliefabrik lim

Fabriken 1892.

Fabriken 1915.

en gros **Tapet-Lager** en detail

Moderne
velværdende
Rolleractiner
Gardinlænger
Opætning besværges

Stort
Udvalg
i engl:
Tapeter

Ægte
Japansk
Gyldenlæder
Silketapet

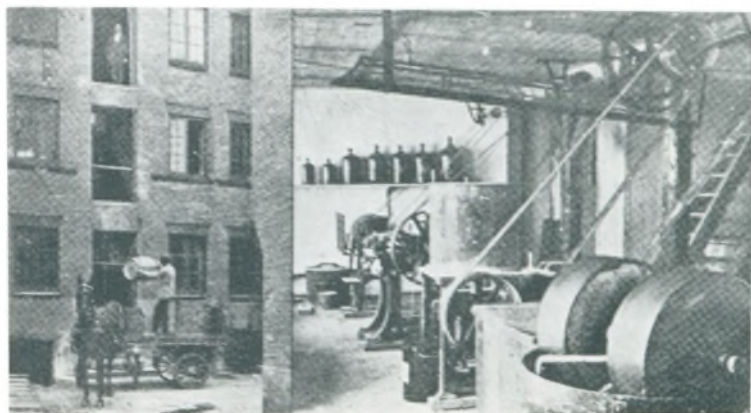
Klæbefri,
hurtigtørrende
Gulvfernis
og Gulvflak
lys-holdbar.

TELF. 408 **Marinus Johansens Farvehandel.** TELF. 408

2

Husk!!
min bekendte
Bernsten-Gulvfernis
1 Kr. pr. Dansk

IMMERVAD 2

Fra Marinus Johansens Farvefabrik.

CEMENSTRYKKERIET

Telf. 641.

*Bogtryk - Clicheer -
Dekorativ Tegning - Retouch
Kalligrafiske Arbejder.*

MODERNE
ETABLISSEMENT
FOR
BOG- OG KUNSTTRYK

JUBILÆUMS- OG FESTADRESSER
SAMT DIPLOMER

ORIGINALE TEGNINGER TIL CLICHÉER
OG REKLAMER

FORLANG UDKAST, PRØVER
OG TILBUD

Emilienborg Bispetorvet Telefon 641

Stifttidendes tidligere Lokaler.

Krone-Magasinet.
Søndergade 56. - Aarhus. - Telf. 384.

Specialforretning i Herrelingeri og Underbeklædning.
Slips Kravats Kraver Herrelinned Manshet-kjorter
Johannes Neye. »Rømerhus«.

Telf. 690. Lædervarer. Rejseartikler Telf. 690.

C. C. Andersens Væveriudsalg.

Indeh.: Einar Hansen.

Telefon 104 **Aarhus.** Telefon 104

Største Udstyrsmagasin i Jylland.

Ægte orientalske & europæiske

———— Tæpper. ————

Sengeudstyr.

Hvide creme & coulørte Gardiner.

. . . Leverandør til Lotterieme. . . .

Landbosparekassen, Aarhus.

Østergade 9. . . Telefon 367.

Sophus Nielsen, Stodsgade 12-14.

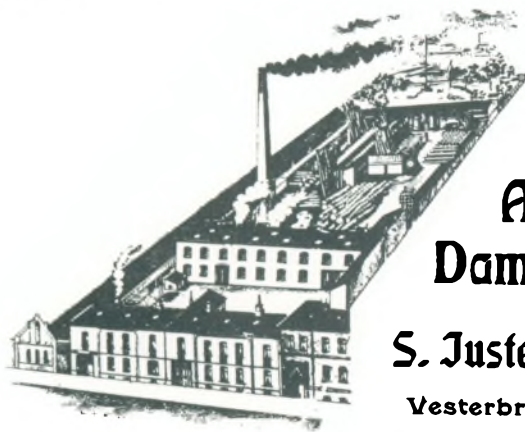
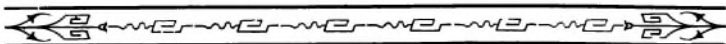

Stort Udvalg af alle Slags Møbler. Telefon 1936.

Slagtermester Fr. Hasle.

Lille Torv 6. - - - - - Telf. 283 & 284.

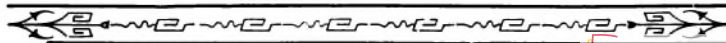

Aarhus Dampdrejeri.

S. Justesen & Søn.

Vesterbrogade 41-43.

Telefon 409.

Riis Skov Pavillon

anbefales for større og mindre Selskaber til Sommerudflugter og Sommerballer etc.

Stor lukket Keglebane, Skydebane og Sal med Klaver staar til de ærede Foreningers gratis Afbenyttelse.

Carl Hansen.

Vært i Aarhus Haandværkerforening.

H. C. Christiansens Filial ved Robert Svendsen.

Guldsmedgade 33. - Telf. 3315.

Automobilforretning. - - - Alle Reparationer udføres.

Telefon 292.

Aarhus Sækkelager

ved

Emil Petersen.

Lager: Holbergsgade 34. Aarhus.

Alt i Manufaktur.
Forretningens
Principper:
Kun kontant Salg,
absolut bestemte
Priser
samt strengeste
Reellitet.

Carl J. Bertelsen.

Telefon 1418. **Studsøgade 29.** Telefon 1418.

Kul - Kokes - Brænde - Briketter

Westfalske Cinders til Varme anlæg

Jensen & Johnsen.

— Emaruel Jensen. —

Vestergade 3. Aarhus. Telefon 106.

Fabrik i Brabrand. Telefon 46.

Tapet og Farvehandel.

Fabrik af „Arosol“,
lys, haardtørrende, klæbefri og
holdbar Gulvfernis.

Aarhus kemiske Tøjrensingsanstalt

I Aarhus hentes og bringes.
Til udenbys returneres portofrit.

Garderobe-Farveri.
Telefon 640. Telefon 640.

Trauls Erichsen. Vestergade 37.

Aarhusbugtens Dampskibsselskab

og

A/S Turisten

udfører Sejladsen paa Aarhusbugten, Ebeltoft og Samsø
samt paa Skovene nord og syd for Aarhus.

Farten opretholdes af førstnævnte Selskab helaarlig,
af sidstnævnte fra ca. 1. Maj til 15. September.

Filial af BUDTZ MÜLLERS Eftf.

Søndergade 20. - - - - - Telefon 1680.

- - - - - AARHUS. - - - - -

Alt til Fotografi
for Fag- og Amatørfotografer.

Plader og Film
fremkaldes og kopieres.

GJERULFF

ST. TORV 3.

ETABL. 1872.

BRODERIER ♥ LINGERIER ♥ SYARTIKLER ♥
KORSETTER ♥ UNDERBEKL. ♥ STRØMPER ♥
HANDSKER ♥ SKØRTER ♥ BLUSER ♥ HATTE

Mathias M. Andersen

Materialhandler en gros.

Telf. 176 & 177.

Aarhus.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Billedarkiv

Jørgen Rasmussen.

Kolonial, Kul og Kokes, Foderstofforretning.

Grønnegade 41. Telf. 107.

„ANKERHUS“ - - Søndergade 1.
Hatte og Pelsvaremagasin.

Grundlagt 1895. - Telefon 338. - Udvidet 1912

Aarhus Lysbadeanstalt.

Midt paa Clemensbro.

Kuranstalt. Badeanstalt.

Bade af enhver Art for Sunde og Syge.
Lykure, Pakninger, Elektricitet, Massage
mod Gigt, Ischias, Rheumatisme, Nervesygdomme,
Blodfattigdom, Bronchitis, Førkølsessygdomme etc.

Velskolet, eksam. Personalé under Ledelse
af Kurbademeister **L. P. Hansen.**

Tlf. 2944.

14 Aar Leder af Skodsborg Badesanatoriums Kurafdelinger.

A. S. Jens Chr. Blicher.

**Import af Liverpool Salt.
Pakhus- & Speditionsforretning.**

MARIUS MØLLER

VESTERGADE 9 - AARHUS

TLF. 544.

**BOGBINDERI - PROTOKOL-
& ÆSKEFABRIK**

MED MEKANISK & AUTOMATISK DRIFT

Indbinding af enhver Art Partiarbejde.

Spec : Forlagsarbejde

Protokoller fra Lager og efter Opgaver i ethvert Udstyr.

Protokoller med løse Blade.

Emballage Æsker af alle Arter. . . . .

-- Tilbud og Overslag paa Forlangende.

H. B. HANSEN
HOLMS EFTFLG.
SEJLMAGER, MINDEGADE 5
SEJL, FLAG OG PRESENNINGER

Aarhus.

Aarhus Højskole Hotel,
Karen Sejersen.
Telefon 2677. **Telefon 2677.**
Lige for Hovedbanegaarden.

Gravmonumenter.
CHR. CHRISTENSEN,
Frederiksgade 26-28-30,
Aarhus.

A/s. Konvolutfabrikken „ROYAL“
— Frederiksgade 34-36 —
AARHUS

Lille Torv 2

Hans Grabow, Aarhus.

Interiør af Lokalerne.

Aarhus Theatercafé.

**Hver Sommer Byens
eneste Blomsterterrasse.**

Mest mondæne Restaurant efter Ombgningen.

1ste Klasses Køkken.

Concert daglig af I. Rangs Strøgeorkester

Udsøgte Frokostretter fra 63 Øre.

Specia'itet:

Smørgeas med varm Ret. Kr. 1,75.

William Nielsen

Telf. 744. ny Indehaver Telf. 744.

forh. Hotel d'Angleterre.

Mejeri Aktieselskabet

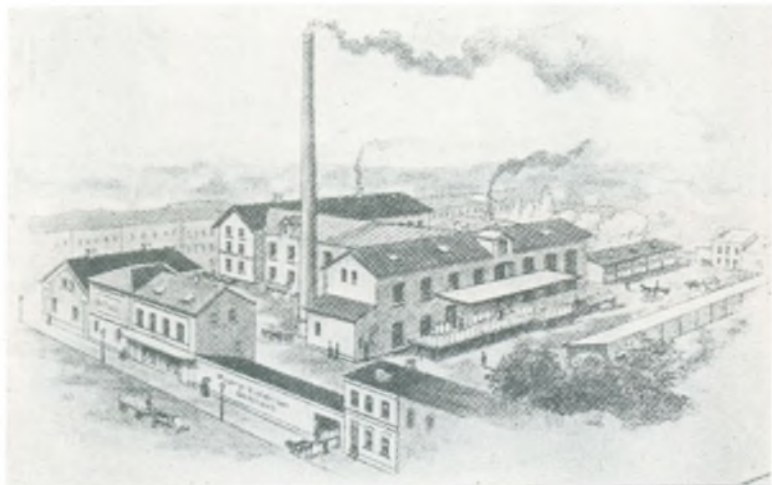
De forenede Mejerier

Hovedkontor: Guldsmedgade 9, Aarhus

Telegr.-Adrs. Godthaab

Telefon Nr. 99

Telegr.-Code : 5te A. B. C.

17 Mejerier i Danmark.
1 i Hamborg.
3 i Sverrig.

Eksport af
Mælk, Fløde,
Smør og Kasein.

Fabrikation af kunstlg Is
i
Aarhus, Odense, Randers
og Horsens.

Kaseinfabriker:
Aarhus, Telefon 253.
Roskilde, Telefon 95.

Æktieselskabet

Magasin du Nord,

Charlus.

Danmarks største Provins-Manufakturforretning

byder

langt det største og bedst assorterede Udvalg
fra billigste til fineste Genre i alt Manufaktur.

P. M. Poulsen, Frederiksgade 61. Telf. 2616.

Møbler for ethvert Hjem.

Leonard Abel,

Kgl. Hof-Blomsterhandler. Guldsmedgade 2. Telf. 154.

Magnat

er den ny Patent Barbermaskine, hvorpaa Klingen kan indtage samme Stilling som Barberkniven.

Ingen, som har forsøgt

Magnat

kan mere tilfredsstilles med nogen anden Maskine.

Ved Hjælp af det til Magnat Klingen hørende Afstrygningsapparat koster Barbering mindre end en Øre pr. Gang.

Faas overalt.

Hovedoplæg: The Magnat Safety Razor Co.,

Telf. 1753.

Aarhus.

Telf. 1753.

Aarhus

Kioskselskab.

Prospektkort.

Frimærker.

Budbesørgelse.

Avissalg.

Telefon 888 - 41.

Bagernes Rugbrødsfabriks

Brødsorter, prisbelønnede med Guldmedaille
paa Bageri-Udstillingen i København 1906,
faas hos Byens Bagere og i de allerfleste
- - - - - Brødudsalg. - - - - -

Aktieselskabet

Tømremestrenes

Damp

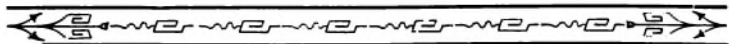
Save- og

Høvleværk.

Hjortensgade 8.

Telefon 646.

Aarhus nye Dampvaskeri.

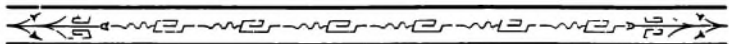
Brdr. Høltemand

Tlf. 614.

Frederiksgade 70.

Telf. 614.

Krævetøjs- & Husholdningsvask.

Chr. Kortsen, Guldsmedgade 9. Telefon 2117.

Stort Udvalg af Møbler for ethvert Hjem og til alle Priser

**- - Aarhus - -
Dampvaskeri**

Læssøgade

- - 23 - -

Telefon 668.

Willesens

Skrivesko'le,
Rosenkranzgade 14
Telefon 3243.

Specialitet:

Flydende Forretnings-
skrift efter eget System,
der har vundet Aner-
kendelse efter 20 Aars
Brug.

Fuldstændigt Kursus 10 Kr.

Johannes Kyster. Søndergade 1 a.

Telf. 445.

Galanteri og Lampemagasin.

Telf. 445.

Søndergades
Hotel.
Aarhus.

H. P. Ivarsen

Telefon 415.

Einar G. Westphall.

Clemensbro.

Hatte- og Pelsvaremagasin.

Telefon 604.

Georg Christensen, Nørregade 55. T-lf. 2606.

Køkkenudstyr - Glas - Porcellæn - Isenkram - Barnevoerne

Spis

Emmery's

Kager.

Guldsmedgade 24 - 26. :: Telf. 194.

A. Johansen,

Mekaniker,

Aut. elektrisk Installatør.

Telefon 3150. . . . . Telefon 3150.

Kontor: Frederiksgade 16. =====

===== Privat Bopæl: Østergade Nr. 1.

Marinus Kock.

Isenkram.

Bygningsbeslag.

Værktøj.

Frederiksgade 1.

Telefon 510.

A. M U C H I T S C H.

Vestergade 7.

- - AARHUS. - -

Telf. 932.

Pelsvarer.

Herrehatte

og Kasketter.

Møllers Bogtrykkeri. - Aarhus.

Specialitet: Trykning af Blade og Tidsskrifter.

Regninger, Meddelelser, Couverts, Reklamer,

. . . . . Prislister, Love, Sange. . . . .

61. Munkegade 19-21. - - Telefon 2869.

---

1. Klasses Specialforretning.
 - - - Kaffe - The - Chokolade. - - -
Søndergade 10-12. Aarhus.

Alfred Buus Eftfl. (Holger Christensen).
Ryegade 2. Aarhus. Telefon 317.

Arnold Lyngby. - Søndergade 23-25.
 — Chesterfields Møbler. —

Telf. 588.

Telf. 588.

Konfekthuset,

Valdemar Pedersen,
 Bruungade 7,
 Aarhus.

Filialer:

Søndergade 51.
 Clemens Torv 8.

— — —

Specialitet:

Fineste hjemmelavede
KONFITURER.

— — —

Altid friske Varer
 frembragte
 udelukkende af

1. Kls. Raaprodukter.

Største Udvalgt uden for København
af
Linoleum & Linoleumstæpper.
For omhyggelig Paalægning
garanteres.

Voksdug
til Borde, Hylder, Møbler etc.
A/S. Paludan & Carlsen,
Clemensbro. Aarhus.

O. Bach Sorensen, Snedkermester.

Frederiksgade 20. - Telefon 722.
Møbler for ethvert Hjem og til alle Priser.

„Kasino“ Aarhus.

Byens eneste Variete.

Nyt Program l. og 16 i hver Maaned.
Restaurationen paa 1ste Sal aaben til Kl. 1 Nat.
A. Andersen.

Den folkelige Forsamlingsbygningens Hotel, Aarhus, anbefales.

I de hyggelige, ny monterede Lokaler vil De sikkert befinde Dem vel ved lækkert Smørrebrød og en god Kaffe.

Billige Frokostretter.

Rolige Værelser.

Telefon 448 - 3648.

Kgl. Hof-Leverandør.

J. Bartels' Vildt- og Fiskeforretning, Harald Skovbysgade 2. Telf. 207.

Friheden.

Aarhus mest populære
Skovrestaurant.

Om Sommeren daglig 20 Mands Orkester.

**Brødrene Hofmanns
Møbelfabrik,**
Vestergade 35. Telf. 117.

Stort Lager af stilrette,
antike, moderne og ordinære
Møbler.

NOLKEN PETERSEN

FOTOGRAF

GULDSMEDGADE 33 - - - TELEFON 3601

Specialitet:
FORSTØRRELSER.

Agenter antages til
Forstørrelser og Platter.

Arbejder Spare- og Laanekassen.

Østergade 4. - Kontortid 10-1 og 4-7.

Jydsk Andels-Foderstofforretning - Aarhus.

Direktørens Kontor.

„Friheden“

Aarhus mest
populære
Skovrestauration.
Om Sommeren daglig
20 Mands Orkester.

Jørg'en Balle.

Aarhus.

— — —
Telefon 269.

Nordens største
Bødkeriforretning.

— — —
Filialer i

Harburg og København.

Heickendorffs Bødkerier,

Aarhus. Tlf. 1013.

Bryggeri- og Mejeri-
Arbejde.

- Smørdritler. -

J. Th. Westphall.

Isenkrammer.

Brunsgade 57.

Aarhus Jern- & Træmøbelstefabrik N. Johansen.

Telegramadr.: Jernogtræ.

Nørre-Alle 66. Aarhus.

Telefon 603.

Aarhus Skofabrik.

Indehaver:

Søren Skovgaard
Danmarks Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Frederiks Alle 50. - - - Telefon 619.

Aarhus nye Missionshotel. - - Frederiksgade 79.

Interiør af Selskabslokalerne..

Pavillonon »Ørnereden«
anbefales alle Turister. Dampskibsforbindelse med Aarhus. **S. Randa.**

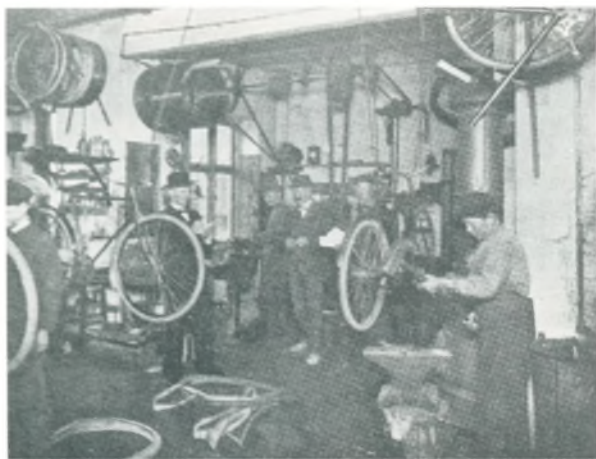

Chr. Lisberg.

Rymsgade 23

Telefon 2011.

»Concordia« Cykler. — »Kronjyden«, eget Fabrikat.
Reservedele. — Olie og Benzinlager. — Motorer.
Stort Reparationsværksted.

M. Mikkelsen.

Vestergade 47. - Telefon 496.
Cykler og Symaskiner.

F. BERENTZEN - Volden 2 - Telefon 2718.

Kunsthandel. Stort Udvalg i Malerier og Billeder.

C. Hofman & Co. Staalbjælker.

Sønder-Alle 35. - Telefon 1707.

Modesalon
Søndergade 22.

Symaskiner, Cykler, Motorcykler
købes fordelagtigst hos

Karl Th. Pedersen,
Kannikegade 12. - Telefon 1478.

Reparationer udføres med største Akkuratessse og
til billigste Priser.

.....
J. C. Christensen,

Skræderforretning.

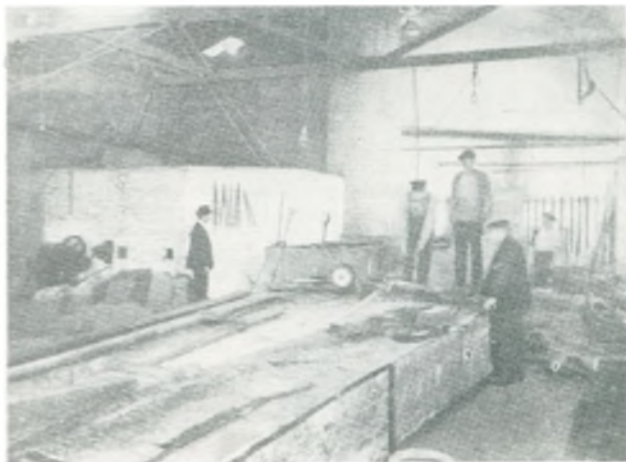
Kannikegade 10.

Tlf. 3216 - 3217. **M. Seest, Aarhus.** Tlf. 3216 - 3217.

Jernstøberi. - Maskinfabrik

Galvaniseringsanstalt.

INDHOLD

	Forord	5
I	Lidt Historie	7
II	Aarhus i vore Dage	22
III	Landsudstillingen	54
IV	Skolevæsenet	59
V	Kirkelige Forhold	66
VI	Lægerne	73
VII	Pressen	78
VIII	Kommunal Udvikling	84
IX	Lidt om Sportslivet	106
X	Erhvervslivet	110
	På efterfølgende 56 sider findes en Række af Prospekter og Adresser fra Aarhus-Firmaer	152

Fra de første bosættelser ved »Aaen« i vikingetiden og op til første verdenskrig tegnes en kortfattet, men interessant historie om byens udvikling.

I overskuelige kapitler får læserne et godt indblik i byens kultur- og erhvervsliv, der, delvis uberørt af verdenssituationen, stadig udvikler sig hen imod det Århus, vi kender idag.

Med sine 342 samtidige fotos og 56 sider annoncer giver bogen et fremragende tidsbillede af byen og nogle af de personer, der var med til at præge udviklingen.

En kulturhistorisk perle for alle der interesserer sig for Århus.